DOBÓ ISTVÁN

A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

FÜGGELÉK:

CHIABAI: ENCOMIUM ARCIS AGRIAE.

VITTENBERG 1556.

IRTA

BODOLA GYULA.

KOLOZSVÁR

STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA

1908

DOBÓ ISTVÁN

A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

FÜGGELÉK:

CHIABAI: ENCOMIUM ARCIS AGRIAE.

VITTENBERG 1556.

III.

IRTA

BODOLA GYULA.

ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÍTÓKÉPZŐ INT. KÖNYVTÁRA
Érkezés 17 aug. 8.
Leltári szám: 15698. Csoportszám: B. 5645.
ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA
— KÖNYVTÁRA —
Leltári szám: 542 Csoportszám: III. c 3457

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA
1908

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtörténeti Intézet Könyvtára
Lelt. napló: VI.a Lsz.: 3543
csoport: szám.

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000597195

Dobó István és az egri ostrom.

I.

Dobó István a történelemben.

Magyarország a XVI-ik században.

A XVI-ik században Magyarország még mindig a történet középkorát élte. Nyugaton az áldás és béke napja sugárzott, reánk haragos felhők ontották viharukat. Senki sem tudta, mikor borul be végkép életének napja, a török veszedelem ellenállás nélkül pusztított. A nép lelkét kifárasztotta az öldöklés és a harcz, lassanként meggyökerezett a hit, hogy Isten sujtoló haragja bünteti büneiért a magyart. Ilyen időben vigasztalásul szolgált az elkeseredett nemzetnek, ha akadt egy-egy férfiu, ki nem alkuvó lélekkel küzdött a nemzeti becsületért. Mert nagy lelkek sajátsága az, hogy mikor a remény utolsó szála is elszakadt, őket csodálatos isteni erő szállja meg s küzdenek a végső lehelletig. A nagy tettek ilyenkor születnek meg s a nemzet ilyenkor a leghálásabb. Hősét az égig emeli s félistenítve adja át utódjának lelkesedés tárgyául. Ez a dicsőség érte Dobó Istvánt is Eger s a vele megmentett félország jutalmául.

Dobó István élete.

Ifjuságáról a történelem keveset tud. Vagyonos, nemes családból született a XVI-ik század első éveiben. Atyja Domokos, országgyűlési követ volt. Mint 10—11 éves gyerek korán árván maradt. Felserdűlve Ferdinánd király híve lett s hűségében állhatatosan megmaradt a nagy lélek erejével, mely végletekbe eshetik, de egy hajszálnyi különbséget nem ad fel soha. Hogy meggyőződésből tette, egész életével bizonyította. 1544-ben nyer önálló megbizatást királyától a felvidéki tized beszedésére. Két évre rá Eger visszafoglalását próbálja meg Perényi Pétertől, ki azt még 1534-ben elfoglalta erőhatalommal, de sikertelenül. Végre is egyezkedés után Ferdinánd kezébe kerül a vár s megbizásából Dobó lesz várnagya. Alatta fegyelem, rend és pontosság honosodik meg a várban. Közben egymást érték az összeütközések magyar és török részről; a török szivesen becsapkodott a területén kivül eső részekbe, s a magyar sem maradt

adós a kölcsönnel. Végül a ravasz török panaszkodni kezdett[1] s orvoslást kért Ferdinánd királytól, különben Eger ostromával torolja meg a sérelmet. Magyar részről Szolnok megerősítése lett erre a felelet. A török ebben békeszegést látott s két irányban indított hadjáratot, egyik serege Ámhát pasa vezérlete alatt Temesvár, másik Ali budai pasával Eger felé vette utját. Utjokat pusztulás és vér jelezte, sok magyar hős esett el, köztük Losonczy Temesvár, Szondy Drégely hős védője. A két vérrel telhetetlen győztes vezér Szolnoknál adott egymásnak találkozót. Szolnok idegen védő serege megszökött, a török ellenállás nélkül bejútott a várba. A Felvidék rendei jul. 9-én (1552.) összejöttek Szikszón, hozzájuk küldi Dobó segélyért a fenyegető veszedelem ellen Mecskeyt, de hasztalan. A második szikszói gyűlés, jul. 18-án,[2] mégis megadja a kért segélyt. Csak Ferdinánd, magyar király, Dobó hite és reménye, késett a segedelemmel, pedig az összegyűlt védősereg alig ment kétezer emberre. Dobó e csekély emberrel határozta el feltartóztatni a török 100—150 ezer embernyi áradatát. Szept. 11-én megérkezett a nagy török tábor Eger alá s még ugyanaz nap jelezte három ágyu lövésével az ostrom megkezdését. Dobó seregét kétfelé osztotta, egyik részét a védelmi pontokra állította, másikat tartaléknak hagyta fenn. Szent Mihály napján volt az első nagy ostrom. A török már elfoglalta az Ókapú bástyáját, mikor Dobónak mentő gondolata támadt, a keleti bástyáról ide irányította ágyuit s elsöpörte velük az ujjongó győzőket. Az első ostrom után megpróbáltatások érik a várat. A török fényes igéretekkel csábítja a vár népét, minek következtében egyik hadnagy árulást próbál; okt. 4-én a lőpor jórésze felrobban, de Dobó intézkedéseivel elejét veszi minden bajnak. A második és harmadik nagy ostrom okt. 12-én és 13-án folyt le. Dobó kezén, lábán megsebesült, de megmentette a várat. A küzdelemből Mecskei, Dobó vezértársa, hadnagyai: Zoltay, Bornemissza, Pethő, Figedy és mások is vitézül kivették részüket. Okt. 18-án a török elvonúlt a vár alól.

Eger védelmével Dobó megmutatta, hogy nem személyes érdekek kötik Ferdinándhoz. Királyhűsége hazaszeretetén alapult. Nemzete érde-

[1] Hogy nem is ok nélkül Dobó egyik Forgách Zsigmondhoz intézett levelének (Szalay Ágoston *Négyszáz magyar levél a XVI-ik századból* 54—55. o.) következő sorai is bizonyitják: „Annak felette ke: az resthanchyaroles ir, byzonnyal, hogy ez ideig es az honneth leheteth *mynden modon erthe votthwnk. noha az therek byrodalmaban votth,* az ky kedegh restalna zynthen thorkaban waggion az thereknek, *mynd az althal meges erthe leswnk, hogy megh wegywk.*“ Aláírva: „Stephanus Dobo de Rwzka Arcis Agriensis prefectus etc. Datum: 1548 november 25-én.

[2] Gyárfás szerint (*Dobó István Egerben.* Ért. a tört. tud. köréből VIII. k.). Szederkényi Nándor *Heves vármegye története* című művében jul. 21-ére teszi.

kében vállalta fel a halállal fenyegető küzdelmet s a felvállalt dolgot becsülettel végezte el Ferdinánd segedelme nélkül is. Móricz herceg ugyan október hóban váltott leveleket Castaldóval Eger felmentése érdekében, de Ferdinánd Castaldót Erdélyben marasztotta, a lakosság lázadásától tartva, Móriczot pedig Fehérvár ostromlására akarta küldeni, hogy ezáltal a török sereget elvonja Eger alól.

Öt nappal Eger ostroma után, október 23-án, az összeült pozsonyi helytartótanács is elérkezettnek látta az időt Eger felmentésére. Azon tanakodik, hogy Kassán kellene összevonni a könnyű lovasságot és innen intézni Eger felé a felmentő támadást. — Szegények nem tudták, hogy Dobónak és társainak már fejükön leng a halhatatlanság koszorúja. Mindenünnen csak rájuk sugárzott a dicsőség; a legfelsőbb helyről sem késett az elismerés: Dobót a király a főrendek közé igtatta és Erdély vajdaságával bizta meg.

Az egri ostrom azonban Dobó életében meteorlobbanás volt. A hős dicsőségét sokan megirigyelték, összesugtak ellene, elvádolták, elrágalmazták: a dicső hős börtönbe került. S mi volt a hibája? Az, hogy mikor Ferdinánd utolsó erdélyi várát, Szamosujvárt, átadta Izabellának, ágyukat vitt magával, miket tán épen a saját pénzén szerzett volt! — Dobó 1558 november 6-ának éjjelén megszökött börtönéből.

De az ellene indított hajsza nem szűnt meg, sőt fokozottan folyt. Ellenségei között legkiméletlenebb Perényi Gábor volt, ki Tegenyeynétől hatalmaskodás miatt Dobó ellen még régen indított pörét pénzen vette meg s Dobó ellen a végrehajtási jogot is magára ruháztatta. A mit Perényi kezdett, folytatta a kincstár, feleleventvén a Perényi halála után rája szállott pört. — Dobó újra börtönbe került, de ismét megszabadult.

Most következett a leghihetetlenebb dolog. Őt, a király leghivebb emberét, hamis okíratokkal összeesküvésbe keverték. 1569 augusztus havában a pozsonyi országgyűlésen gyanutlanúl megjelentet Miksa király várlakának előszobájában önkényesen tartóztatta le. Dobó ártatlansága mellett fényes bizonyíték volt a rendek egyhangú felbuzdulása, de hiába; a részvét a börtön ajtaját nem nyithatta meg. Csak 1572-ben nyerte vissza szabadságát s pár hétre rá, 1572 május végén meghalt.[1]

A költészet elégtételt adott Dobónak. Kit az irigység, önzés, birtok- és hatalomvágy börtönbe taszított, annak alakját a költészet odaállította a többi nagy mellé és fogalommá tette nevét a dicsőség kifejezésére.

[1] Szederkényi szerint (i. m. II. k. 250. o.) „Úgy Dobó István fia, Ferencz, mint testvére, Domokosnak fia, Jakab, örökösök nélkül haltak el. Ferencz 1602-ben mult ki az élők sorából s vele sirbaszállott a Dobó nemzetség is". Ennek ellent mond Szinnyei adata, mely szerint Kapitány Zsigmond író és költő Dobó egyenes leszármazottja. (*Magyar írók élete és művei.*)

Lássuk miként dicsőült meg alakja költészetben, annak különböző műfajaiban; mit választ ki a költészet egy ilyen dicső férfi életéből és az ihlet, lelkesedés minő költői színnel vonja be a történeti hőst.

II.

Tinódi: Eger vár viadaljáról való ének.

Alig hangzott el az ágyú dörgése Eger alatt, énekbe volt foglalva a Dobó neve. Az ének szerzője Tinódi volt, a szorgalmas lantos, ki dalban adott sietve hangot a nemzet örömének, fájdalmának, ha pusztult a török, vagy veszett a magyar a folyton duló háboruban. Vajjon gondolta-e Eger megszállásakor, hogy csodáról fog énekelni, csodáról, minek tevéséhez nem elég a halálmegvető vitézség, hanem különös isteni kegyelem és gondviselés kell hozzá? Gondolta-e, hogy a 150,000-nyi török had szégyennel fog elvonulni a vár alól, Dobó és az egri hősök és hősnők pedig a dicsőség hervadhatatlan babérkoszoruját fonják homlokuk köré. A dicsőséget ezek már megszerezték, Tinódi csak részt vett és hangot adott az egész nemzet szivét megdobogtató örömben. Műve az *Eger vár viadaljáról való ének* első megéneklése a dicsőséges hadi eseménynek. Tinódi: Eger vár viadala.

A mű kezdetén felhívja figyelmünket Tinódi a hat csodára, miknek egyike Eger ostroma volt. Eger említésével kitér fekvésére, Dobó várnagyságának történetére, a bástyák leírására. A török készülődésre az egri bánok nem ijednek meg. Mecskei a szikszói gyűlésen a felföldi uraktól kér segélyt, de azok a kérésre gúnynyal felelnek. Ferdinánd, „a jó király“ elküldi hadnagyait, Petőt, Zoltait, Bornemisszát, mire a felföldi urak is meggondolkoznak s egymás után küldik hadnagyaikat több-kevesebb vitézzel a várba. Dobó behívja még a szükséges személyzetet, borbélyt, kovácsot, ácsot stb., aztán nyugodt szívvel várják Ali és Amhát basa hadait. Azok, miután megérkeznek, ostrom előtt feladásra szólítják a vár népét, de Dobó vitéz ellenállásra esketi vitézeit (l.). Tartalom.

Következik a várták elosztása. Ókapu, Szeglettorony, Csabi-, Tömlöczbástya mind megkapja a maga védő emberét. Dobót az ágyukhoz választották. Elrendezkedés után Bornemisszáék kicsapnak a várból és nagy kárt tesznek Ali basa hadaiban. Ali 9 ágyulövéssel jelzi az ostrom

megkezdését. Dobó szétlövi az ostromkezdő ágyukat. Arszlán a Boldogasszony klastromából löveti a várat. Az egriek reá is sikerrel csapnak ki. Ekkor érkezik meg Amhát seregével. A várfalak törése megkezdődik minden oldalról. Ujra követ jön a várba, kit beeresztnek a várbeliek, de a levél „füstivel az embört igen füstölék." Erre a török Szent Mihály napján derékostromot kezd. Ez ostromban esik el Bolyki Tamás, sebesedik meg Pető és tünteti ki magát Dobó István az ágyuharczban (II.).

A török az első roham után Sári Andrást küldi követül a várba. Az egriek a levél felét, melyet Arszlán írt, megétetik Sárival, más felét elégetik. Hegedüs várbeli hadnagyot eltántorítja a török csábítás, de észreveszik árulását s a vár piaczán felakasztják. Ujabb veszély fenyegeti az egrieket, a lőpor ismeretlen okból felrobban, de Dobó hamar pótolja a veszteséget. A török most álványok alatt próbálja megközelíteni a várat, de sikertelenül, majd a vár árkát igyekeznek feltölteni földdel, fával, de Bornemissza felgyújtja a farakást. Erre Bornemissza is előáll tüzes kerekeivel s más ördöngős szerszámaival s nagy romlást okoz a törökök között. A török újra igéretekkel csábit, új követet küld, de e várbeli vitézek állhatatosan kitartanak a védelem mellett (III.).

Dobó hiába küldözi követeit. Vas Miklóst, Varsányit a püspökhöz meg a királyhoz, segítséget sehonnan sem kap. A török október 12-én hajnalban új rohamot kezd, de estig semmire sem mehet. Másnap délben az egész összegyűlt haddal megkezdik a harmadik ostromot, Dobó kezén-lábán megsebesedik, Zoltai, Gergely deák, Figedi szintén sebet kapnak. Az asszonynép is részt vesz a küzdelemben, minek vége a török eltávozása lesz a vár falai alól. A várbeli nép erre hálát ad Istenének a győzelemért. Néhány vitéz a Pest felé ballagó töröknek utána vágtat, sokat levágnak közülök és nagy zsákmánynyal térnek vissza. Az egri vitézek a királytól jutalmat nyernek, Dobó erdélyi vajda lesz. Mecskeinek nem soká aztán rossz vége lesz, hazatartó útjában a várkonyi pórok meggyilkolják (IV.).

Eger ostroma mint epikus tárgy.

Eger ostroma valóban alkalmas tárgy volt költői feldolgozásra. Egy fontos végvár megvédése csekély sereggel, pusztán személyes vitézség és a védelem kitűnő vezetése által a vitéz Amhát és Ali basák diadalmas seregeivel szemben, félig-meddig már maga kész költészet. E mellett mennyire bővelkedett a vár epikai mozzanatokban! A várbeli vitézek kiütése és a török előörs megcsufolása még az ostrom kezdete előtt; az egyik várbeli hadnagy árulása, a török ostromok lelkes visszaverése, a követségmenesztés segítségért, a török izenetek visszaútasítása, a nők viadala a várfalakon, milyen gazdag anyagul kinálkozott a műértő költőnek! Csak-

hogy Tinódi nem volt az. Lám Zrinyi egy századdal később egy talán kevesebb fontosságú ostromot országos jelentőségre emel képzeletében, s jó részint hasonló motivumokból olyan költői művet alkot, melyet az utókor elismerése az összes hasonló irányú munkák élére emelt.

Tinódi litteratussága.

Pedig hát Tinódi is rámutat a költői alkotás becsére, hálát ad Istennek *Cronicá*jának Ferdinándhoz intézett ajánlásában, hogy a viadalokat, „ritmus szerént magyar nyelvön énökbe szép nótákval enökleni“ tudja szerzeni. E mellett litteratus férfi volt, ki ismerte a klasszikusokat, a fentebb idézett helyen említi is Aeneast, amint a tenger vizében azzal biztatta társait, „hogy az ott való nyomorúságok végre emléközetre öröm lészön“. Meg volt benne az a mély vallásosság is, a mi mint egységes eszme átfoglalhatta volna művét és összefűzhette volna a szét-huzó részeket. Csak az volt a hibája, hogy jobb akart lenni, mint énekmondó elődei, kiket lépten-nyomon megrovás ért hazug históriákért; túlbuzgóságában a költői hűséget egynek vette a szinigazsággal és ezt a költői alkotás elengedhetetlen kellékének tartotta. Ez pedig a költészet lényegének teljes félreismerése, legszélsőbb realismus a költészetben. Tinódi rá sem mert lépni a valóságról a költészetre átvezető hidra. Visszariadt attól a költészettől, mely varázst kölcsönöz az éneknek s gyönyörüséget okoz a hallgatónak. Hisz az már nem a valón épül fel, az a költői lélek fényének visszatükröződése, alapja az emberi sziv, a tárgy csak mint hangulatkeltő szerepel. Tinódi csak azt a szint, fényt és pompát hagyta rajta a költészeten, mit a tárgy maga sugárzott ki magából, sokszor azt is letörülte róla. Állhatatosan megmaradt a történet komoly igazsága mellett. Pedig hol nincs egy parányi fény, egy parányi idealismus, ott megszűnik a költészet világa.

Az igazságon alapuló költészet.

A tárgy alakítása a történeti rend szerint.

Az egri ostrom mozzanataival is történeti fontosságuk szerint bánik el. Központul a fő történeti eseményt állítja be, de elül-hátul betold egy-egy részletet, mit megkiván a teljességre és befejezettségre törekvő történet, de nem a költészet. Elül Eger fekvését és a bástyák leírását adja hosszasan, hátul pedig a vitézek jóval később történt jutalmazását és Mecskei szomorú történetét írja le. Különösen Mecskei halála nem Eger vár viadalához tartozó esemény. Aztán előbrevalónak tartja a vitézek névszerinti felsorolását, a várták pontos elosztását, az ostromok datumszerinti sikeres vagy sikertelen leirását a helyett, hogy egy-egy költői alakításra igazán alkalmas részletet, minő a szikszói gyűlés, Hegedüs árulása, a lőpor felrobbanása, a nők vitézkedése kidomborított volna és a költemény előbbremozdító részletévé, vagy gyönyörködtető epizódjává

avatott volna. Számtalan ilyen jelenet van még, mik mind hatásos részleteivé válhattak volna művének kellő költői gondozás mellett.

Szerkezet.

Eger viadala csomópontjainak összeválogatása első pillanatra tetszetősnek látszik. Együtt is találjuk azokat a mozzanatokat, melyekből a költői elme sikerült művet alkothat; az elrendezésen is meglátszik a rendező kéz munkája, bár itt a való történet is részben rendezett anyagot nyujtott a költészetnek, Tinódinak csak erősebb vagy gyöngébb színekkel kellett volna rajzolni a történeti eseményeket a költészet czéljai szerint. És ezt Tinódi megtehette volna a nélkül, hogy hallgatói vagy akár a kritika hütlenség vádjával illethette volna. De nem tette, minek az lett a következménye, hogy ez események nem a kellő arányban fejlődnek és domborodnak, s a mű szerkezetében lazaság áll be. De ha nincs is kellő központ, fejlődés és haladás az egész műben, az énekek szerinti csoportosításban van bizonyos tervszerüség. Minden ének egy-egy kerek egészet képez. Az első ének az előkészületeket és a vitézek esküjét a védelemre, a második ének a török első rohamát, a harmadik az első ostrom utáni ostromcseleket, a negyedik ének a második és harmadik rohamot foglalja magában. A második és harmadik rohamot külön énekben tárgyalhatta volna Tinódi, de ezt megint nem engedte meg az időbeli egymásután, mivel a harmadik roham a második utáni napon történt.

Jellemek.

Az igazságra törekvés mellett van Tinódinak még egy lelki meghatározottsága, a mi még inkább megbénítja a költői erő szárnyalását. Ez a történethez, a végkifejlethez, az eredményhez való ragaszkodás. Nem az a fő előtte, hogy hogyan, miképen történt meg valami, hanem hogy mi történt meg. Puszta eseményeket állít egymás mellé lélek és élet nélkül. Személyek és események között semmi kapcsolat, nem a személyek az események hordozói, inkább megfordítva. Így aztán alakjai egészen belevesznek az események törmelékébe. Pedig az epikai költészetben jellemre, erős jellemre van szükség, ki merész kézzel ragadja meg az események szálait, megalkuvás nélkül küzdjön a győzelemig, vagy az összeroskadásig. Itt az egyéni sajátságok eltörpülnek, az epikus hős átszellemült rabja lesz eszményének, rendesen nemzeti eszménynek, mely századok szívét dobogtatja, de ő bír legtöbb erőt magában annak megvalósítására. Dobó ilyen hőse volt a történelemnek. Rajongott a nemzeti dicsőségért, életét tette koczkára érte, vagyonát prédára bocsátotta, hogy mentse meg a királyét és a nemzetét. De nemcsak a küzdelem felvállalásában volt nagy, hanem annak kivívásában is. Vasakarata, törhetetlen hazafisága hajolni nem tudott, körömszakadtáig védte a magyar igazát. Mennyi lelket tudott önteni a honvédő fiakba! Mennyi szivóssággal, mennyi leleményességgel tudta pótolni az erő

csekélységét! Tinódi nem tudta felfogni a történelem nagy Dobóját. Eger megszabadulása csoda volt előtte; megmentette a gondviselő Isten: a hősöknek méltó szerep nem jut. Különösen Dobó alakja igen halványan és szegényesen tűnik elénk. Csak itt-ott lép fel s mindjárt el is tűnik, anélkül, hogy lelke erejéről, személye kiválóságáról elragadóbb bizonyságot tenne. Az egész költeményből alig tudunk valamivel többet róla, minthogy őt választották az ágyukhoz,[1] buzdítja, bátorítja a vitézeket, kezén-lábán megsebesül, s végül a király az erdélyi vajdasággal jutalmazza meg. De nem látjuk a harcz tüzében, mint hőshöz illik, nem látjuk halálos csapásait, nincs ellenfél, kivel harczot venne fel. Török hősök nem jelennek meg a küzdő téren. Tömegével hat az ellen, de egyetlen kiválóbb hőse sincs a magyar vitézekkel szemben. Személyek, ellenfelek, összeütközéseik nélkül pedig elmarad a nagyszerű küzdelem s a nagy történeti tények érdek nélküli adathalmazzá roskadnak össze. Pedig mily kevés fényt kellett volna hozzáadni a történeti valósághoz, hogy az egri hősnők, Dobó és mások teljes glóriával jelenjenek meg a költészetben.

Dobón kivül Bornemissza, Zoltai, Pető, Figedi voltak jelesebb hősei az egri ostromnak. Itt ezek közül inkább csak Bornemissza tűnik ki, különösen az első ostrom után leleményes tűzszerszámaival.

Kevés nyoma van Tinódinál az egri nők hősies vitézkedésének is; az utolsó ostromban Dobó:

„Az köveket asszonynépvel hordatja,
Fáradt népnek csöbörrel borát hordatja," (1497—98. s.)

tovább az van mondva róluk:

„Gyorsak, vitéz asszonyok hagyigálnak," (1500. s.)

Ennyi, mit róluk mond el Tinódi. De mit is várhatunk asszonyokról többet, mikor Dobó, a főhős is annyira homályban marad!

Miben határozódik meg hát Tinódi költészete? Tinódi költészete. Nevezhető-e költészetnek az, ha vallásos érzelmének, Istenfélelmének, politikai hangulatának a műben itt-ott kifejezést ad, ha egy-egy szót ad hősei szájába s felhívja a hallgatóság figyelmét, hogy most csodát énekel, kinek „Talám mássát sohasem hallottátok?" Költé-

[1] Takáts Sándor (*Dobó István egri ágyumestere.* Századok 1901. 555. o.) nem hiszi, hogy Dobó maga teljesítette a tűzmesteri szolgálatokat, mint Tinódi írja, mivel a bécsi udv. kamarai levéltárban egy Hermann Márton nevű egri tűzmesterre vonatkozó adatokat találhatni, ki előbb Szolnok várában volt tűzmester, de a német őrség kapitányával nem tudott megférni s menekülnie kellett. Dobó a menekülőt maga hívta be az egri várba. — Vajjon nem azonos-e azzal a Mártonnal, kiről azt mondja Tinódi (368. s.):

„Másik egy *futott* pap, *Márton* pap vala".

szet-e ez, ha történeti személyei emelkedés nélkül valók, költött alakokat nem találunk nála, képeket, hasonlatokat nem használ, verselése darabos, hangja nem elbeszélő, nem is leíró, csak egyszerűen elsoroló s muzsája egy lépést sem tágít a történettől? Vagy hihető-e az, mit Gárdonyi[1] mond, hogy Tinódi e művében kétségtelenül egy nagy hős éneket tervez, a minő a Homeros *Iliasza*, de a kidoldozásra nem volt „ideje és nyugalma" s a mi fenmaradt, „csak vázlata a tervezett munkának." Vajha hihető lenne! Hiszen mentsége is van: a történeti esemény közelsége; hol jórészt ugyanazok a cselekvő és hallgató személyek, ott a történeti és költői hűségnek is egybe kell esnie. A résztvevők kedvéért a részleteket sem szabad elhagyni, sem egyik szerepét a másik rovására kidomborítani, mert akkor a lantos iránt rendűl meg a bizalom. Bizony Tinódinak szűk tér volt szabva a fántázia működésére!

Történeti hitel.

Tinódi művének alapját a történeti hűség képezi. Ennek köszönheti, hogy munkáját nemcsak költők, hanem történetírók is alapul veszik és mint tiszta forrásból merítenek belőle. Ha más történeti forrás kínálkozik, Tinódi akkor sem marad ki a számításból, ha pedig valamely történeti tényt csak maga őrzött meg, akkor azt hiteles adat gyanánt fogadják el. Szavahihetősége az újabb adatokkal lépten-nyomon be is igazolódik. Ilyen megbízható az egri ostrom leírásában is, különösen az adatok összehordásában. Ha összehasonlítjuk Tinódi szerint a megyék által a várba küldött segélyt, Szederkényinek Dobó egri számadásaiból összeállított csapataival, elcsodálkozunk az adatok pontos egybevágásán. A sorrend kivételével mindenben pontos egyezést találunk: Borsodmegye küldött Bolyki Tamás vezetése alatt 50 gyalogot, Abaujmegye Choron Farkas vezetése alatt 50 gyalogot, Perényi Ferencz, Nagy Barnabás vezetése alatt 25 gyalogot stb. így megy tovább egyezőleg vagy 16 tétel. Egy pár névnek más az írása: Szucsi helyett Szenczit, Szalánky helyett Szalacskayt, Platho helyett Blaskót, Zádor helyett Zádornikot mond Tinódi, ezen felül csak annyi még az eltérés, hogy Sárosmegye Bor Mihály alatt Tinódi szerint nem 70, hanem 76 gyalogot, az egri káptalan nem 9, hanem 27 drabantot adott, meg aztán, hogy Serédi György egyik csapatát Tinódi szerint Kendi Bálint, nem Pribék Imre vezette.

A mű keletkezési ideje.

A mű keletkezési idejére nézve Badics[2] szórulszóra a következőket irja: „Amit összegyűjtött azt gyorsan fel is dolgozta, így az utóbbi énekek (pedig az Eger vár négy részben 1800 sorból áll) két héttel a történet után már készen

[1] *Egri hősnők*, Budapesti Hirlap 1898 ápr. 13. sz.
[2] Beöthy: *Képes lr. t.* I.[3] 291. o.

állanak." E szerint *Eger vár viadala* november első napjaiban az 1557-ik évnek készen lett volna, mivel a török már okt. 18-án elvonult Eger falai alól. Ez állításra maga Tinódi czáfol rá, mikor műve végén azt mondja:

„Ezt ki szörzé nagy betegös voltában
Kéncsös Kassában egy föstös szobában,
Tinódinak híjják mind ez országban,
Ezer ötszáz és az ötvenháromban."

Szilády[1] szerint Tinódi megjelent a várban a török eltávozta után, mint azt éneke 586—589 sorai sejtetik, hol a vitézek felsorolásánál ezt találjuk:

Vala Kulcsár Imre, ki jó borral tarta,
Sáfár István eleven csukával tarta,
Benedök kovács lovamot megpatkolta,
Szakács Balázs igaz aggeből tarta."

de művét csak a következő évben írta meg. Ez állítás igaz, az időt azonban közelebbről is meghatározhatjuk a műben előforduló történeti eseményekből. Az esztendő első hónapjaiban nem írhatta, mivel olyan eseményeket is említ, melyek később történtek. Pl. Mecskei halála, miről részletesen megemlékezik, csak február elején történt. Gergely deák az egri kapitányságot, mit Tinódi e sorokban említ:

„ . . . . . bírja már . . . . . .,
Gergöly deák tisztiben Egör várát." (1717. s.)

1553. márc. 13-án vette át. Így a mű írása márcziuson, sőt májuson is túl tolódik, mivel Dobót a király csak május 26-án nevezi ki Erdély vajdájává, s bizonyára még ezután is idő telt, mig Dobó elfoglalhatta méltóságát, mit Tinódi így említ:

„Az jó Dobó bírja már vajdaságát" (1616. s.)

Ha mindezekhez hozzávesszük Tinódi „nagy betegös voltát", mi szintén késleltethette a mű írását, oda jutunk, hogy csak ősz felé végezhette be munkáját. S így a Szilády[2] által megállapított az a határidő, „hogy 1553-ban, mikor *Croicá*ja kinyomatása végett Kassáról Kolozsvárra útnak indult, nyár eleje lehetett" jóval tovább tolódik, mivel *Eger vár viadala*, a *Cronica* egyik darabja, csak később készülhetett el, s még később az *Egri históriának summája*, mit a *Cronica* szintén magában foglal.

[1] *R. M. K. T.* III. k. Bev. XX. o.
[2] *R. M. K. T.* III. k. Bev. XX. o.

III.

Tinódi: Egri históriának summája.

Tinódi a négy énekből álló hosszadalmas *Eger vár viadaláról való ének*nek kivonatát is elkészítette 460 sorban *Egri históriának summája* címmel. E mű azért érdekes, mert tanuságot lehet belőle vonni Tinódi költői felfogására nézve. Ugyanis a mű egy helyén azt mondja: Egri históriának summája.

„Nagy bévön ezt mind nagy krónikában
Néktök megirtam ő állatjában;
Itt rövid szóval csak summájában,
Hogy ne légyetök restök hallásában".

Az utolsó sor arra enged következtetni, hogy Tinódi hallgatói a négy énekes költemény némely hosszadalmas és költőietlen részletében nem nagy gyönyörüséget találtak, kifáradtak hallásaban. Igy Tinódi indítva érezte magát arra, hogy munkáját rövidített és költőibb előadásban tárja hallgatói elé. Már most megfigyelhetjük, hogy e rövid előadásban, mit tartott meg a régiből és mit mellőzött belőle, mi által igyekezett művét rövidebbé, de egyúttal érdekesebbé is tenni?

Elhagyja az előbbi műben említett hat csuda felsorolását, Eger fekvésének és a bástyáknak leírását, a felföldi urak fegyveres segélye hosszas felsorolását, a Dobó által behivott segédszemélyzet, aztán a kisebb-nagyobb vitézek leírását. Mellőzi a török által küldött követek szerepét. Elhagyja az ostromok hosszas leírását, végül Dobó és vitéz társai megjutalmazását. Tehát részben azokat a részeket hagyja el, melyek az előbbi műben is a költemény hátrányára voltak. Volt tehát érzéke Tinódinak a költészethez, tudta, mi által nyer a mű érdekességben; helyes érzékkel hagyja el a költőietlen anyagot, azonban a megmaradt részt így sem tudja a költészet czéljai szerint alakítani; az egész új mű érdekesebb, rövidebb és hatásosabb, de művészi kivitelt nem találunk.

Más kérdés az, hogy új adatokkal toldotta-e meg a rövid históriát. Toldy Ferenc[1] azt mondja, hogy „némely helyt pótolja s kiegészíti „a nagy krónikát" oly adatokkal, melyek hihetőleg később jutottak tudomására". Vajjon honnan állítja ezt Toldy? Pontos egybevetés után ilyenről szó sem lehet. Az *Egri históriának summájá*ban egyetlen új

[1] *A magyar költészet története.* II-ik kiadás 151. o.

adat sem található, az egész teljesen a régi művön alapszik. És pedig hogyan dolgozza át? Nem önti egészen új formába, hanem a régi művet szem előtt tartva, annak sorrendje szerint halad, a neki megfelelő versszakokat kevés változtatással újra felhasználja, a közbeeső hosszas leírásoknak pedig pár sorban kivonatát adja.

Hogy itt-ott milyen kevés a változtatás, mutatják a következő szakok:

A mű elején *Eger vár viadalá*ban:

„Egör vára lőn jó királ számában,
Érté királ Egröt nagy pusztaságban.“ (55—56 s.)

Az *Egri históriának summájá*ban:

„Egör vára lőn király számában,
Király megérté, volna pusztaságban.“ (15—16 s.)

A mű közepe táján *Eger vár viadalá*ban:

„Jó hivséggel ezök cseleködének,
Munkát, fáradságot ők szönvedének,
Kik mindvégig erős hitben levének,
Sok jámbortul dicsőretöt nyerének.“ (590—593 s.)

Az *Egri históriának summájá*ban:

„Jó hivséggel ők embörködének,
Munkát, fáradtságot szönvedének,
Kik erős hitben mindvégig lűnek,
Sok jámbortul ők jó nevet nyerének.“ (153—156 s.)

A mű végéről *Eger vár diadalá*ban:

„Mely igen az három hadnagy forgódék,
Gergel deák job keze sebösödék,
Jó Zoltai István es sebbe esék,
Figedi Jánosnak fogát kiüték.“ (1516—1519 s.)

Az *Egri históriának summájá*ban:

„Az Gergel deák kezén seb esék
Zoltai István es sebbe esék,
Az Figedinek foga kiesék,
Sok jámbor vitéz hulla, sebben esék.“ (421—424 s.)

Még tűzetesebben meggyőződhetünk a változtatás csekélységéről a következő szakok összehasonlítása által:

57—60 és 17—20; 341—342, 73—74; 385—389, 109—112; 610—613, 161—164; 642—645, 173—176; 682—685, 196—198; 718—721, 205—208; 826—829, 245—249; 987—990, 273—276; 1195—1199, 341—344; 1247—1250, 353—356; 1392—1395, 357—360; 1464—1467, 385—389; 1540—1543, 433—436.

Érdekes azonban, hogy teljes szószerinti egyezést egyetlen verspárban sem találunk; ha egyebet nem, szórendi különbséget tesz a költő közöttük.

Eredeti az *Egri história summájá*ban mindössze az, hogy itt azt mondja Egerről, hogy „rossz kőfal vala," mit az *Eger vár viadalá*ban nem találunk meg, vagy az, hogy itt a vitézek második kiütéséről azt találjuk:

„Sebösödének, semmit nyerének." (203 s.)

az *Eger várviadalá*ban pedig azt mondja, hogy nagyobb török erő közeledtével:

„Szépen térének, várba bészállának". (702. s.)

Továbbá az *Egri históriának summájá*ban Amhátnak tizenhat ágyujáról emlékszik meg (210. s.) az *Eger vár viadalá*ban pedig 11+3-ról (730—731. s.)

De hát ezek jelentéktelen eltérések és nem új adatok.

Tinódi, ha költőileg fogyatékosak voltak is munkái, korának legnagyobb lantosa volt. Szivesen hallgatták históriás énekeit, melyeknek behizelgő dallama sokat pótolt a költőiség hiányából. Utánozták is, Dézsi Lajos[1] szerint „Eger vár viadalja" hat csudájának utánzata a „röttenetös csuda"-k egy névtelen „Historia a Szigetvárnak veszesseről, melyet Zoliman Török Czazar megveven, kezéhöz kopczola" czimü művében.

IV.

Zsámboki János: Rerum ad Agriam anno MDLII. gestarum brevis narratio.

A fordítás keletkezése.

Tinódi egy nemzet örömének, bánatának adott hangot lantos énekeiben. Énekeit vágyva hallgatta az egész nemzet, sőt a királyi udvarnak is felé fordult kitüntető

[1] *Históriás énekek.*

figyelme. Mikor Dobó és az egri vitézek elnyerik 1553 elején vitézségükért a jutalmat, a tájban folyamodik Tinódi is nemesi levélért a királyhoz. Aug. 25-én teljesül is kérése, sőt még 50 forintnyi jutalmat is nyert Ferdinándtól a néki ajánlott *Cronicáért*. Mindezzel Ferdinánd Tinódinak egész költői munkásságát akarta jutalmazni, de a figyelmet úgy látszik az épen e tájban írt *Eger vár viadaljáról való ének* keltette fel. Hiszen ezt Ferdinánd még latinra is lefordíttatja, hogy bővebben megismerhesse az egri eseményeket. Szilády[1] még csak Denis *Wiens Buchdruckergeschicht* című műve alapján állítja, hogy Zsámboki Ferdinánd parancsára fordította Tinódi munkáját; úgy látszik, magát a fordítást nem ismerte, Dézsi[2] mutat rá először a fordításra, mely Ranzanus *Epitome Rerum Ungaricarum*[3] című művének függelékében jelent meg és a melynek Dobóhoz intézett előszavában maga Zsámboki mondja, hogy Ferdinánd parancsára fordította le művét: „Historiam hanc Ferdinandi regi, et aliis, cum Sebastianus Thinodii Ungaricis descriptam rythmis, exhibuisset, eamque Rex commendari vidisset: latinam cognoscere voluit. Quod negocium mihi datum". etc. Az ajánlás datumából azt is láthatjuk, hogy a fordítás már 1553 szept. 15-én készen volt.

A fordítás alapja.

Első kérdés Zsámboki prózai fordításánál, hogy vajjon az *Eger vár viadaliáról való éneket*, vagy az *Egri históriának summáját* fordította-é? Első tekintetre ugy látszik, hogy az *Egri históriának summáját*. Mint Tinódi az *Egri históriának summájában* ő is elhagyja a felföldi uraktól küldött segély hosszas leírását, a bástyák elosztását, aztán a várvédő vitézek névszerinti felsorolását.

Szorosabb vizsgálat azonban arról győz meg, hogy az *Eger vár viadaljáról való éneket* fordította. Műve legelején találunk egy kis elmélkedést arrról, hogy mit tehet az egyetértés, ezt leszámítva teljesen Tinódi szerint indul és követi versszakról-versszakra. Ő is felsorolja a hat csodát, a mit Tinódi említ, elmondja Dobóék beszállásolását a várba, a mi mind nem található meg az *Egri históriának summájában*, sőt mint Tinódi az *Eger vár viadalában*, ő is jelzi, hogy négy részre osztja

[1] *R. M. K. T.* III. Bev. XXXIII. o.

[2] *Az elbeszélő költészet története.* (Egyetemi előadások 1906—1907. I. félév) 129—130 és 141. o.

[3] Megjegyzendő azonban, hogy csak az 1558-iki bécsi kiadás függelékében található meg Zsámboki fordítása, az 1579-ben Nagyszombatban Pécsi Lukács által eszközölt újabb kiadásból már hiányzik, a mit nem említ Szabó Károly (L. R. M. K. III.1 448 sz.). Zsámboki fordítása helyett az újabb kiadásban a történeti események folytatását találjuk, kiegészítve Bonfini IV-ik decasanak 8-ik könyvéből attól az időponttól, mikor Mátyás király hatalmába ejti Ausztriát.

művét, később azonban úgy látszik megfeledkezik ez ígéretéről, mert nemcsak hogy énekeket nem különböztet meg, hanem teljes erővel törekszik, hogy a Tinódi által elhatárolt részeket a forrasztás látszata nélkül egy egységbe olvassza. Az *Eger vár viadala* és az *Egri históriának summája* közti lényegtelen eltérések is mutatják, hogy az *Eger vár viadalát* fordította. Pl. Tinódi a várbeli vitézek második kiütésére vonatkozólag ezt mondja az *Eger vár viadalá*ban:

„Szépen térének, várba bészállának." (702. s.)

mit Zsámboki így fordít: „in Arcem se recipiunt incolumes", ellenben az *Egri históriájának summájá*ban ezt található:

„Sebösödének, semmit nyerének". (203. s.)

De leginkább mutatják a forrást maguk a fordítások. Pl. Tinódi e versszakát:

„Ez Szent Mihál hónak kilenczed napján,
Az száguldó Maklárra felszáguldván,
Egri strázsákban kettőt elragadván,
Két tiszttartó gyalog alig szaladván." (598—601. s.)

az *Eger vár viadalá*ból így fordítja: „Nona Septembris, praecursores et velites hostium, in Maklár veniunt, atque duos de speculatoribus Agriensium intercipiunt: quem casum vix alii duo elapsi" etc.

Vagy:

„Immár meggyúlt az rakás fa árokban,
Terekek vannak sokan megoltásban,
Apró puskák kisülének tonnákban,
Terekek ámultak, futnak az sánczba". (1159—1162. s.)

Zsámbokinál: „Ibi Thurcae ignem dum conantur prohibere, ab conclusis intra vascula sclopetulis, gravissime laeduntur, ac intra colles regrediuntur".

E versszakot pedig:

„Méne Dobó tömlöcz mellé romlásra,
Aranyos sisak apródja fején vala,
Mely hamar ellövék, apród meghala,
Dobó keze lába sebesőlt vala." (1488—1491. s.)

következőképp adja vissza: „Concessit Dobo ad ruinam, carceri pro-

ximam; simul capit arma, caedem facit, ipse in manibus ac pedibus vulneratus puerum suum amittit".

Mint ez idézetekből is látható, Zsámboki teljesen szószerint nem fordít. Sőt néha az eredetinek épen csak érinti a főgondolatát. Pl.:

„Im mely nagy kár, veszödelöm lész vala,
Egy hegedős miá Egör vész vala,
Egész felföld terekké lészön vala,
Az palaszk orrunkról elesik vala," (987—990. s.)

Zsámbokinál: „Quantam, per Deum, unius profligati hominis conscelerata mens, universae Ungariae solicitudinem, ac metum importasset: nisi divina tum quoque gratia perniciem amovisset?"

Nem is fordít le minden versszakot, itt-ott a lényegtelenebbnek tetszőt elhagyja, máskor meg több versszakot von össze egy versszakká. Általában fordítása hova-tovább mind kivonatosabb, a mű vége felé igen sok részletet hagy el. Látszik, hogy sietett. Maga is mondja művének Dobónak intézett ajánlásában, hogy a fordítást hamar végezte: „intra paucos dies, ut potui, totum absolvi." Fordításából Tinódi művének következő nagyobb részei maradnak el: a vitézek névszerinti felsorolása; ezt azért mellőzi, mert, mint mondja, mások bőven megtették („quorum hic nomina referre, non necassariam duco: cum ab aliis copiose id factum, videam"), a bástyák elosztását szintén mellőzi, erre vonatkozólag azt mondja: „cuius ratione lubens quoque hic praetereo". Csak röviden érinti a vitézek első kirohanását a várból (622—637. s.). Kivonatosan fordítja Tinódi leirását a vár négy „törés"-éről (802—821. s.) az első roham után, aztán a török készülődését a második rohamra (822—845. s.). Teljesen elhagyja Vas Miklós és Nagy Lukács esetét, egy jókora részletet Tinódi IV-ik könyve elejéről (1276—1395. s.). Röviden adja elő a harmadik rohamra való gyülekezést, röviden végez a Mecskei-féle esettel is. Teljesen mellőzi a mű végéről Tinódi fohászát, áldáskivánatait és intéseit (1752.-végig.).

Különben maga is mondja az említett ajánlásban, hogy némely részletet elhagyott: quibusdam partim resectis, ac immutatis, partim commodius dispositis, ut veritas, et locus monebant." Változtatások. Az itt említett rendezésnek nem igen látszik nyoma fordításában, hiszen teljesen Tinódi sorrendjét követi. A változtatás is csak abban áll, hogy Tinódi pontos adatai helyett a megközelítő kerek számot veszi fel. Tinódi szerint 88 drabantot fogadtak a várba, Zsámboki 80-at említ, Pető, Zoltai 40 lóval érkeznek a várba, Zsámbokinál

15-öt találunk[1], Tinódi szerint 65 hiján kétezeren voltak a várban, Zsámboki szerint 1960 és így tovább.

Betoldások, eredetiség.

Természetesen új adatokat nem találhatni Zsámbokinál, mindössze csak azt nem említi Tinódi Zsámboki adatai közül, hogy Ferdinánd Perényi halála után ejti birtokába az egri várat.

Fordításának azonban megvan a maga sajátságos jelleme. Teljesen szó szerint seholsem fordít; legfőbb törekvése, hogy az okot és okozatot kapcsolati viszonyba állítsa. Ezért a sok subiectiv magyarázat fordításában. Pl. magyarázatát adja annak, hogy miért írja le az egri várat, okát adja a török ostromkészületeinek, máskor egy-egy bölcs mondást fűz az eseményhez. Pl. a lőporrobbanás elbeszélése után azt a kérdést teszi fel: „quis enim tantam ignis vim compesceret, nisi cumulare periculum velit.?" Az első roham után elégedetten mondja el, hogy a kik Istenben biznak, azokat Isten nem hagyja el, s máskor is mondja azt, hogy végső romlása következett volna az egrieknek, ha Isten el nem hárította volna a veszedelmet. Ezeket mind a sajátjából toldja be. Ilyen körülmények között természetesen Tinódi tömörsége egészen meglazul a fordításban. Itt-ott tévedés is fordul elő. Tinódi azt mondja, hogy mikor Arszlán a Boldogasszony templomából lövetni kezdi a várat,

„Egy fő legén, Nagy Antal esék sebbe,
Oroszi Gábort választák helyébe". (688—689. s.)

Zsámboki Budaházi helyébe választatja meg, ki az az napi kirohanás alkalmával szintén megsebesült.

Az egri ostrom hőseit fényesebb világításban szeretné feltüntetni, mint Tinódi teszi, azért, mihelyt alkalom nyilik, nem mulasztja el a hős neve mellé egy-egy díszítő jelzőt tenni. Pl. Dobó, vir expugnabili fortitudine, Mecskey, vir bello manu potens, Pető vir laudatus, Bornemissza experientia et consilio paeclarus, Zoltai arte ac belli casibus eruditus.

Végül a fordítást Mecskey balesete elmondása után így fejezi be: „Sed finem hic narrationi tandem imponamus, et si quid praeteritum fuit, aut pro dignitate minus expositum, quisque ut volet, indicabit. — Finis."

[1] Itt valószínüleg sajtóhibával van dolgunk: XV a XL helyett.

V.

Chiabai: Encomium arcis Agriae.

Tinódi után pár évvel (1556) egy másik költő, Chiabai Mátyás latin nyelven is feldolgozta Eger vár viadalát. Chiabai Mátyás.

Chiabai mint ifjú, külföldön tanult, tudománya által korán elhiresült, Bártfán Stöckelnek volt segéde, 1557-ben megy Kassára tanárnak. Alatta nagy hírre emelkedett a kassai iskola. 1561-ben elhagyja Kassát, mert mint maga bevallja egy levelében: nyomornak volt kitéve: „Fateor ingenue ex quo pueritiam reliqui, nunquam magis me indiguissse quam Cassoviae".[1] További életéről nem maradtak fenn adatok.

Müvének címe: *Encomium Arcis Agriae Mirabiliter Ac Vere Divinitus Servatae Anno Domini. MDLII. Furenter oppugnantibus eam Turcis cum 150000 Barbarorum.*[2]

A czímlap elárulja azt is, hogy művét a Dobók iránti hálájából dicsőítésükre írta:

„Conscriptum In Gratiam Suorum Patronorum, Magnificorum Francisci, Stephani et Dominici Dobo fratrum, Matthia Chiabai Pannonio."

„Laudabunt alios alii, mea Musa Dobones
Concine, qui studiis consuluere meis."

Tartalma.

Régtől fogva áll Eger híres vára, Szent István alapította. Nem az ellenség ellen, hanem a papok számára, hogy innen dicsérjék Istent; de később a háborus időkben erősséggé alakíttatott át. A vár védői most a török ellen: Dobó, Mecskei, Bornemissza, Pető és Zoltai.

Ősz felé járt már 1552-ben az idő, a szántóvető örült a bő termésnek, a gazda a dús aratásnak. De nem mindenkinek volt ilyen örvendetes az esztendő. A török sáska módjára lepte el és pusztította az országot. Dobó a szikszói gyűléstől kér segítséget a veszedelem ellen. A felföldi rendek gúnyos feleletet adnak: könnyű a vár kormányzása békés időben: most mutassák meg értenek-e a vár kormányzásához.

[1] Frankl Vilmos *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században.* Budapest, 1873. 104—105. o.

[2] Megjelent Vittenbergben 1556. Egyetlen ismert példánya az Akadémia könyvtárában. Elhozatásáért az Akadémiától és használatra bocsátásáért e helyen is szíves köszönetet mondok Dr. Erdélyi Pál könyvtárigazgató úrnak.

Dobó, mikor látja, hogy nincs segítség, s a töröknek beláthatatlan sokasága lepi el a körülfekvő mezőket, beszédet intéz a védőkhöz, példákkal buzdítja őket a védelemre: Holofernes gyenge női kéztől veszett el, goliáth Dávid parittyájától.

A török első ostromra vezeti a népét. Szól az ágyu, omlik a vér, hull az ember; meg sem kell másznia a falakat, ágyuival járható réseket ütött azokon. Már kezében hiszi a várat, lovas katonákkal állat őrt, nehogy a védősereg kiszaladjon belőle! Dobó ágyuival megmenti a legveszélyesebb pontot, mire az ostrom nemsokára véget ér.

Mint az útas, mikor beborul az ég, vihar csapkodja a tenger hullámát és nem lát sehol szabadulást, ugy érezték magukat az egriek az ostrom alatt. A török visszavonulása után szabadon lélekzenek föl.

Ostrom után vigyázatlanság következtében felrobban a lőpor, Dobó megvígasztalja a kétségbeesett védőket.

Jön a második ostrom. A török a vár egy védtelen pontjára rohan, de ott terem Zsukán János és feltartóztatja az első támadókat, míg segély nem érkezik. A sikertelenséget látva visszavonul a török s hiába próbálja ámítgatással feladásra bírni a vár népét.

Utolsó ostrom készül. Dobó vitézei előtt Istenre hivatkozik; ki eddig nem hagyta el őket, ezután sem hagyja el, a törökök csak kényszerítve jönnek új ostromra, és lankadtabban, miután megismerték vitézi erejüket.

Dobó, miután egyik falról elűzi a támadó törököt, a másikra megy, mindenütt buzdít és vitézkedik. Leghevesebb az ostrom azon a várfalon, ahol maga a budai basa támad. De itt is megtörik az ostrom, sőt Ali zászlóit is elveszti. Itt vitézkedtek a nők és gyerekek is. Bár a vár fala annyira meg volt rongálva, hogy akár egy fogat bemehetett volna a réseken, a töröknek mégis szégyennel kellett elvonulnia a vár alól. A hős védők örvendve mennek ki a várból, mint a börtönből szabadult rab.

A feldolgozott anyag.

Chiabai feldolgozásában mindjárt szembetünő, hogy hogy mily kevés történeti mozzanatát ismeri az egri várostromnak a költő. Hiszen mindössze csak a szikszói gyülést, az első ostromot, a lőporrobbanást, a második és harmadik ostromot dolgozza fel a főbb események közül művében, azokat is csak nagy általánosságban. Nem szól arról, hogy Petőék, Bornemisszáék hogyan kerülnek a várba, elhagyja Hegedüs árulását, mellőzi a vitézek felsorolását, a bástyák leírását, a várták elosztását. Elmarad a török ismeretes felvonulása, a három ágyuval való ostromkezdés, a rőzserakás a vár árkában, Bornemissza tüzszerszámai. Elmarad Mecskei esete is. Chiabai a várostromnak csak azon mozzanatait ismeri és dol-

gozza fel, melyek egyszeri olvasás, vagy hallomásból jó idő multán is megmaradhatnak az emlékezetben. Új kutatásokat nem tett, a régieket sem használta fel, minek következtében művének történeti alapja nagyon ingatag.

Használta-e Tinódit?

Szilády[1] azt gyanítja, hogy Chiabai ismerte Tinódi művét. Párhuzamba is állítja Tinódi és Chiabai pár közös helyét: mint Mecskey szikszói küldetését, a lőporrobbanást, vagy a mű végén Amhát panaszát Ali ellen. Mindez események azonban annyira közismert helyei az egri ostromnak, annyira egyezőleg dolgozza fel minden költő, hogy csupán ezekből Tinódi hatását Chiabaira kimutatni nem lehet. Olvashatta Tinódit, talán már régebben, azonban a feldolgozásban még ennek sem található semmi nyoma.

A feldolgozás módja.

Műve teljes eredetiségre mutat. Műve kezdete, folytatása, befejezése elüt a többi összes feldolgozásokétól. A bevezetésben elmondja, hogy Dobó tetteit akarja dicsőiteni, hálából, mert mindig érezte segítségét. Apollo és a muzsák segítségét kéri, mert csekélynek érzi erejét, pedig még ha Ulixes ékesszólásával birna, ha Orpheus lantja volna kezében, akkor sem tudná méltóan elzengeni a Dobók dicsőségét. Majd rátér a három Dobó testvérre, magasztalja azok egyetértését, ha másoknak is meg lett volna ez az erénye, ma virágoznék Pannonia. A Dobók között is Dobó István volt a legkiválóbb, az ő dicsőségét kívánja most énekbe foglalni. A mű befejezésében elelmélkedik azon, hogy mi lett volna akkor, ha Eger elesett volna, mi maradt volna akkor szabadnak Magyarországból. A férfiak rabságban, a csecsemők lemészárolva lennének, a hajadon szűzekre gyalázatot hozott volna a török. Egerrel együtt az egész Magyarország megszabadult. Hálát ad Istennek, kéri az atyákat, nőket, gyerekeket, hogy szintén hálára nyissák ajkukat; jövőre is segedelmet kér, hogy mindig győzelmet arathassanak a vitézek a törökön, hogy tartós békében nyugalomban éljenek. Magában a műben szintén eltérőleg a többi feldolgozóktól főként Zsukán szerepét adja bővebben. Temes, Szolnok elfoglalásáról az első ostrom leírása után emlékszik meg. Azt a pár mozzanatot, mit feldolgoz Eger ostromából, nagyon szélesen, kikerekítve, képekkel, hasonlatokkal, elmélkedésekkel kibővítve mondja el.

Szerkezet.

Különben művében a kevés esemény elég arányosan tagozódik. A második, harmadik ostromot nem forrasztja annyira össze, mint a többi feldogozók, a három ostrom kö-

[1] *R. M. K. T.* III. k. Jegyz. 436. o.

zött egyenlő időközöket sejtet, talán nem is volt tudomása arról, hogy a második és harmadik ostrom egymásután következő napokon folyt le. Művéből azonban hiányzik a fokozatos fejlődés, epikai részletezést sehol sem kisérel meg, ezért nem is tud műve kellő érdeklődést kelteni. Csak elmondja mondanivalóját, de mivel nem fűzi szavait történeti vázhoz, nem teljes az epikai hitel.

Jellemek.

Alakjai sem tudják egy epikus hős hatását elérni. Különben is jóformán csak egy hőse van: Dobó. Az egri ostrom többi hőseit: Mecskeyt, Bornemisszát, Petőt Zoltait csak épen említi műve elején, magában az ostromban sehol sem szerepelteti őket. Dobó sem igazi epikus hős. Vitéz, bátor, tűrője éhségnek és szomjuságnak, bővön kijut a rész néki az ostromból: majd ennél, majd annál a bástyánál jelenik meg, meg is sebesül kezén lábán, de vezér módjára parancsolni nem tud. Majd Istenhez könyörög segedelemért, majd vitézeit kéri, hogy tartsanak ki az ostrom mellett, szava erélyesen sehol sem hangzik, így inkább egy istenfélő, jámbor vitéz színében tűnik fel. Dobón kivül még csupán Zsukán János kap némi szerepet, a ki mint egy Caesar nappal táborban volt, éjjel a tudományoknak szentelte idejét. Az egri nőkről csak pár szóban emlékszik meg, ők követ hordanak és hánynak a vár faláról a törökre. Érdekes, hogy itt a gyerekek is részt vesznek e munkában.

Költői nyelve.

Chiabai költői ereje nem vesz nagyobb lendületet, maga is váltig szabadkozik és a költői erő hiányával mentegetőzik, de azért van egy-egy meglepő képe és hasonlata. A latin költői nyelvnek nincs annyira birtokában, mint Schaeseus, sokkal is mesterkéltebb, de azért műve, mint Szilády is kiemeli, elég jó latinsággal van irva.

VI.

Schaeseus: Res ad Agriam gestae. MDLII.

Schaeseus műve.

Ezután egy német anyanyelvű, de a magyar vitézségért rajongó költő, Schaeseus Keresztély zeng dalt latin nyelven szintén Dobó és az egri hősök dicsőségéről. Műve egy énekből álló kis költemény, mely negyedik és utolsó könyvét alkotja az 1581-ben megjelent *Ruinae Pannoniae*[1] című műnek, de a kötet

[1] Újabb kiadása: Eder: *Scriptores Rerum Transsilvanarum* I. kötetében *Ruinae Pannoniae* cím alatt MDCCXCVII.

többi műveivel szemben különálló költeményt képez. Argumentuma, mi címe is lehetne: *Res ad Agriam gestae MDLII.*

A mű tartalma.

Dobó és Mecskei felesküsznek a kezükbe adott vár őrzésére. A mint hire jön a török veszedelemnek, Mecskei a szikszói gyűlésen segélyadásra szólítja fel a rendeket. Azok gunyos feleletet adnak, s Mecskei segély nélkül, sebzett szívvel tér vissza a várba. A király azonban gondoskodik a segélyről: egymásután érkeznek a várba Pető, Zoltai és Bornemissza Gergely csapatai; aztán segítséget adnak a szomszéd várak, városok is s még ruthének is kerülnek a várba.

Amhát megadásra szólítja fel a vár népét, de nem hajtanak szavára. Törvényt hoznak, embervérrel írtakat s megesküsznek, hogy fel nem adják a várat.

Megérkezik Ali és Amhát serege. Fekete István kicsap a várból, sok törököt megölnek és nagy zsákmánynyal térnek vissza. Ali megkezdi a vár lövetését, Dobó tönkre teszi ágyuit. Benn a védő sereg elhelyezkedik, Dobó a vár belsejét, a vár szívét őrzi és kezeli az ágyukat. 13 napig zug folytonosan az ágyú, az ostromló sereg semmire sem mehet. Ismét levelet küldenek a várba, de ott a levelet tűzbe dobják s hozóját megfüstölik vele.

Dobó biztató beszédet intéz övéihez. Másnap hajnalban a török rohamra vezeti népét, a várbeliek vitéz ellenállásán megtörik a támadás ereje.

E roham után Arszlán bég levelet küld a védőknek, eget földet igér az ostromlottaknak, csak adják meg magukat. A levél felét megégetik, felét hozójával megétetik. A török, miután látja, hogy a hírnök nem jön vissza, még dühösebb lesz. Közben Hegedüs török kézre akarja játszani a várat: árulása kiderül, rút bűnéért halállal lakol. Közben felrobban a lőpor, Dobó lélekjelenléte megakadályozza a rend megbomlását, s a győzelmen már üvöltő török véres fejjel hanyatlik vissza. Erre a vár alatti árok feltöltéséhez kezdenek, de Gergely leleményes tűzszerszámaival ezt a kisérletüket is meghiusítja. Majd aknákat furnak s mikor az sem sikerül, különböző nyelveken szólnak be a várba. Dobó lármát csapat, mi elnyomja a csábító szavakat.

A török második rohamba fog, sikertelenül. Következő nap egy harmadik rohamban végső erőfeszítést tesznek. A várbeliek már lankadnak az összelőtt falakon, de a buzdító szavak erőt öntenek tagjaikba. Mindenki a falakra tolul, ott vitézkednek az asszonyok is, mi még jobban fellelkesíti a hősöket. Dobó, Mecskei, Figedi, Bornemissza mind sebet kapnak, de a várat megmentik.

Schaeseus is színigazságot, való történetet akart adni művében, mint Tinódi. De nem a költő koszorujára áhítozik, mint Tinódi, hanem a történetíróréra. Művének Báthori Istvánhoz intézett ajánlásában váltig hangsúlyozza a történetíró szabályát: „Ne quid falsi dicere audeat, et ne quid veri non audeat.“ (Cicero), mint mondja, maga is azt követte, semmi olyant nem írt, mit hiteles férfiak tanuságával nem igazolhat. Nem is ferdíti el készakarva az eseményeket, műve lelkesedése hevében mégis költészetté vált. Munkája végén (700-ik sor), a költői elragadtatás hevében azt mondja, hogy „maiora canam, melioreque Musa.“ Így lesz történetíróból költő, szemben Tinódival, ki ellenkezőleg költészetre vágyott s igaz história lett művéből.

Schaeseus történetírói célja.

Különösen a vallásosság és a hazaszeretet ihleti lantját. Mély vallásossága észrevehetően emeli a történeti eseményt a költészet világa felé. Istené és Jézusé a győzelem, szent erejök szállt a vitézek keblébe és adta nékik a legyőzhetetlen erőt. Másik érzése a hazaszeret. Mennyire be tud telni, mennyire tud lelkesülni a magyar hősök vitézségén! Lelkesültsége a nagy eseményt még nagyobbnak láttatja vele. Vallásossága és haszaszeretete szinte eposzi magaslatra emeli költeményét.

Költészetének emelői a vallásosság és a hazaszerelet.

A kivitelben is eltalálja a helyes költői irányt. Az eseményeket nem a maguk végkifejletében helyezi egymás mellé, mint Tinódi teszi, hanem a költészeti fontosság szerint rendezi és alakítja, kapcsolatban hozza az egyénnel, úgy tünteti fel mint az egyén cselekvésének eredményét.

Az egyén és az események.

Hősein melegség és szeretet ömlik el, a szív szeretete, a lélek melegsége, mit azonban nem tud nyomon követni a szerves életet alkotó elme. Dobó és társai mind hősök, vitézek, mind szeretik a hazát, alakjuk mind egyenlő fénynyel tündöklik. Csakhogy ez a fény nem magukról árad, halvány csillogása, visszatükröződése csak a klasszikus világ eláradt fényéből összegyűjtött sugaraknak. E szinezésen kivül alig van a költőnek jellemalkotó ereje. Megpróbálja ugyan beszéde által jellemezni a hőst, a hogy a klasszikusok tették. Személyei, úgy látszik, erősen tartják kezükben az események szálait, de alakjuk igen subiectiv, sok bennök a pathos és a declamatio.

Jellemei.

Első hőse Dobó, a nagy nemzeti hős. Gondjaira van bizva a vár, ő van az események középpontjába helyezve. Czélszerű intézkedésein kivül egyéni jelességeinek is tanujelét adja, de alig nagyobb mértékben, mint a mennyiben a történet is igazolja. Az ostrom kezdetekor tönkre teszi Ali három ostromkezdő ágyuját, azután bizzák rá az ágyuk kezelését és a vár belső részeinek, a vár szivének védelmezését. Igen emeli

jellemét az első ostrom előtt mondott buzdító beszéde, egyuttal azonban idegenszerüvé is teszi. A beszéd eszmemenete, gondolatkapcsolata: a helyzet válságának festése, az ősi dicsőség említése, a honnmaradt nőkre, gyerekekre való hivatkozás, a kegyetlen sors rajza, mi a legyőzöttökre vár, határozottan latin klasszikusokra, különösen Liviusra emlékeztet (a budai basa az „Alpes"-ekre vonatja fel ágyuit! 217—220. s.). Mintha valamelyik római consult látnók Dobó alakjában, a mint végső küzdelemre buzdítja seregét az ellenség ellen. Elég emelkedett Dobó jelleme, de csak látszólag; szava, beszéde elhangzik ajkáról, de aztán nem sokat cselekszik.

Dobó mellett szeretettel vannak rajzolva a többi alakok is, de jelentősebb szerep egyedül Bornemisszának jut. Velök szemben mily undokok és feketék a török alakok!

Kevés szerep jút az egri nőknek is, de annál fontosabb. Fellépésük akkor történik, mikor a várvédelem a fáradtság, kimerültség miatt már lankadni kezd. Ők öntenek új erőt a hősök karjaiba.

Forrása.

Schaeseus forrása Albert Mihály[1] szerint, ki elég bőven tárgyalja Schaeseus költői működését, Istvánfi volt. Művének idevonatkozó része azonban tévedésen alapul. Istvánfi művét 1600. körül irta,[2] nyomtatás alá azonban csak 1622-ben került, mikor Pázmány Kölnben kiadta, s így Schaeseus, ki már 1581-ben kiadta művét, Istvánfit forrás gyanánt nem használhatta. Hanem igenis biztosan állíthatjuk, hogy Schaeseusnak is Tinódi volt a forrása. Csodálatos, hogy ezt észre nem veszi a szász iró, pedig értekezésében hivatkozik Tinódira, mint a ki szintén megénekelte Eger vár viadalát. Megtévesztette Istvánfi és Schaeseus művének feltünő egyezése, a mi érthető is, hiszen Istvánfinak is Tinódi volt a forrása. Tinódira, mint Schaeseus forrására, már Hegedüs[3] is utal, mikor azt mondja: „A Pannonia romlása pedig némely részletében szószerint talál Tinódi Sebestyén históriás énekeivel". Szorosabb vizsgálat arról győz meg, hogy Schaeseus nemcsak némely részletében egyezik meg Tinódival, hanem teljesen a Tinódi műveit és pedig a *Cronica* első könyvében foglaltakat dolgozta át. Művét ő is Erdély históriáján kezdte, mint Tinódi a *Cronicáját*, végzi Eger vár viadalával, csupán Török Jánosnak rövid históriáját hagyja el a Tinódi *Cronicája* első könyvének végéről. Hogy a feldolgozás menete is mennyire egyező, elég lesz annak megmutatá-

[1] *Die Ruinae Pannonicae des Christian Schesaëus*, von Michael Albert Gymnasiallehrer (Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg 1872—73.)

[2] L. Kerékgyártó Árpád *Istvánfy Miklós históriája ismertetése és birálatáról.* Irod. t. közl. 1892. 328—329. o.

[3] Beöthy: *Képes Ir. t.* I.[3] 246 o.

sára szembeállítani a *Ruinae* és a *Cronica* első könyveinek argumentumát.

Tinódinál:

„János király testamentoma,
Király fiát meglátása,
Királné asszon búdosása.
Szulimán császár indulása,
Kincses Budának elfoglalása.
Frater Györgynek csélcsapása,
Király fiára támadása."

Schaeseusnál:

„Joannis Regis testamentum, Ferdinandi et Izabellae dissidium, Budae per Solimannum captivitas, insidiae Fratris Georgii Thesaurarii contra Reginam eiusque filium."

A tartalmi vizsgálat még szorosabb egyezésről győz meg. A *Res ad Agriam gestae* is teljesen Tinódi művének másolata. Ugyanaz a történeti anyag, az a feldolgozása, abban a történeti rendben, néhol a részletek is teljes egyezést mutatnak. Pl. a szikszói gyűlésen a Mecskey kérésére adott felelet

Tinódinál:

„Vár tartásra, ha elegek nem voltatok,
Mire egri tisztben ti maradtatok?
Azért ha az konczával jól laktatok
Az levét es reá ti megigyátok!" (245—248 s.)

Schaeseusnál:

„Quod si avido pinques hausistis guttere carnes,
Juscula nunc etiam par est ut amara bibatis,
Si percepistis fructum, et tolerate labores.
Cur humeros oneri placuit submittere tanto,
Quod superet vestras adverso tempore vires?" (100—104 s.)

Eredetisége és a mű szerkezete.

De nem lehet tagadni, hogy az eredetiség is megnyilvánul művében és nagyrészt a szerkezet javára. Elhagyja a bástyák leírását, a várták elosztását, a vitézek hosszadalmas felsorolását. A történeti részleteket elég ügyesen beszéli el, itt ott motiválja is az eseményeket, Hegedüs itt kikéredzik a várból, hogy szerencsét próbáljon a törökön és ha lehet, dicsőséggel térjen vissza. De felfedezik csalárdságát, észreveszik, hogy a várból egy

kis nyiláson keresztül egyezkedik a törökkel. Kinzópadra viszik, társainak fülét elcsapják. A fogadalmat a vitézek az ostrom kezdetén, hogy a várat nem adják fel, irásba foglalják, melyet embervérrel írnak. Ki van emelve még a török izengetés és csábitás, a levelek tartalmát bőven adja. Élénkebb szinezést és domborítást azonban nem találunk. A kellő központ is hiányzik, mi körül füződjenek az események. Az események lefolyása elég gyors, de kellő tagolást nem találunk. Különösen nagy tér jut az első ostrom utáni eseményeknek, a második és harmadik roham azonban röviddé zsugorodik össze. Új adatokat nem igen találunk. Beszél ugyan ruthénekről, kik szintén részt vettek volna az ostromban (128—130 s.), de ezt az állitást a történet nem igazolja. Aztán részletesebben mondja el Tinódinál az egri vitézek jutalmazását, bár jobban tette volna, ha Mecskei szomorú sorsával együtt elhagyta volna; műve sokat nyert volna általa.

Szétszórva egész egyéniségét beleönti a műbe. Egyénisége.

Hazaszeretet szól belőle, mikor a bevezetésben azt hirdeti, hogy mire képes, ha egyetért a magyar vitézség. A befejezés könyörgő szó Istenhez, hogy nézze el a magyar bűneit és könyörüljön hazáján.

Szeretettel emlékszik meg a királyról, Ferdinándról „rex prudentissimus"-nak nevezi, nála ő gondoskodik Eger védelméről. Nem hiába vívott ki „császári koszorus költő" nevet magának.

A pap is megismerszik művén, mikor példákat és hasonlatokat hoz fel, de kilátszik a heves protestans is, mikor Egerről szólva kikel a pápa és a katholikus istentisztelet ellen.

Legkevésbbé egyéni stilusa. Ez a klasszikusok tanulmányozásán és teljes ismeretén épült fel. Annyira birtokában van a klasszikus szókincsnek, különösen kifejezés módoknak, hogy mindig úgy érezzük, mintha már egyszer hallott szöveg csengne vissza fülünkbe.

VII.

Vörösmarty: Eger.

Schaeseus után sokáig nem zengtek dalt a nagy egri viadalról. Csak a XIX. század huszas éveiben akadt egy költő, kit újra dalra ihlettek a nagy egri események. E költő Vörösmarty Mihály volt. „Toldy 1827-ben egy hideg Vörösmarty Eger.

őszi napon meglátogatván Vörösmartyt, írja Gyulai,[1] egy „vörös gallérú, fehér katona köpenybe burkolózva találta, amint pipafüstfellegben“ dolgozgatott: *Eger* utolsó énekét írta. Vörösmarty ez időtájt igen nagy szükségben élt. Sokszor nem is dolgozott otthon, mivel nem volt módjában szobáját befűthetni. (*Zalán futása* nagy költőjének!). *Eger* nagy részét is Zádor Mészáros-utcai szállásán írta. A szükség is kedvetlenítette, mint Fábián Gáborhoz ez időben intézett leveleiben látszik, sietnie is kellett, mivel *Egert* már előre oda igérte az 1828 évi *Auorá*nak, szavát mégis beváltotta, november 11-én készen volt a mű, aránylag rövid idő alatt, hisz csak 1827 augusztusában kezdett hozzá.

Volt-e Vörösmarty Egerben?

Volt-e közben Egerben? Czapáry László[2] Vörösmarty Fábián Gáborhoz intézett egyik levelének e soraihoz: „Maradok még egy darabig Eger vize partján nagy sok iparkodással, erőnek erejével is sóhajtozó és küzködő barátod, Vörösmarty Mihály“ ezt jegyzi meg: „Valóban volt-e ekkortájt Egerben? nem bizonyos.“ Igy vélekedik Czapáry. Azonban Fábián Gábor következő levelének kezdő sorai: „Ha még Eger vize Pesten és nem Fehérvárott folydogál az órrod előtt: Isten áldjon meg Pesten!“ eligazítnak abban, hogy Vörösmarty említett sorai csak költőileg értendők.

A mű tartalma.

Mecskei a török veszedelem közeledtére a rendektől segedelmet kér a szikszói gyűlésen. Azok gúnyos feleletet adnak: álljon elő Dobó, most van alkalma megmutatni vitézségét. Pethő és Bornemissza gyújtó szavaira mégis segélyküldés lesz lelkes határozata a gyülésnek. Dobó örömmel fogadja a vitéz sereget s védelemre esketi őket.

Szolnok alatt megmozdul a nagy török tábor, mert kiömlött a Tisza. Fut az ártól szép Leila, vén Uleman leánya, fut a sokhadú Amhát, vele Ali, a támadásra biztató, ki Egerben igér ennél biztosabb szállást. (I.)

Az egri vitézek kicsapnak a gyanutlan táborozó törökre. Zoltai és Figedi mint „két ágra szakadt villám“ rohannak az ellenre, Pető oldalt fogja őket, a futókat Bornemissza éri el. Zoltai igen mélyre halad az ellenség közé, körötte csupa ellenség, maga egyedül áll a rettentő tömegben. A végső szükségben jön Bornemissza, szétüt buzogányával, Zoltai mentve van s a magyar ügy dicsőséggel végződik. Arszlán dühében oldalon szúrja a busongó Omárt, Idának, Dobó leányának szerencsétlen szerelmesét, kit aztán kérésére mély sebében magukkal visznek a magyar vitézek.

[1] *Vörösmarty életrajzá*ban.

[2] *Vörösmarty emlékkönyv* 260. o.

Ali és Amhát szörnyülködve látják a viadal szinterét. Boszut áhító kebellel szállják meg a várat. A nehéz sebesült Omár meggyónja bűnét Idának: gyanu kelt szivében szerelmese iránt, azért lett magyarból törökké. Ida megbocsát, csókjában végső üdvöt lel Omár, azzal boldogan megy a más világra. Megdördülnek a török ágyuk, mit az éjszaka folyamán ostrom követ. Gergely lángkoszorui kivilágítják az éj sötétjét. Ott rohannak Kamber, Menethám, a szerecsen és Oroszlán. Támadásuk megtörik az vitézi védelmen. Arszlán bajuszát veszti, Robogó neje elforrázza helyéből. Mind meg futnak, csak Hanivár áll és kiáltja: „síkra vitéz, ha vitéz van Egerben". Kiáll Zoltai s gyakorta harczolnak Egervize partján. Negyedszer Zoltai dárdája czombon sebzi Hanivárt. A szép Leila, ki Hanivárért aggódott, most már a deli vitéz Zoltai nézésével telik be. Hetedik nap az éjszaki dombra huzatja fel ágyuit a török, s öblüket a vár tornya ellen irányítja. De készen áll Dobó, megigazítja ágyuit s szétszórja a török tüzéri készületét. Arszlán a város templomában vonta meg magát s onnan ontja gyilkos lövegeit a vár ellen. Zoltai, Pető, Figedi száz lovassal rájuk rontanak. A részegen dőzsölő Arszlán menekül, de nyomukban Zoltai s a szép Leilát elragadja. Petőék beszögzik az ágyuk csövét s a templomot légbe röpitik. (II.)

A sok kudarcz után Amhát tanácsot ül. Ali veszteségüket a rendetlenségnek tulajdonítja, Amhát csak a szerencse elfordulásának. Ugy határoznak, hogy másnap hajnalban Veli, Menethám, Kamber és Musztafa támadjanak. Ugy is lesz. Magyar részen dicsően harczolnak, Mecskei visszaveri az ostromlókat, de elesik Bolyky. Ifjú Pető Veli halálával áll bosszut Bolykyért. De ő is veszedelembe kerül, Kamber kővel térden sebzi, s már fejét veszi a lerogyottnak, ha Dobó megjelenése el nem riasztja a vakmerőt. De győz a tömeg, hasztalan a csekély védő sereg vitézkedése. Dobónak mentő gondolata támad, az egyház tornyáról az elfoglalt falra irányítja ágyuit s lesöpri véle a törököt. — Zoltai szép rabjával enyeleg, könnyen megnyeri már ugyis felbuzdult szerelmét. Alit bú emészti a sikertelenség miatt. Levelet küld Dobónak, igéretekkel csábítót. Dobó kezébe sem veszi. Az összegyűlt sereg előtt megéteti pogány hozójával. Most a vár népéhez akar szólni, fűt-fát igér, ha megadják magukat, de Dobó az ütött zajjal elnyomja a csábító szavakat. Majd föld alá vág útat, mely Gergely földalatti műhelyére lyukad ki, hol ördöngös szerszámait gyártja. Lesz munkája a tüzes koszoruknak. Majd betömi a lyukat s a támadók jó része füstben vész el. Erre a vár árkát akarják feltölteni, Gergely felgyújtja a töltést az oltókat tűz-kigyókkal, lángkoszorúkkal, robbanó szerekkel veszti el. Dobó Derielt szorítja a meggyúlt farakásnak, az szálfát ragad s fejen sújtja vele Dobót. Elszédül, de feleszmél a hős s támadóját a tűzbe dönti le. A vár lőpora véletlen

szikrától felrobban, pillanatra megretten a védő sereg, de a védelem nem szakad meg. Most árulás üti fel fejét a várban, Gergely észre veszi Hegedüs árulását, s az áruló halállal lakol. Dobó követje, Vas husz társával s a három Nagygyal a vár alá érkezik; a Nagyok elfognak egy török előőrsöt, kivallatják, aztán lopva igyekeznek a táboron keresztül a várba. Leghátúl megy a három Nagy. Amhát sátoránál veszélyes terv foganik meg hármukban: elhatározzák közösen Amhát meggyilkolását. Már benn vannak, de kinn elszabadúl az egyik dárdanyélhez kötött ló. Nagy zavar keletkezik, a török egymást öli, majd magához tér s üzőbe veszi a futó vitézeket. A három Nagy halállal vész el, társaikat hasonló sors éri, egyedűl Vas érkezik a várba kúszáltan, megtépetten, sebekkel rakva. Dobó, hogy megtudja Vastól a segélyvárás hiábavalóságát, végső küzdelemre bátorítja népét. Hanivár Zoltai kezétől lelt halált. Dobó ketté vágja Bichirt, megöli Ramadát, kőszírttel sújtja agyon Durakot. A jobb török vitézek mind elhullnak; aztán elnémul a harcz szava, s a halálhörgés és „lassú nyögés“ csendbe vész el.

Történet és költészet a műben.

A költeményben sok a költői elme alkotása. Vörösmartyt nem elégíti ki a történet kézen fekvő anyaga, nem hive annak a művészetnek, mely aggodalmasan ragaszkodik a történeti anyaghoz, azt alakítja, simítja, domborítja, mignem költői szint kap. Történetre utalt fántáziája lépten-nyomon elcsapong a költészet világába s nemcsak szint, pompát, illatot hoz onnan, hanem új életet, más történetet, mely szebb is, jobb is a földi históriánál s melyet a szegényebb földi élet történetei mellé helyez.

Igy kerül művében egymás mellé a história és a költészet világa. Ez a kettős világ Vörösmarty epikus költészetének általában jellemző tulajdonsága. Nem a reális világot idealizálja, költészete nem a történeti tényeken vesz lendületet, a maga alkotásán, a maga teremtésén lelkesül s a maga alkotta tündérvilágba ágyalja be a história adatait is.

*Eger*ben sem domborodik ki a történeti hagyomány, szivesebben kezd új alapozást, lelkesebben építi azt s azon hinti el költészete aranysugarát.

Milyen gyönyörüek azok a saját leleményű szerelmi történetek, melyeknek egyike a szép Leila boldog házasságával, másika Omár szerencsétlen halálával végződik. Milyen megragadó a három Nagy tragikus esete! Édes gyermekei voltak mind a költőnek. E nagyobb részeken kivül, hány költői jelenet, hány igazi költői gondolat van szétszórva a műben! Erős alkotó ereje maga is alkotni, teremteni vágy. Igy historiai és költött események kerülnek egymás mellé a műben. Sőt igazi költői fény csak a költött, a költő által kigondolt helyzeteken és eseményeken ömlik el.

A historia világa sokkal szintelenebb. Nagyjában felhasználja a történeti eseményeket, legalább azokat, melyek költői szempontból is értékesek, de művészi feldolgozásukra nagy súlyt nem fektet. Művébe beillesztve találjuk Mecskei szikszói küldetését, a török követségeket, a magyar vitézek kiütését, az ostromokat, Bornemissza tűzszerszámait, Dobó tűzéri tetteit, a török ámító kiabálását, a földalatti útakat, a vár árkának feltöltését, a lőporrobbanást, Hegedüs árulását, az egri nők vitézkedését, melyek mind históriai tények voltak.

A lélek az így összerakott részeken is teljes hul- A mű hangulata.
lámzást vesz. A nyugalmi helyzetet, melyet még fokoz,
lankaszt ez elegikus előhang, borongósabbá teszen Omár és Ida szerencsétlen szerelme, harczi lárma váltja fel. Zoltai szerelme képez kellemes nyugvó pontot a harcz hevében. A családi élet boldogságán elmerengett lelket ismét harczi zaj riasztja, új irányba: a veszély, bátorság, dicsőség képeihez tereli, meghordozza a félelem, aggódás és remény útvesztőin, a dicsőségnél állítja meg, honnan újra a nyugalom képe int. Gyönyörködésünk teljes, a többféle lelki hangulat teljes harmoniába olvad össze, a kép csak akkor változik, mikor a lelki indulat teljes kielégítést nyert.

A költemény menete azonban nem tart arányos Szerkezet.
haladást. A mű széles alapokon, epikai részletezéssel
indul meg, az episodok hosszan szövődnek, később lényegtelenné váló részletekkel és alakokkal találkozunk, a tulajdonképeni tárgy későn veszi kezdetét és igen gyorsan ér véget. Az első két éneket az előzmények és az első kiütés teljesen kitölti, egyéb minden a harmadik énekben torlódik össze. A kifejlés aztán a harmadik énekben egész végig fokozottan gyorsul. Különben nem tartja magát a történeti hűséghez az események alakításában sem. Teljesen szabad kézzel szövi az ellenfelek csatáját. Nem élezi ki a derék ostromokat; előtte minden fontos, saját képzelete által képezett helyzetek még inkább, mint a történetéi. Mily hosszasan beszéli el a három Nagy szomorú sorsát! mily hosszasan foglalkozik Zoltai és Leila szerelmi történetével, ellenben a történelem második és harmadik derék ostroma mily rövid rohammá olvad összse! Ilyen körülmények között nincs tengely, mi körül az esemény forogjon. A részletek ereje nem tűr középpontot. A képzeletteremtette episodok annyira csillogók és terjedelmesek, hogy mellettök a főesemények egészen háttérbe szorulnak.

A nagyobb episodok mellett a legapróbb részletek is teljes erővel hatnak. Igen, mert Vörösmarty minden mozzanatot, minden mozdulatot szóval kisér, kiszinez és szépen, festőiesen ecsetel annyi erővel és bájjal, hogy önkéntelenül is helyt maradnak az emlékezetben.

Jellemei.

Hőseit is ebben a mozgalmasságukban rajzolja, egyenes ellentétben Aranynyal, ki épen a nyugalmas képeket szereti s alakjait nagyobb szeretettel pihenő helyzetben rajzolja. Szemléletesség kedvéért teljes kép keretében mutatja be őket, a mint pl. a nap rásüt a delelő cselédségre, vagy a mint pl. Toldi és Bencze holdvilág mellett költik el vacsorájukat. Vörösmarty mozgalmas rajzokat szeret, vitézeit felvonultokban, rendszerint csoportosan rajzolja, ha lehet mindig feltüntetve a cselekvést a nyugalommal szemben. Ennek azonban sokszor az lesz a következménye, hogy a kép szemünkbe tűnik, de a személy mögötte marad. Személy és cselekvés eltolódnak egymástól, csak viszony keletkezik köztük, de teljesen nem olvadnak össze. Valamint a személyek cselekvényeik mögött maradnak, úgy vész el Dobó alakja az egész műben. Itt is a történelem aczéljellemű Dobója áll előttünk, mint Tinódi meg Schaeseus műveiben, csak itt szebb és diszesebb a környezet. Élesebben is tűnik ki alakja, mint az előbbiek műveiben, de itt sincs egy epikus hős fenséges nagyságában rajzolva. A mű elején félelmesen és szigoruan hangzik szava a török követhez, ilyen erélyt várnánk cselekvéseiben is. De jó sokáig alig jút szerep neki. Mindent a többi vitézek cselekesznek. Az első derék ostromban megjelenik egy pillanatra, hogy megjelenésével elriassza a Petőt szorongató Kambert. Ugyancsak ez ostromban újra tanuságot tesz leleményességéről és tüzéri képességeiről. Aztán eltűnik. Cselekvőleg újra csak a török által összehordott farakás elhamvasztásával lép fel, itt aztán bizonyságot tesz személyes vitézségéről is, hosszasabban is küzd egyik török vitézzel. Még sem olyan párviadal ez, a milyenek pl. *Zalán futásában* találhatók; az ellenfél sem méltó Dobóhoz, a küzdelem sincs olyan plasztikusan elénk állítva. A harcz végén tesz a legtöbbet Dobó. Mintha múlasztást akarna pótolni a költő, itt ugyancsak beviszi hősét a harcz közepébe. Öl-dúl, mint a többi vitéz, megöli Bichirt, Ramadát, Durakot,

„Puszta kezekkel ví s harczol félmázsa kövekkel
S mintha belőlök várt készűlne emelni, vagy álló
Csarnokot a halmon, nagy barnás szirttöredéket
Hány oly sürüen."

de vitézi viadalra nincs ideje.

Mellette Zoltai a legkiválóbb hős, kiben a szerelmes vitéz jelenik meg. Rabjával szemben gyöngéd, ellenfelével szemben bátor és kiméletlen. Az ő alakja, szerelmi episodja, vitézkedése akármelyik epikai mű díszére válhatnék. Ő e mű egyedüli epikus alakja.

Bornemissza jelleme a történeté, ő a híres tűzmester; új vonás jellemében a baráti érzés Zoltaival szemben, ő menti meg Zoltait az első kirohanáskor.

Petőben egy ifjú hős szeretetreméltó alakja jelenik meg. Ifjú hév, ifjú tűz hevíti, mi veszedelembe is ejti, de szerencsére ott Dobó, ki megmentse.

Ezek a nevezetesebb magyar vitézek.

Velök szemben áll Arszlán, az elbízakodott, de félelmes török hős, ki ostrom ideje alatt is megengedi magának a dőzsölő mulatást.

Ott áll Hanivár, a szájhős, ki kudarcza után is gyalázkodó szavakkal hívja új párviadalra ellenét, mert öli a méreg, boszúság és szégyen a szép Leila miatt.

Ott vannak Ali és Amhát, a fővezérek, kik azonban nem jelennek meg a harcz tüzében. Ali csak felidézi a küzdelmet, Amhát pedig elsiratja az ostrom végén sok elveszett katonáját és méltó szemrehányásokat tesz Alinak.

Az egri nőket, sajnos, a költő majd egészen kifeledi a küzdelemből. Csak Zondorilát, Robogó nejét, említi, ki már az első éji támadásban elforrázza Arszlán bajuszát helyéből. Ezenkivül csak annyit mond, hogy

„Küzdenek a nők is, a gyenge leányka felejtvén
Ártatlanságát, vad ölés munkája közé megy.
Fél az ürűlt várban maga lenni Dalár is, elindúl
S megy reszketve szegény, atyját kisérve szemével."

Vörösmarty Eger ostromának történeti anyagát gróf Teleki József történelmi rajzaiból és Fessler munkáiból vette. Vörösmarty és Zrinyi.

A feldolgozásban Zrinyi eposza volt hatással reá. Gyulai[1] a *Zrinyiász* és Vörösmarty *Zalán futása* közti párhuzamban még nem meri határozottan állítani Zrinyi hatását Vörösmartyra, csak felveti a kérdést, hogy „a kor és saját hangulatán kivül kölcsönzött-e valamit Zrinyiből?" — „Bajos elhatározni", feleli rá. — *Eger*ben a hatást világosan kimutatjuk. Vörösmarty maga is hivatkozik Zrinyire, mint mesterére Fábián Gáborhoz[2] 1827 február 15-én, tehát épen *Eger* költése évében, nem sokkal azelőtt irott levelében: „Már csak azt gondoltam, hogy a nagy Zrinyitől kölcsön vett Pegazusomat elcsalod alólam".

[1] *Vörösmarty életrajza.*
[2] *Vörösmarty Emlékkönyv* 257. o.

De egyenes kölcsönzéseket is mutathatunk ki *Eger*ben.

Első sorban Zrinyiből vannak kölcsönözve a török vitézek nevei. Aigas, Bichir, Deliman, Deriel, Durak, Halul, Jakul, Juszuf, Kurt, Memeth, Ramada, Rézmán, Rusztán, Szkender stb. nevek egytől-egyig feltalálhatók a *Zrinyiász*ban is. Máshonnan, mint a *Zrinyiász*ból, alig vehette őket Vörösmarty, a történelem egy pár kivételével nem őrizte meg számunkra az Egert ostromló török vitézek neveit.

E neveken kivül a két műben párhuzamos személyeket, rokon jeleneteket és hasonló motivumokat is találunk.

Zoltai a főhős után első hős, mint Deli Vid, ő teljesen a Zrinyiász Deli Vidje; Hanivár pedig Demirhámja. Ezek a nagy küzdelemben egészen megfelelően szembeállított vitézek.

Hanivár épúgy kiabálja Zoltai nevét a váron kivül, mint Demirhám a Deli Vidét, épúgy párviadalra hívja s épúgy harczolnak többször együtt, Zoltai és Hanivár „Egervize partján“ (II. é.), Deli Vid és Demirhám „közel patakhoz“ (XIV. é.).

Zoltai hasonlóan az ellenség közé szorul az első kirohanáskor, (II. é.), mint Deli Vid, mikor a szigeti vitézek kirontanak az Almás folyónál letelepedett Ozmán basára (VI. é.). Zoltainak is Deli Vidnek is szerencsen vitézekkel gyűlik meg a baja.

Zoltainak hitvese a szép Leila, török nő, harczon szerzi magának, Deli Vid szép felesége szintén:

> Török leány vala, de Vid hatalommal
> Elhozá egy várbul nagy erős harczczal“. (XIII. é. 7. v. sz.)

Végül Hanivár is Zoltai keze által esik el, mint Demirhám a Deli Vidétől, csakhogy itt Deli Vid is a csatatéren marad, mig Zoltai megmenekül. —

A csufos vereségek után Alit is úgy emészti a bánat, mint Szolimánt (VIII. é.), ő is gyűlést hiv össze, a gyűlésen épen úgy eltérő nézetek kerülnek szőnyegre; Ali *Eger*ben a rendetlenségnek, a lomhaságnak tulajdonítja a veszteséget: „Biztos fala közt nem alutt-e Oroszlán“, lakánál nem „egy őr állott“-e csupán, Rusztán is ezt vallja a *Zrinyiász*ban okul:

> „Napvilággal alá hoztuk seregeket,
> Nem tartván istrázsát, sem titkos kémeket.“ (VIII. é. 35. v. sz.)

A gyűlés határozata is mindkét műben az, hogy másnap ágyúharczczal támadják meg a várat.

A Nagyok szomoru sorsa Juranicsra és Radivojra emlékeztet. Csakhogy Juranics és Radivoj még csak kimenőben, a Nagyok azonban már visszatérőben vannak. A török táborban éjszaka idején hasonlóan ölik a török vitézeket, de őket is hasonló végzet éri el. A két Nagy már-már megszabadul, de hátramaradt öcscsüknek segítségére visszatérnek s mind ott vesznek, igy veszett el Radivoj is, ki szintén a hátramaradt Juranics segítségére ment. A Nagyok végzetét egy elszabadult ló okozza, a *Zrinyiász*ban hasonlóan elszabadul 2 ló, de előbb (IV. é.) s szintén hasonló zavart okoznak.

A *Zrinyiász*ban:

„Sátorköteleket szaggatnak rugással,
Tipornak már mindent nehéz vas lábokkal". (IV. é. 82. v. sz.)

*Eger*ben:

„Gázolt sátorokon, nyugovóknak testén, álmát
Szörnyü rugásával sok erősnek tette örökké". (III. ének).

Vörösmarty és Homeros.

Zrinyi hatásán kívül még Homerosé érzik a mű alkotásán főként nyelv és kifejezések tekintetében. Vörösmarty költészete klasszikus tanulmányokon épült fel, Homerossal főként Egyed buzdítására foglalkozott. S ha később szakított is a klasszikus irány merevségével, a klasszicizmus finom lehellete mégis megérzik művén, különösen a jelzők alkotásán, szókötésén, szórendjén, inversióin: sokszor meg épen úgy érezzük, mintha Homeros nyelvét fordítaná. E hasonlóság oka nem csupán a versmértékben rejlik, mint sokan hiszik, hiszen pl. Fazekas *Ludas Matyi*ja is hexameterekben van irva, mégis úgy hangzik, mintha a nép kötetlen beszédét, hallanánk.

Kéttégú vagy többtagú diszítő jelzői mint: halemésztő, sokhadú harczijedelme stb., ha mindeniknek nem is találkozik Homerosnál megfelelő eredetije, mégis homerosi mintára vannak alkotva.

Néha a közönséges jelző is a homerosi fordításának látszik. „Repülő szavak" (I. 233 s.) teljesen az „ἔπεα πτερόεντα"-nak (*Ilias* I. é. 201 s. stb.) felel meg. A „setét dárda" (III. é.) a „δολιχόσκιον ἔγχος"-ra (*Ilias* XXII. 272 s. stb.), a „hajnal arany kapuja" (II. é.) a „πύλαι οὐρανοῦ"-ra (*Ilias* V. é. 749 s. stb.), a „nap déli világa" (III. é.) a „λαμπρὸν φάος ἠελίοιο"-ra (*Ilias* V. é. 120 s. stb.) emlékeztet.

Máskor a gondolatmenetnek, kifejezésnek, vagy hasonlatnak találjuk meg mását Homerosnál. Pl.

1. Vörösmarty *Eger* I. é. 142—143. s.:

„Te pedig elmenj és sem ezentúl visszakerülvén,
Sem most itt késvén, ne mulass várában Egernek.“

Ilias I. é. 26—27. s.:

„μή σε, γέρον, κοίλῃσιν ἐγὼ παρὰ νηυσὶ κιχείω
ἢ νῦν δηθύνοντ' ἢ ὕστερον αὖτις ἰόντα“,[1]

2. *Eger* I. ének.

„ . . . . . ott elnyomorodva ha fává
Ha darabos kővé változtunk volna, örökké.
Rejtve valánk: most ennyi világ nem nézne szemünkbe.“

Ilias VII. é. 99—100 s.:

„ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε,
ἥμενοι αὖθι ἕκαστοι ἀκήριοι, ἀκλεὲς αὕτως“.[2]

3. *Eger* II. ének:

„Igy szive zajdúlván, omlott bús gondja Omárnak
Mint rideg öblökből omlik dagadozva setét ár.“

Ilias IX. ének 14—15 sor:

„ἵστατο δάκρυ χέων ὥς τε κρήνη μελάνυδρος,
ἥ τε κατ' αἰγίλιπος πέτρης δνοφερὸν χέει ὕδωρ“.[3]

4. *Eger* II. ének;

„Megsebesült Baynak derekába hajítja dsidáját,
S a mint elrántott zsinegén meg visszaragadja,
Vérét s élete végerejét elhuzza beléből.“

[1] „Itt ne találjalak, öreg, az öblös hajóknál: most se időzz itt tovább, később se merészelj ide visszajönni.“ (Cseng. ford.)

[2] „Bárcsak mindnyájan vizzé, földdé válnátok, hogy ilyen csüggedten, szégyenszemre itt tudtok vesztegelni.“ (Cseng. ford.)

[3] Felállott Agamemnon könnyet árasztva, mint a sötét vizű forrás, mely meredek szirtről árasztja fekete vizét.“ (Cseng. ford.)

Ilias XVI é. 503—505 s.:

„ . . . . . ὁ δὲ λάξ ἐν στήθεσι βαίνων
ἐκ χροὸς ἕλκε δόρυ, προτὶ δὲ φρένες αὐτῷ ἔποντο·
τοῖο δ' ἅμα ψυχήν τε καὶ ἔγχεος ἐξέρυσ' αἰχμήν".[1]

Hasonló megszemélyesítést is találunk. Az Ilias XXI. é. 305 s. köv. soraiban a Skamandros folyó buzdítja a Simoist, hogy kiöntött árjukkal tartóztassák fel Achilleust a dúlásban.

Ilias XXI. é. 308. s. köv.

„φίλε κασίγνητε, σθένος ἀνέρος ἀμφότεροί περ
σχῶμεν, ἐπεὶ τάχα ἄστυ μέγα Πριάμοιο ἄνακτος
ἐκπέρσει. Τρῶες δὲ κατὰ μόδον οὐ μενέουσιν.
ἀλλ' ἐπάμυνε τάχιστα, καὶ ἐμπίμπληθι ῥέεθρα
ὕδατος ἐκ πηγέων" etc.[2]

Vörösmartynál a Tisza folyó szól hasonlóképen a Zagyvához (I. é.):

„Jer! ha nem ölhetjük, legalább pusztítsuk el innen,
Hogy soha partunkon békével alunni ne merjen
Eb török, és lovait vizeinkből félve itassa."

Ezek a Dobóra és az egri ostromra vonatkozó nagyobb epikus alkotások, vannak ugyan ezeken kivül ponyvairodalmi munkák is, de ezek a művészi alkotás becsére nem vágynak.[3]

[1] „Sarkával a mellére hágott, kihúzta testéből a dárdát s kirántotta vele ágyékhártyáját is. Igy az életet is, a dárda hegyét is egyszerre kivonta belőle." (Cseng. ford.)

[2] „Kedves testvérem! ketten együtt vessünk gátat ez ember erejének, mert különben mindjárt feldúlja Priamos király nagy városát s a trójaiak nem állanak helyt a viadalban. Segíts hát hamar, töltsd meg medredet a források vizével" . . . etc. (Cseng. ford.)

[3] A ponyvairodalom epikus termékei közül meg kell említenünk Tatár Péter (Medve Imre) idevonatkozó munkáját. Tatár Péter majd minden hősi történetet feldolgozott a magyar nemzet életéből a nép, a ponyva számára. Ily irányú munkásságáért még az irodalomtörténetekben is hallani róla elismerést. Munkáit az 1857-ben megindított *Regekunyhó*jában füzetenként adta ki. Egy ilyen füzet keretét tölti be *A hős Dobó, vagy Eger vár ostroma 1552-ben.*" (1857.), könnyű verselésben, minden magasabb művészi törekvés nélkül.

Hasonló babérokra vágyik, mint Tatár Péter, a Bucsánszky-féle feldolgozás is: *Dobó és az egri nők.* (Hősies történet 7 szakaszban.)

A Dobóra vonatkozó epikai alkotások.

A Dobóra vonatkozó nagyobb epikai alkotások mind a teljes egri ostromról szólnak. Mindegyik hősi eposz, de egyik sem vesz nagyobb arányokat. Kialakult mondát sem találunk egyikben sem. Az eposz első kelléke, a kerekdedség, az egységesség megvan bennük, ezt megadta már a tárgy, de tovább menni alig tudnak. A nagyszerű tárgy, a költői előadás s exaltált nyelv által felkeltik bennük a fenség érzelmét, de a csodás elem egészen elmarad. A csodásság hiányát talán nem is hibáztathatjuk. A klasszikus eposzok keletkezése idejében a csodásság és az isteni beavatkozásban a nagyszerűség nem epikai kellékek voltak, hanem a néphit szerint tiszta, természetes költészet, mely elválaszthatatlanul kapcsolódik a földi ember történetével; emberek és istenek sorsa egy mederben folyik, a különválasztást csak az utókor tette meg. Ma más a nép hite, más volt az egri események idejében is, hiába alkalmazzuk a csodásságot és azt a nagyszerűséget; szellemben tán utánozzuk a klasszikai eposzokat, de azok intentióját, az epikai hitelt nem érjük el. Változott viszonyok között azokkal az eszközökkel azt a hatást érni el, lehetetlen dolog.

A részletezés nem hiányzik az Eger ostromát feldolgozó epikai művekből, de az sem költői intentio eredménye, hanem a történelem tárgyilagossága. Igazi költői részletekkel csak Vörösmarty toldja meg az eseményeket, de történet és költészet nála sem olvad művészi egységgé. Nem a történetet domborítja, inkább a képzelet-szülötte alakokkal hat. Különösen sajnálhatjuk, hogy az egri nők vitézségéről, Vörösmartyt sem véve ki, csak futólag emlékeznek meg.

VIII.

Hercules Christianus sive Stephanus Dobo.

Hercules Christianus sive Stephanus Dobo.

Eger vára dicső védelmét drámának is feldolgozták. Egy feldolgozása 1729-ből való, mikor a pozsonyi r. kath. főgymnasiumban egy jezsuita iskolai dráma került színre ily czímmel: *Hercules Christianus, sive Stephanus Dobo arcis Agriensis praefectus de Achomate Vezirio gloriose triumphans.*[1]

[1] Dr. Schönvitzky Bertalan: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története.* Pozsony, 1896. 164. o.

E dráma nyomtatásban nem jelent meg, kéziratban sem maradt reánk, csak czíme ismeretes. Szerzőjéről sincs biztos tudomásunk. Valószínű azonban, hogy az iskola valamelyik tanára volt szerzője, minthogy az előadott drámák jó részének tanárok voltak a szerzői.[1] Tartalma sem ismeretes, csak a czím árulja el, hogy Dobót, mint diadalmas várvédőt mutatta be.

Előadása körülményeiről már többet tudunk. A rhetorok osztálya adta elő az 1729-ik év végén „nagyobb szabású ünnepséggel és jutalmazással egybekötve". Meczénásuk ez alkalommal Erdődi György gróf, a magyar kamara elnöke volt. A szereplő személyek közt van Pálffy, Miklós nádornak három fia is, a legkisebb még csak három éves ugyan de „kevés mondanivalóját kedvesen és hiba nélkül szavalta el". A nagyobbik meg épen a főszerepet adta annyi tehetséggel, hogy „játéka mindenkit elragadott s az apa meg a többi előkelő vendégek nem győzték az atyákat nevelési módszerükért dicsérni". Az előadás három óra hosszat tartott, s a darab, már hazafias tárgya miatt is, nagyon megnyerte a néző közönség tetszését.

Mind e körülmények: az előkelő vendégek, a darab nagy hatása, az előadás hosszú időtartama arra mutatnak, hogy ez iskolai dráma a jelesebbek közé tartozott. Czélja még sem e sem a többi iskolai drámának nem az, a mi a művészi drámáé: a lelki megindítás az ideálizmus és a realismus harmoniája által. Az iskolai dráma pusztán csak ethikai irányban törekszik hatni a serdülő lélekre. E lelki nemesedést az iskolai dráma bölcső-korában a vallásos szertartás eszközeivel gondolták elérni; be is viszik a vallásos elemet az iskolai drámába, úgy hogy az szinte a vallási szertartás kiegészítésének látszik. Később dicső királyokat, vitéz hősöket léptetnek föl, mint a *Hercules Christianus*ban is, hogy ezek példájával emeljék az ifjuság lelkét. Még később kiszélesednek határai: zene, táncz, látványosság foglalnak helyet benne, az iskolai dráma elvilágiasodik. E ponton áll a *Hercules Christianus* is. Már táncz is fordul elő benne, sőt az évkönyvek feljegyzése szerint egy Bécsből hozatott tánczmester gyakorolta be rá a tanulókat.

A pozsonyi iskolai színjátszás különben, mint az adatokból kivilláglik, meglehetősen magas szinvonalon állott. 1630-ban az iskolai évvégi színjátszást Pázmány és az érsek is érdemesnek tartják a végignézésre. 1634-ben Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor özvegye, s kivüle nagyszámú katholikus és evangelikus nézőközönség jelenik meg.

[1] Tanárok voltak itt ez időben: Kiris Ferencz, Krausz Sebestyén, Nedeczky László, Turóczy József, Grubanovics József, Szeredi György, Répszeli László, Mauszperger András. Ezek valamelyike lehetett a szerző.

Az özvegy fejedelemnő meg is jutalmazza a szereplőket. 1635-ben a nézők száma a három ezeret is meghaladta. Igy megy ez évről-évre. főleg az évvégi nagyszabású és fényes előadások vonzanak nagy közönséget. Egy ilyen fényes előadásnak szolgálhatott tárgyul Dobó hősies szereplése is.

A *Hercules Christianus* az egyetlen drámai mű, mely Dobót állítja a mű középpontjába. Vannak ugyan még drámai művek, melyek az egri ostromra vonatkoznak, de azokban az egri nőknek jut a főszerep, Dobó csak mint mellék alak fordul elő.

IX.

Gárdonyi: Egri csillagok.

Első író, ki a költészet kötetlen formájában zengi Dobó dicsőségét, első író, ki az egri védelem gyönyörű legendáját regényben dolgozza fel, Gárdonyi Géza. Gárdonyi.

Műve az igazi lelkesedés közvetlen erejével hat. Meglátszik rajta, hogy az egri várárokban épült kis házikójában írta. Ott a nagy történeti események helyszínén szállta meg az ihlet, ott szállt vissza lelke a múltba és hívta elé hőseit a jelen emberei közé.

A mű címe: *Egri csillagok*. Tulajdonképen Bornemissza Gergelyt kiséri életében 1552-ig, de Dobó alakja is hatalmasan domborodik ki benne.

A hét éves Bornemissza Gergőt, meg a kis Czeczey Évát elrabolja egy martalócz török. Gergely az első éjjeli pihenőn hazaszökik Évával együtt. Sőt a gyerek fontos tudósítást is hozott; kihallgatta a török beszélgetést, mely szerint falujukat harczczal támadják meg. Dobó hadnagy, miután lerontotta Móré László várát, épen Czeczeynél van átmenőben. Rögtön megteszi a védelmi intézkedéseket, felfegyverzi a falut és a támadó Jumurdsákot győztesen veri vissza. Aztán az erdőben hagyott többi magyar rabokat szabadítja ki, visszajövet még egy utczai harczot áll ki a törökkel, melyben meg is sebesül. Gergely Török Bálint udvarába kerül. (I. rész.) Tartalom.

A szultán serege Buda felé indul. Gergely, ki már-már felserdült ifjúvá nőtt Török Bálint udvarában, aknát ás az úton, légbe akarja röpíteni a török szultánt. Terve nem sikerül, a szultán helyett csak pár főtisztje fizet életével. Gergelyt elfogják, de csellel megszabadúl. Budára

siet, apródja lesz Török Bálintnak és tanúja Buda vára gyalázatos elfoglalásának. (II. rész.)

Dobó tizedszedő királyi biztos. Most a török veszedelembe jútott Mekcsein segít a dunántúl, majd Török Bálint kiszabadulásán tanácskozik Debreczenben. Gergely gyerekkori játszótársát, Évát, menyegzője elől megszökteti, együtt mennek Mekcseivel meg az egyik Török fiuval Török Bálint kiszabadítására, de szabadítására irányuló kisérletük meghiusul. (III. rész.)

Az 1552-ik év Egerbe szólítja Gergelyt. Míg távol van, Jumurdsák elrabolja kis fiát, Jancsikát. Éva Réz Miklós deákkal, kinek gondatlanságából esett a rablás, keresésére indul.

Dobó az első levelet, melyben Achmed basa megadásra szólítja fel a vár népét, felolvastatja vitézei előtt. Feladásról hallani senki sem akar. Dobó mindnyájukat felesketi a védelemre, aztán mindenkinek kiosztja helyét. Gergely kikéredzik vitézeivel a törökre. Szétrebbentik a török előőrsöt és reggelig zsákmányolnak. A zsákmányolt holmi között ládában egy kis török gyereket találnak. A török három ágyúval megkezdi az ágyúzást. Dobó szétlövi ágyúikat. Gergely ismételten kicsap a törökre. A török egyre-másra küldi izeneteit. Egyik tűzbe dobott levél izzó betűiből olvassa ki Gergely e sorokat: „Vagy pedig van-e koporsód István?“ Erre tűzi ki Dobó a koporsót a vár falán. Másnap a török rohamot indít, de sikertelenül. (IV. rész.)

Bornemisszáné és a diák régi térkép alapján egy a várba vezető alagútat találnak. A török neszét veszi ennek, utánuk megy és kényszeríti a diákot, hogy vezesse őket. A puskaporos toronyba lyukadnak ki. Itt a diák égő fáklyáját a puskaporos hordóba mártja és légbe röpíti a tornyot. Bornemisszáné megmenekül, Varsányi, a töröknek öltözött magyar kém őrizetére jút, kivel az alagút másik ágán, a temető helyen keresztül szépen a várba jút. Ezalatt a török újra izent a várba. Hegedüs el is tántorodik, elégületlenséget szít és a vízmedenczén keresztül a várba akarja vezetni a törököt. Gergely szolgája, Sárközi czigány, veszi észre az árulást. Hegedüst tetten fogják és felakasztják.

A török fel akarja tölteni rőzsével a vár árkát, de Gergely meghiusítja szándékát. Aztán földből hány útat, Gergely azonban malomkerékből és hordókból alakított robbanó, tüzes szerszámaival elsöpri a feltörekvőket. Uj követség után a török második ostromot indít, de a halálmegvető vitézségen annak is megtörik ereje. A második ostrom után Dobó misét tartat. A harmadik ostromban Dobó is belemerül a harczba: itt egy óriás törököt ránt be a várba, ott egy janicsárt fojt meg s harczol úgy, hogy szakálláról csepeg a vér. Balogh Balázs apródot, mint fejére teszi Dobó aranyos sisakját, ellövik. Anyja dühvel rohan a

törökre, utána Éva és küzdenek, míg Baloghné halva terül el, Évát pedig alélttá teszi egy fejére mért ütés. Eger vára mentve van. Az ostrom után vezet a várba egy török nő egy magyar gyereket; az a Gergely fia. Visszaadják néki saját gyermekét, kit a ládában találtak. Aztán nagy győzelmi ünnepet ülnek, Dobó lemond a parancsnokságról, helyét Bornemissza tölti be. (V. rész.)

Szerkezet.

A regény tehát öt részből áll. Az első rész Gergelyt, a hősies gyereket mutatja be, a második rész Buda vesztével, a harmadik Török Bálinttal foglalkozik, a negyedik és ötödik Eger ostromát beszéli el. Az első rész kivételével mind nagyfontosságu történeti események, szereplői kiváló hősök és vitézek. Ennyi nagyság összehozása, kik különböző helyen és időben szerepeltek, egy regényben igen nehéz feladat. Ilyen regényben előre látható a szerkezet lazasága. A regénynek, mint Kemény Zsigmond[1] kifejti nincsenek ugyan olyan szorosan megszabott törvényei, mint pl. az eposznak, nélkülözheti a hely és időegységet, de az eseményeket legalább egy vékony meseszálnak össze kell tartania. Mi itt az összetartó meseszál? Gergely szerelmi története? Hiszen ez teljesen a véletlen szerepét viseli magán, elvész a nagy történelmi események hátterében: egységbe nem füzheti a regény történeteit. Bizony az öt rész csak nagy történeti jeleneteket ad, miknek külön hősei vannak. Az elsőé Dobó István a fiatal hadnagy, a másodiké és harmadiké Török Bálint, a szabad, majd börtönbe zárt oroszlán, a negyediké és ötödiké Dobó István az egri hős. Ezt a tagozódást még inkább elhatárolja az időbeli különbség. 1533-ban kezdődik a cselekvény, mely a második részben teljes nyolcz, a harmadik részben még három évvel tolódik előre, a harmadik és a két utolsó rész között ismét nyolcz évnyi időbeli különbség van. De főhibája a szerkezetnek, hogy a lassan, csendesen induló cselekvény az utolsó részben rohamos menetelt vesz annyira, hogy az egri nagy ostrom után minden egyéb kérdés eltörpül és így a költő által elébb kötött csomókból megoldatlan is maradnak.

Jellemek.

Gárdonyi tulajdonképen Bornemissza Gergely életét akarja adni, el is mondja gyerekkorát, ifjuságát, szerelmét, vitézségét, de az egri ostrommal egyszerűen elzáródik a cselekvény s ezzel az ő élete folyama is. A költőt is ragadják, sodorják a nagy történeti események s az eredeti terv: Bornemissza életének rajzolása részben megoldatlan marad, pl. élete tündöklő korában többször hivatkozik későbbi szomorú sorsára, a mi azonban a regényben nem

[1] *Élet és irodalom.*

következik be. A fő alkotó része mindenképen Eger ostroma s Bornemissza, a főhős mellett is igen kidomborodó alakja Dobó István.

Dobó már az első részben fellép és végig főszerepet visz a regényben. Az első részben ifjusága erejében (1533), mint diadalmas harczos tünik fel. Lerontja Móré László várát, megszabadítja a török fogságba jutott magyarokat s győzelmes csatákat áll ki a törökkel. Említés van téve arról is, hogy a mohácsi csatában is részt vett, mit azonban történeti adatok nem bizonyítnak. Dobóról 1544-ről van első adatunk, mikor mint tizedszedő királyi biztos müködik. Ilyen szerepben fordul meg egy pillanatra a regény harmadik részében is. A történelem nagy alakja itt is méltó szerepet tölt be. Tekintetén viseli a kérlelhetetlen szigoruságot, de dicsérő szóra is megnyilik ajaka. Lelke tiszta fényben tündöklik s e tiszta lélek sugara száll a katonák szivébe is. Hazaszeretete nem tűr egy percznyi kétséget, egy pillanatnyi habozást. Ha a haza életéről van szó, előtte semmivé oszlik minden lét. A költő még sem tudja alakját a költői idealizmus legmagasabb fokán mutatni be. A költői lélek elég magasan szárnyal, de a kifejező erő sokszor nem üti meg a magasabb költői hangot. Kifejezései, párbeszédei túl népiesek, sokszor nem illenek a történet nagy hősei szájába. Pedig Gárdonyi igazán a szóval való jellemzésnek embere; alakját inkább beszédeikből, mik tetteikkel járnak, ismerjük meg. Igy érthető, ha a sokszor nem illő kifejezés, az alak méltóságából is sokat levon. Az alakok fényét leirás sem emeli, mert Gárdonyi szemléltető, csillogó képet adni a külsőről nem tud. Regényeiben alig jut valami a szemnek, mindent hallanunk kell; e regény is végtől végig párbeszéd, ágyudörgés és sivító puskaszó.

Történeti való és költészet.

Nagy jelessége Gárdonyinak a történeti hűség pontos követése. Művének különösen az egri ostromra vonatkozó része a legbuzgóbb tanulmányozás után van irva. Ismer minden idevonatkozó történeti és költészeti alakot, s a legkisebb adatokat is a legnagyobb gonddal és részletezéssel illeszti be művébe. Pontos képet nyerünk a vitézek élelmezéséről Dobó egri számadása alapján, a vitézek kicsapásairól, a török csábításokról, izengetésről Tinódi, Istvánfy és mások adataiból gondosan a valószínűség szerint összeállítva. Nincs az egri ostromnak egy feldolgozója is, ki ilyen lelkiismeretesen összegyűjtötte volna az adatokat, mint Gárdonyi. A történeti adatok hézagosságát saját leleményeivel igyekezett kitölteni. Ezek közül kétségkivül legsikerültebb és legszebb a gyermekrablás meséje, Bornemisszáné keresése fia után, a várba jutás az alagúton. Továbbá a lőporos torony felvettetése a diák által, mi által a történet előtt rejtélyes robbanás szép magyarázatot nyer. Igen szépen motiválja

Hegedüs árulását is, őt tettén rajta kapják, amint a vízmedenczén épen a várba vezeti a törököt. Az első ostrom után még Bornemissza szereplése van ilyen csillogó költői erővel feldolgozva. Végül a történelem előtt is ismeretes női áldozat körül egész mondát alakít, Balogh Balázsnét Dobó apródja anyjának teszi meg és az ostromban fia után halatja. Mellette Bornemisszáné vesz még méltóbb részt a török elleni küzdelemben.

X.

Donászy: Szigetvár és Eger hősei.

Donászy.

1902-ben még egy Eger ostromáról szóló prózai mű jelent meg, a Donászy Ferenczé. Kedvelt ifjúsági mű, a *Szigetvár és Eger hősei* czímmel megjelent kötetben az első részt (1—127. oldalig) foglalja el.

Tartalma.

Az egri várban ünnep van, Zoltay István tartja mennyegzőjét a szép Balassa Piroskával. Sietni kellett vele, a török csakhamar megszállotta utána Eger várát. Amhát követet küld Dobóhoz, hogy adják fel a várat. Dobó feleletül vas koporsót tűz fel a Bolyky bástyára. A felbőszült török dühében másnap 120 ágyuval kezdi lövetni a várat. Sikertelen ostrom után igéretekkel kezdi csalogatni a vár népét. Káldoros, városi prókátor és két várőr árulást terveznek. Tervük kitudódik, Káldorost Dobó felakasztatja. Amhát szünetlen ágyuztatja a várat. Egy tűzes lövege felrobbantja a lőport, de pótolhatatlan kárt nem tesz. Amhát kezdeményezése a második ostrom is, melyben Gergely minden tudományát összeszedve ördöngös szerszámaival előzi a törököt s megmenti a várat. Amhát nagy vallásos szertartásokkal, áldozással és körmenetekkel igyekszik visszafordítani Allah segedelmét. Ali haditanácsot hiv össze, melyen azt határozzák, hogy másnap teljes erővel harmadik ostromot indítnak. Az egész tábort hadirendbe állítják és gyilkos viadalt kezdenek. A magyar vitézek lankadnak már, de megjelennek a nők s borral oltják szomjuságukat. Csapó Juliska mellől ellövik vőlegényét, erre az kiragadja kardját görcsös kezéből és vak dühvel rohan a törökre. Példáját mind követik a nők. Már két bástya mentve van. Még csak a Bolyky bástyánál folyik ádáz küzdelem, ott két legvitézebb ellenfél: Zoltay és Arszlán állanak egymással szemben. Zoltay már-már megtörik a túlnyomó erő alatt. Ekkor rohan ki szép, hitves felesége három barátnőjével. Uj erő gyűl a lankadt karokba, de Arszlán sem pihen. Gergely végre eldönti a kétes küzdelmet. Aláfurt

aknából légberöpíti Arszlán seregét. A dicső védelmet hármas lakodalom zárja be. Pethő, Bornemissza és Fügedy vezetik oltárhoz a három hős barátnőt.

A feldolgozott anyag.

Donászy feldolgozása több tekintetben érdekesnek és tetszetősnek látszik. Figyelme nem terjed ki a történelem legapróbb részletéig, nem akar mindent koszorúba fűzni, jelentéktelenebb és jelentősebb részleteket is elhagy.

Szerkezet.

A feldolgozott anyagot szervesen alakítja. Különösen kidomborítja a koporsó várra tűzésének eseményét, mit még az első ostrom előtt teszen meg Dobó; továbbá a nők szerepét. Két csoportban mutatja be őket. Az elsők bort visznek a lankadó hősöknek s akkor fognak harczba, mikor Csapó Juliskának ellövik vőlegényét. A másik csapat egyenesen kivont karddal rohan a várfalakra, vezetőjük Piroska, Zoltay szép hitvese. Az első ostrom itt csak az Ó-kapú bástyájára szorítkozik és egész röviden van rajzolva. A második ostrom hevesebb s Bornemisszának meg tűzszerszámainak juttat szerepet. A harmadik a végső erőfeszítést és a nők vitézségét mutatja be. Az első ostrom után a polgárok árulása, a második után a török vallási rajza nyújt kellemes nyugvó pontot a harcz hevében. Az ostromok nem gyors egymásutánban és előkészítés nélkül következnek. Az első ostrom a magyar vitézek kiütése és pusztítása miatti bosszúból indul meg. A második pusztán Amhát kezdeményezésére, ki kapzsiságában egyedül magának akarja megszerezni Eger elfoglalásának dicsőségét. A harmadik a tanács határozata folytán utolsó kisérlet az elfoglalásra. A kisebb részekben is elég ügyes és szerves elrendezés nyilvánul.

Jellemek.

Az események Dobó körül forognak, de Dobó nagyon mozdulatlanul áll a középen. Kezében van minden hatalom, intézkedik is mindenfelé, de magának nem jut ki eléggé a vitézkedésből.

Dobó mellett különösen Zoltay érdekes alakja a műnek szép hitvesével, Piroskával. Vele szembe állított ellenfél a török táborban Arszlán. Bornemissza is méltó szerepet tölt be, sőt az ostromot ő dönti el Arszlán seregének légberöpítésével.

A török vitézek rajzolása is megvan kisérelve. Arszlán itt a legnagyobb vitéz. Amhát, a fővezér, az irigy, a kapzsi vezér mintaképéül van feltüntetve.

Jókai.

Sajnos azonban, a szép feldolgozás dicsőségéből csak igen kevés illeti Donászyt. Donászy Jókai költészetének szedte le virágait és fűzte magának koszorúba. Az a szép költői alakítás Jókai inventiója, ki rövid kis elbeszélésében[1] mesterien

[1] *Dobó István s az egri hősök.* (*A magyar nemzet története.* II. kiad. 64—81. o.)

csoportosította és dolgozta fel az eseményeket, tőle ered az ostromok költői elrendezése, a részek arányos csoportosítása és művészi egybeszerkesztése. Donászy csak kibővítette, mit Jókai költői szelleme már megalkotott. Sajátjából csak a szerelmi történeteket adta hozzá, meg aztán itt-ott kibővitette és tovább fűzte Jókai gondolatát. Ha lefejtjük a részleteket, teljesen a Jókai feldolgozása áll előttünk. Itt is vas koporsót tűz fel feleletül a Bolyky bástyára Dobó az első követségre, az ostrom megkezdése 120 ágyúval itt is a magyar vitézek kiütésére következik, itt is Amhát lövege robbantja fel a lőport, Amhát kezdeményezése a rőzsehordás s a második ostrom, melyben hasonlóképen vitézkedik Gergely; megtaláljuk a török vallásos szertartásokat a gyászos második ostrom után, a török haditanácsot, a török vezérek összeveszését, az utolsó ostrom elhatározását, annak ugyanolyan leírását, elhagyva Csapó Juliska és Balassa Piroska szerepét. A jellemek is, Dobó, Bornemissza, Zoltay, Amhát, Ali, Arszlán, Jókai műve alapján alakulnak ki.

Igy is feltünő az eredetiség hiánya Donászynál a feldolgozásban, de hát ha tűzetesen összehasonlítjuk forrásával, Jókaival! Donászy gondolatmenetet, kifejezést is Jókaitól kölcsönöz s valljuk meg a legtöbb helyt teljesen Jókait másolta.

Állításom igazolására álljon itt e két példa:

Jókai: (II. k. 71 o.) „egész rendszeres ostrommal lehet csak megvenni, a hogy híres, nagy várakat szoktak, a miknek csillagsánczaik, Miksa-tornyaik, mamelonjaik vannak. Sánczárkokkal, paralellákkal kell a falaihoz közelíteni, földalatti tűzaknákkal a sánczaikat légberöpíteni, összesített ágyutelepekkel a bástyáit halomra döntetni: emberi erő maga meg nem töri, pokolbeli tudománynak kell benne segíteni.“

Donászy: (88—89. o.) „egész rendszeres ostrommal lehet csak bevenni, a hogyan a híres és nagy várakat szokták, melyeknek csillagsánczaik, Miksa-tornyaik és mamelonjaik vannak! . . .“

„sánczárkokkal, parallellákkal kell falaihoz közelítenünk, földalatti tűzaknákkal kell sánczait légberöpítenünk és összesített ágyutelepeinkkel éjjel-nappal addig lőni sánczait, mig romokba, omladékká nem dőlnek . . . mert ahol emberi erő nem segít, ott a tűz és hadiszerek pokolbeli tudományának kell segíteni!“

Jókai: (76. o.) — „Csak még egy segédcsapatunk volna! — sóhajt fel Pető.

— Csak egy ital bort adhatnánk az embereinknek! — mondja a praktikus Gergely diák. — Meg lesz mind a kettő! — dörmögi Dobó István, s leszállva a bástyáról, lovára veti magát .... Hej menyecskék, derék lányok! kinek volna bátor szíve egy veder bort a sánczra felvínni a legénységnek? Nagy ott a szomjúság: meleg van a táncztól!“

Donászy (119. o.): „— Csak még egy segédcsapatunk volna! sóhajtá, izzadt homlokát törülve, Pethő. — Csak egy ital bort adhatnánk fáradt embereinknek! tódítja a mindig és mindenben a szeg fejére találó Gergely deák. — Meglesz mindakettő! kiáltja Dobó és leszökve a bástyáról, alant készen álló lovára veti magát..... Hejh! Menyecskék, lányok, derék hugaim! Volna-e bátorságtok egy veder bort a sánczokra felvinni a harczban eltikkadt legénységnek? Nagy ott a hőség, de még nagyobb a szomjuság a ropogó fegyvertáncztól!!...“

Ezek az Egri ostrom prózai feldolgozásai![1]

Általános jellemzés

A tárgyalt prózai művekben az egész egri ostrom van feldolgozva. — Mi más a prózai művek Dobója, mint az epikaiaké! Ott csupa fenség, csupa hős a maga zárkózottságában, itt már a polgári élet Dobóját is szemlélhetjük. Látjuk vitézei közt mindennapi életét, látjuk jelentős és jelentéktelen cselekedeteit, melyekben jellemének legapróbb vonásai is visszatükröződnek. Egy ilyen hős rajzából epikában és regényben megfigyelhetjük azt a különbséget is, a mi az eposz és a dráma között van. Láthatjuk, hogy a mit az eposz elnagyol, kevés, de erős vonással fest; mennyire kiszinezi azt a regény: mintha a legkisebb vonást sem akarná észrevétlenül hagyni. Itt az is helyet foglalhat, a mi az epikában nem; a mi pedig az eposzban csak mint epizód jöhetett bele, itt sokkal tágabb teret nyerhet.

Említett regényekben szépen alakul a nők szerepe, a mi az epikai művekben majdnem elenyészett. Szép szerep jut Dobón kivül különösen Zoltaynak és Bornemisszának, kivülök egész sereg történeti és költött alaknak.

[1] A ponyváról megemlíthetjük még a prózai feldolgozások között Rudnyánszky Gyula művét: *Dobó Katicza, a hős honleány vagy Eger vár ostroma. (Mulattató és hasznos olvasmányok a magyar nép számára.* Budapest, Méhner V. 61-ik f.)

Eger a magyar költészetben.

I.

Dobó a kisebb költeményekben.

A lirai és epikus költemények egy része Dobóról, az egri ostrom, főhőséről szól. Dobó.

Az ostrom utáni században egy névtelen[1] emlékszik meg futólag Dobóról 1633-ban kelt halotti búcsuztatójában. Szerzője a közlő, Acsády Ignácz, szerint, valamelyik egyházi férfi lehetett s műve „itt-ott költői tehetségre is vall". Teljes címe: *Rithmi Hungarici in obitum Ill. ac. magn. dmni domini Comitis Stephani Bethlen Junioris Albae Juliae declamati.* Azt a Bethlen Istvánt siratja, kinek nagybátyja volt Bethlen Gábor, az erdélyi fejedelem. A sok jeles magyar vitéz veszésén siránkozva mondja: Névtelen.

„Ne hozzam bár elő amaz nagy urakat,
Dobót, Kendit, Magócsi, többeket, sokakat,
Kiknek ritkán látod már maradékjokat". (17—19 s.)

Vörösmarty nagy epikus költeményén kivül egy kis epigrammával adózott Dobó emlékének. A *Koszoru*ban jelent meg először az 1830-iki évfolyamban *Dobó* czímmel. Az egész négy sorból áll: Vörösmarty

„Halla török zajgást réműlt várában Egernek
S a sír álmaiból felnyöge arra Dobó:
„Hogy nem kelhetek!" ezt zúgá: „kétszázezer ellen
Én megtartottam kétszer ezerrel Egert".

A Bajza[2]-féle osztályozás szerint az epigramma első csoportjába, tehát az epigrammák legszelidebb fajához tartozik.

[1] *Ir. t. közl.* 1891. 131. o.

[2] Bajza négy typust különböztet meg az epigramma körében; az elsőt azok a gnómák teszik, melyeket a személyhez kötöttség, a „jelenlét" ereje epigrammává emelnek, második csoportot a festői, harmadikat a cseles, negyediket az elmés epigrammák alkotják.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNELMI INTÉZET SZEGED

Szemléltető ereje, festőisége, szelid hangulata Vörösmarty legkedvesebb epigrammái közé emelik.

Garay

Garay, a történeti hősök költő krónikása *A nádorválasztás*ban emel emléket Dobónak. E költemény 1847-ben keletkezett s három énekben elmondja József nádor halálát, fiának, Istvánnak, hazahivását Prágából, körútját a felvidéken, az alföldön, Fiuméban, a Dunántulon, végül egyhangú nádorrá választását Pozsonyban. — A menet Egerre érkezése ad alkalmat a költőnek a dicső hős megemlítésére.

A második ének 6 versszakból álló külön szakasza egészen Dobó emlékének van szentelve. — Ott leng dicső híre a néma váron, emlékét az egri nőkével együtt szivében őrzi a nemzet, dicsőítésül hős dal zeng róla éneket.[1] De a hős elődnek méltó utóda Eger mai nemzedéke is:

„Mily lángolásra tör ki, meglátván herczegét!“

Zalár

Politikai hangulatú Zalár Józsefnek[2] *Az egri vár* című költeménye. Dobó alakja már mint legendahős tűnik elő benne. — Minden éjjel fölkél helyéről, kiáll a vár ormára, elméláz nagy történetén s fénykévéket, a dicsőség kévéit, dobálja városára. De

„... Egy nap felfordult a világ.
Pokolsötét borult Egerre
S elnyelte híre csillagát...“

E szavakkal megszakad a kép s a szépen induló költemény prózaiságban vész el, hol aztán „ischli áruló merény“-t, zsoldadó basákat emleget.

Magyarósi

A jelentéktelenebb Magyarósi Sz. József, székelyudvarhelyi ref. tanár három költeményben emlékszik meg Dobóról: 1. *Tánczvigalom és hangászat*[3] című kis füzetében a 22-ik oldalon; 2. *Régi hőseink*[4] című költeményében; 3. *Gróf Bethlen János ifju növendékéhez a költő.*[5]

Szász Károly

Szász Károly[6] is megemlékezik Dobóról, mint Vörösmarty hős vitézéről *Vörösmarty emlékszobra leleplezésekor* (1866) című költeményének 11-ik versszakában:

[1] Vörösmarty, *Eger* című jeles hőskölteménye (a költő jegyzete).
[2] *Költeményei* III. k. 289. o.
[3] Marosvásárhely, 1847.
[4] *Lantos költemények.* I. füzet. Brassó, 1865.
[5] *Lantos költemények.* I. füzet. Brassó, 1865.
[6] *Kisebb költeményei.* Budapest, 1883. II. kötet 57. o.

„Nézzétek itt jőnek — egyenként
Mind, kikről zengte énekét
— Lászlót, a nagy bárdú Leventét,
S látom Csabát, Bulcsut, Etét.
Dobó alatt hogy' döng a felföld."

Szász Károly gondolata elevenedik meg Várady Antal költeményében, melyet Vörösmarty születésének százados évfordulója ünnepélye alkalmából Székesfehérvárt szavalt. Ő is bemutatja, hogyan alkotta meg Vörösmarty[1] Dobó alakját hőskölteményében: Várady.

„S ott az égi bástyán, horpadt vértezetben
Ott áll énekedtől fényesebben, szebben,
Ragyogó szemével feléd intve, nézve,
Hős Dobó, Egervár győzelmes vitéze."

Dömötör Pál[2] Tóth Kálmán Dobóját mutatta be szobrának leleplezése alkalmából (1894 jun. 3.) szavalt *Tóth Kálmán emlékezete* című költeményének 8-ik versszakában: Dömötör Pál.

„Zengett a dal... Most gyöngéd szerelemről,
S ajakra kelt, úgy vonzott, megkapott!
Majd fenséges, mély hazaszeretetről,
S bejárt kunyhót, palotát — színpadot,
Hol hirdeté az özvegy haza sorsát,
S dörgött Dobó: Ez a föld Magyarország!
Mint várfalán le az ágyútorok...
Csak azt hallók még: szivünk, hogy dobog!"

Mint mellékalak szerepel Dobó Ábrai Károlynak[3] *Küzdelmek után nyert boldogság* című kisebb elbeszélésében. Ábrai K.

Maga az elbeszélés megokolatlan lélektani helyzeteket, összevissza történeteket ad, deus ex machina-kat szerepeltet, de Dobó második fogságát szép költői leleménynyel dolgozza fel. Itt Dobót Balassával együtt egy Kenderesi nevü ifjú keveri összeesküvésbe bosszuból, azért, mert Balassa szép leányát nem nyerhette meg magának. Megkeríti Dobóék pecsétjét, nevükben felségsértő iratot készít és gondoskodik, hogy a hamis levél megtegye hatását. Meg is tette. Dobóékat az 1869-ik ország-

[1] *Vörösmarty Emlékkönyv.* LXXXV. o.
[2] *Tóth Kálmán Emlékalbuma.* 192. o.
[3] *Történeti beszélyek.* I—II. 1859.

ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA SZ

gyűlésen elfogják és börtönbe vetik. Dobó nyúgodtan tűri fogságát s mikor szabadítók érkeznek, nem akar szökni, úgy kell erővel menekülésre birni. A szabadító Dóczi, Balassa leányának ifjú kedvese. Az öreg Dobó rajza elég jó, csak az a furcsa, hogy az író egy darabig Jánosnak hívja az egri hőst, ki mint Dobó János önti ki e sóhaját is: „Haj, szép idők voltak azok! szeretném újra kezdeni, ha csak azért is, hogy legalább még egyszer eljátszhassam a pogánynyal az egri tánczot" (II. k. 120 o.), csak később fordítja nevét Istvánra.

Szathmári K.

Mint regényíró szeretettel csüng a hősökön P. Szathmáry Károly is. Nem szentel egész művet Dobónak, de *Balassa Bálint*jában az ő alakján is elmereng képzelete. Derékig ér szürke szakálla „szemeiben az egykori egri hős villámló tüze" ég, „nemes vonású arcza", „atlétai termete" alakjának „félisteni tekintetet" ad. Balassa, az ifjú költő, a szülői háztól haragosan távoztában megy hozzá felajánlani néki szolgálatát. Még egy helyen tesz Szathmáry regényében említést Dobóról, akkor, mikor elveszik tőle az egri kapitányságot s a „hős férfiut utjában kora [!?] sírba vitte a megaláztatása miatt érzett bánat." Dobó beállítása mind a két helyen ellenkezik a történeti valósággal. Balassa bújdosása idején (1574-ben) Dobó nem volt Eger kapitánya s nem is vették el tőle a kapitányságot, mint Szathmáry írja, hiszen még az ostrom befejezésekor (1552) lemondott tisztségéről önként s életét részint birtokain, részint börtönben töltötte.

Szathmáry Károlynak a történeti hűséghez épen nincs finom érzéke. Eltekintve az apró történeti tévedésektől, a milyen például, hogy Dobót 1574-ben mint egri parancsnokot mutatja be a regény elején, a közepén pedig két évvel előbb, 1572-ben meghalatja Rudolf koronázására (1572. szept. 20.) vivő utjában, eltekintve az ilyenektől, sokszor a historiát, a történet lényegét is egészen megváltoztatja és pedig nem is valami nagyobb művészi czél érdekében, hanem írói önkényből vagy gondatlanságból. *Balassa Bálint*ban is nagy a költői képzelet szabadsága; a *Tudósok harczá*ban pl. meg épen a történet ellenére köti Apáczai Cseri János életét egy nőhöz, Bisterfeld leányához. De még ennél is nagyobb vétség, hogy *Balassa Bálint*ban a történelem kérlelhetetlen szigorúságú, erős lelkű Dobóját olyan kicsiny hitűnek és kislelkűnek mutatja be, mint a ki belehal a miatti bánatába, hogy elvették tőle az egri kapitányságot. Itt már a jellemet is megbántja a költői vigyázatlanság.

Sirversek.

Még Dobó sírverseiről emlékezhetünk meg. Ezek a ruszkai templomban láthatók, hol Dobó István porai ma is nyugosznak.[1]

[1] Szederkényi Nándor: *Heves vármegye története.* Eger, 1890. II. k. 246—247. o.

Egyik, a templom jobb oldalán levő szent Anna oltár fölött két angyal által tartott vörös márványra van vésve. A négysoros kis latin költemény egészen a klasszikus sírversek hangjára emlékeztet s Dobót, mint a török-veszedelem elhárítóját s a haza megmentőjét dicsőíti. Az egész így hangzik:

„Hoc tumulo Stephanum clauserunt fata Dobonem,
Qui quondam Turcas a vestris Agriae muris
Repulit, insignemque ferens ex hoste triumphum,
Extremam Ungaricis cladem procul egit ab oris".

(E sírba zárta végzete Dobó Istvánt, ki egykor falaidról, Eger, elűzte a törököt, s míg jeles diadalt szerzett az ellenségen, Magyarországról elhárította a végső veszedelmet.)

Ez emléket Dobónak fia, Ferencz, állította, mit szintén az oltár márványára vésett következő felírat igazol:

„Franciscus Dobo filius haeres hoc monumentum
Optimo merito publico luctu statuit".

(Dobó Ferencz, az örökös fia állította ez emléket közgyászból a legérdemesebb férfiunak.)

Második sírvers a baloldali kis márvány oltáron látható, s szintén négy sorból áll. Ebben Dáczia siratja kormányzóját, a vitéz egri hőst, s megemlékezik az ellene irányult rágalomról is. Így hangzik:

„Dacia nunc filium tanto se Praeside caesum
Deflet et immensum praedicat Agriae virum
Invictum semper dum saeva calumnia morsu
Vincere conatur vincitur ipsa suo".

(Meghalt fiát siratja most Dáczia jeles főnökében, hírdeti a mindig legyőzhetetlen férfi nagyságát, a kaján rosszakarat, míg legyőzni igyekszik őt, magát emészti meg.)

II.

Az egri nők.

Dobón kívül az egri nők vitézsége is sokszor dalra ihleti a költőket, nemcsak a mienket, hanem máso- Az egri nők.

kat is. Mint Gorové László[1] mondja: „külföldi könyv-szerzők is magasztalások közt festették le“ őket.

Szigligetit drámaalkotásra ihlette az egri csodálatos várvédelem. Őt a legendás női vitézség lelkesítette. Nem történeti személyt énekelt meg, hanem az egri nők vonásaiból alkotott magának egy jellemet, egy nőt, kinek aztán az egri ostrom után házassági gyötrelmeit mondja el. A mű címe: *Az egri nő*[2] eredeti dráma öt felvonásban. Ez egri nő életébe belejátszottak az egri mozzanatok, de itt csak későbbi életéből látunk képeket. Szigligeti.

Ágota, az egri nő, Eger ostomában megmenti Szabó Pál ifjú hőst. Ez hálából és szerelmi vonzalomból is, nőül veszi megmentőjét és hazatér édes anyja házához Nagyváradra. Boldogságukat Gerőfi, Ágota régi imádója zavarja meg, ki mindenképen birni akarja imádottja szerelmét; ha ez nem lehetséges, a frigy megrontására törekszik. — Szabó Pálnak hazulról el kell utaznia. Ez alkalmat akarja felhasználni Gerőfi; megvesztegeti az öreg cselédet, de az mindent elárul urának. Pál honn marad, ráles a csábítóra, amint neje hálószobájába oson; és bűnösnek hitt nejét a törvénynek kiszolgáltatja. A törvény is bűnösnek találja Ágotát s átadja a férjnek, hogy tetszése szerint bánjék vele. Szabó Pál megindulás nélkül kiséri ki nejét a vesztőhelyre. Megható szavai azonban felengesztelik szívét, megbocsát és újra magához fogadja. De nem tudja a régi szerelmet érezni, sőt napról-napra hidegül iránta. Neje elkeseredésében találkát ad régi imádójának, újra ostromlójának, miről szolgája révén Pál is tudomást szerez. E találkán keserű szemrehányásokat teszen Gerőfinek, majd kardot ránt köpenye alól s „egri nőhöz illőleg“ párviadalra hívja ellenfelét. Ekkor előront a férj leshelyéből s maga kéri az elégtételt ellenfelétől. Gerőfi gyáva ahhoz, hogy vívni merjen, e helyett lábaihoz borul Pálnak és vallomást tesz Ágota ártatlanságáról. Pál és Ágota ezután újra a régi boldogságban élnek.

A szinházi kritika, Vahot Imre tollából, igen elismerően nyilatkozik róla: „eleitől végig érdekesen van tartva, igen jó szerkezettel bir, hatásos jelenetekkel bővelkedik s helyes indokolással, mélyebb psychologiai tapintattal van kezelve. Csak azt lehet sajnálni, hogy az egész inkább hanyagul odavetett vázlatnak, mint ihletett költői lélek, magasabb költői felfogás és műgond tökéletes szüleményének mondható. A sze-

[1] *Eger városa Történetei.* Tud. gyűjt. 1826. IV. k. 42. o.

[2] Nyomtatásban nem jelent meg, tartalmáról azonban bőven értesit a *Remény* (szépirod. folyóirat) 1851 évfolyama I. K. 303—304. o. (Vahot J. *Szemle a Nemzeti Szinház mozgalmai fölött.*)

rencsés tárgy megérdemelte volna, hogy tartalmasabban, erőteljesebben dolgoztassék ki, s a maradandó becsnek bélyegét viselje magán."

Bayer is csak annyit mond a mű érdeméről, valószínűen ez idézet alapján, hogy „vázlatszerüen csinálta meséjét." Az az állítás, hogy a mű nem tett maradandó benyomást csak a párszori színrekerülésből van következtetve, mert az előadás Vahot szerint „tetszéssel fogadtatott a közönség által s szerzőt gyakran kihívták s mint jósolja Vahot „több ideig tartandja fenn magát színpadunkon." — Még az Othelloval való párhuzamba állítást kisérli meg Bayer, amennyiben mind a kettő a „féltékenység drámája", csakhogy „Othelloban a vad szenvedélylyé korbácsolt féltékenység, mint a vulkán semmisit és semmisül meg, az *Egri nő*ben a hitvesi hűség arat diadalt végül a méltatlan, a férfiatlan gyanun."

Az előadás idejét, illetőleg Bayer három adatot hoz forgalomba: ápr. 6,[1] márcz. 26[2] és május 12[3]; de két helyen is megjegyzi, hogy csak kétszer került színre. — A két első adat feltétlenül téves. Márcz. 26-án a Nemzeti Szinházban a *Remény* szerint Czakó *Kalmár és Tengerészét*, ápr. 6-án pedig Szigligeti *Rab* című színművét adták. Az *Egri nő* csak ápr. 26-án került színre először s így a május 12-vel ez a kettő a helyes adat.

Megemlíthetjük, hogy a címszerepet Jókainé játszotta s „a lelkes, bátor és erényes egri nőt minden indulatfokozaton át mesterileg ábrázolá", a féltékeny férjet Szigeti, a szinműíró, szintén jól alakította.

Szigligeti után Tóth Kálmán költői múzsája lelt gyönyörűséget az egri hősnők legendájában. Szíve dalra fakadt, a megérintett lant hangot adott s keletkezett a lirai hangulatból egy kedves poetikus népszínmű, a *Dobó Katicza*.[4] Tóth Kálmán.

A műben „a főszerepet Balassa Bálint a költő viszi, s a mese abból áll, hogy Dobó leányát kigyógyitván a katonai szenvedélyből, örökös vitatkozásaik daczára, egymáséi lesznek".[5] Mindamellett, hogy a mű tárgya voltaképen Balassa Bálint és Dobó Katicza szerelmi története, mégis a háttér: az egri ostrom mozzanatai emelkednek ki. A művön csak „vékony érként vonul keresztül a főcselekvény", úgyszólván az egész „episodok lánczolata", tele pathossal és „hadi zajjal".

A mű alakjai között Dobó „méltóságos alak, de nem sokat lendít

[1] *A magyar drámairod. t.* II. K. 210 o.
[2] Bayer id. m. 208. o.
[3] Bayer id. m. 465. o.
[4] Nyomtatásban nem jelent meg.
[5] L. Salamon Ferencz méltatását (*Szépirodalmi Figyelő* II. évfolyam első félév 94—95, o. 1861. decz. 12. 6-ik szám.).

a dráma tulajdonképeni cselekvényén, sőt még a vár ügyén sem tettleg és közvetlenül: adjutansa, Balassa, csinál helyette mindent".

Dobó Katicza „érdekes női alak — csakhogy sem ő, sem Balassa nincsenek elég erőteljesen jellemezve, sőt az utóbbinál azon hibát találjuk, hogy mikor először beugrik a várba, valami nagyon félénk és békeszerető, puskától rettegő poétát vélünk benne látni, s később mindvégig a legnagyobb hős".

„Az egri nők közül egészen kivált Gyalusné asszonyom, ki az utolsó felvonásban egy rövid jelenetével hatást tett, a hol nyakán megsebezve jelen meg, s még csak a seb bőszíti fel rettenetesen a török ellen: tizszeres dühvel rohan ismét a vár fokára."

Még egy érdekes alakja van a darabnak: Homonnai uram, ki mindenre azt feleli „de már erre iszom egyet, öcsém", kiben Tóth Kálmán a magyar nép egy tipusát alkotta meg s ki azóta „a kedélyes színészet elpusztíthatatlan alakja" [1] lett.

A mű érdeméről csaknem egyhangulag ítél a kritika, mint Rakodczay mondja: „Historiailag igénytelen darabocska ez; de van egy sajátsága, a mivel befészkelte magát a magyar közönség szivébe, s ez abban áll, hogy kedves mű"; mint Salamon mondja „modernizált melodráma, — s népszínmű nevet visel a benne előforduló dalokért és tánczokért. Vannak hatásos jelenetei, van benne egy-két érdekes alak is, s a mese bár csekély, elevenségét szerző csoportozatok és tömeges jelenetek által adta meg. E tömegek közt csaknem mellékesekké lesznek az egyének, a nagy események mellett az egyéni érzelmek".

Leginkább megrójja Salamon a műben előforduló anachronismusokat; hogy a katonai szokások, vezényszavak: „lábhoz", „vállhoz", „tisztelegj" a jelenkorból vannak visszavive 1552-re, hogy úgy beszélnek Egerről, mintha Magyarország már egészen a töröké lenne, hogy Dobót Erdély fejedelmének nevezi, ki a Felvidék visszacsatolására törekszik, holott ekkor Dobó nem volt erdélyi fejedelem, később is csak vajda, a Felvidéket sem kellett visszacsatolni, hiszen az Ferdinánd kezében volt. Azt feledi megróni Salamon, hogy Balassa a mű szerint nagy szerepet visz az egri ostromban, holott a történelem Balassája ez időtájban csak születik; viszont Dobó a történelem szerint csak 1550 okt. 17-én tartja menyegzőjét Sulyok Balázs leányával, Sárával, s így nem lehetett férjnél levő leánya az egri ostrom idején.

A mű keletkezési idejére vonatkozólag azt mondja Vadnai Károly,[2]

[1] Rakodczay Pál: *Tóth Kálmán, mint drámaíró.* (*Tóth K. Emlékalbuma* 125—134. o.)

[2] *Tóth Kálmán emlékezete.* (Kisf. Társ. Évl. Uj. f. XVII. K. 267. o.).

Tóth Kálmán első méltatója, hogy „a nemzeti ébredés új hajnalán, 1862-ben, midőn a nők tevékenységére is kellett számítanunk irta *Dobó Katiczá*ját, mely a nemzeti szinházból kiindulva élénk körutat tett a vidék valamennyi szinpadán". Vadnai után ez adat egészen meghonosodott irodalmunkban. Endrődi,[1] Négyesy,[2] Széchy[3] és mások mind 1862-re teszik *Dobó Katicza* iratási idejét. Pedig ez adat feltétlenül hibás és helyreigazítandó. A *Szépirodalmi Figyelő* tanusága szerint, 1861 decz. első felében a Nemzeti Szinházban szinre került, 1862 első hónapjaiban már Kolozsvárra is elkerül s igy a darabnak nemcsak 1862, hanem 1861 deczember előtt is készen kellett lennie.

Baróti Szabó Dávid: *Egy Egri Asszony' Vitéz Tselekedete. D. F.*[5] czimű költői elbeszélésében az egri nagy ostromból egy kis epizódot mond el. — Eger falain török zászlók lobognak, a magyar védők már futásnak erednek, mikor a viadalt megujítja az asszonynép; egyik vesző házára, másik gyerekére mutatva ösztönzi férje szivét. Egy magyar asszony látván „Hazájáért az Urát leveretve", hiába szól hozzá anyja, hogy takarítsa el halottját, csak boszujára gondol, „Vépső-képp fel-fortyanván" pánczélt, sisakot ölt magára, hol legsürübb a tömeg „arra repül" s „önti a' sok vért". A többi után egy töröknek „tágas vállát friss kardal el-irtja" s már visszafordulni készül, mikor egy daliás török ellene támad. Ennek fejét hasítja el, úgy hogy: „két karjaira az el-oszlott búbja le fordúl". Ez volt a hatodik, kit levágott, csak most megy vissza halottjához. Baróti.

A költeményben van hangulat és emelkedés, a hexameterek elég jól peregnek, szórendje sem olyan összehányt, de muzsája mégis csak Musa pedestris marad, hiába vérengzik az asszony a klasszikus hasonlat szerint mint egy nőstény oroszlán, s hiába harczol úgy, mint egy ókori Pentesiléa.

Különben a költeménynek teljes történeti magva van. Ortelius, bécsi császári deák, beszéli el, hogy „Többek között egy asszony a leányával együtt volt a bástyán a harczoló férj mellett. Mikor ez golyótól találva holtan rogyott össze, nem akarta addig elvinni, mig érte bosszut nem áll. Elkapta kardját és pajzsát s hamarosan három törököt küldött a más világra. Csak ezután ölelte fel a férje holttestét és vitte a templomba, később pedig a temetőbe".

E történeti eseménynek adott némi szint Baróti költeményében. Egri nőre gondolhatott Baróti akkor is, mikor *Egy Vitézkedő*

[1] *Tóth K. Összes költ.* bev.
[2] *Pallas lex.*
[3] *Képes ir. t.*[3] 496. o.
[4] *Vers—Koszorú*, Kassa 1786. Első szakasz. 145—149. o.

Magyar Aszszony Beszéde a' Törökhöz[1] czimű költeményét irta. Voltaképen nincs benne semmi eszmei tartalom, egyszerű stil, vagy jobban mondva versgyakorlat, melyben a vitézkedő magyar asszony végig fenyegeti a törököt, hogy őt illetni ne merje:

„ . . . . úgy néz szemeimbe, hetet Plútónak ebédre
Küldöttem-le Török fejből; 's virradni szerentsém
Még ha ki fog, több vérbenn is meg-fördik ezen kar".

A Baróti által megénekelt történeti hagyomány csalt ki Zalár József lantjából egy szép románczot, melynek czime: *Dobó s az egri nők.*[2] Zalár.

E költemény tulajdonképen két párbeszédből áll. Az első Dobó s Akhmed basa között, a második Dobó s az egri védők között folyik le, a kettő közti hézagot egy elbeszélő részlet tölti ki, mely a vár megtámadását és Dobó védelemre buzdítását mondja el. Az epilogus Dobó atyai csókja és hálaadó szava a vármentő egri nőknek. A költemény első része tréfás szóváltás a két ellenséges vezér között: Akhmed kéri a várat, Dobó nem adja. A tréfás hang egész a naivságig megy épen úgy, mint sokszor a népies költemények hangja, Dobó előre eldicsekszi Akhmednek még azt is, hogy fegyverforgató vitéz nők vannak benn a várban. A másik párbeszédben a férjevesztett asszony, bátyját siratő nőtestvér és a kedvese haláláért boszut lihegő mátka lelkes szózatát s feleletül Dobó biztató szavait halljuk. A második rész fennkölt, emelkedett hangulatú; komolyságához sehogy sem illik az első rész játszi, enyelgő hangja. A két hangulat igen gyorsan váltja fel egymást: az első rész erősebb benyomást tett, hogysem nyomon követhetné a felváltó ellentétes hangulat.

Zalár másik *Kossuth Egerben*[3] czimű alkalmi költeménye az „egri nők" nimbuszát az uj női ivadék homlokára fonja, mely lobogó fáklyával és „éljen"-nel üdvözli Eger vendégét, Kossuthot. Kossuth csak annyit felel:

„Nem prédikálok itt honszerelmet,
Azt itt tanítják az egri hölgyek!"

Tóth Lőrincz is megemlékezik az egri nőkről. *Ötven epigramm, xenia s életképének*[4] a *Nőkről és* Tóth Lőrincz.

[1] Az említett kötetben közvetlenül a tárgyalt költemény után áll.
[2] *Költeményei* I. k. 146. o.
[3] *Költeményei* II. k. 81. o.
[4] *Kisfaludy Társaság Évlapjai.* Uj folyam XVI. k. 173—182. o.

nőkhöz csoportjában az epigramma írót gunyolja, a ki csipkedni meri a „nő urakat", de eszébe juttatják a dicső hölgyeket, s ő a nők előtt térdre borulva vallja be, hogy minden rossznak férfi a kutforrása. Itt vannak példa gyanánt felhozva az egri nők.

„Jusson eszedbe dicső Lucretia s Gracchusok anyja,
Rozgonyi, Zrínyi, Dobó hölgyek a várfokokon,
Sebkötő delnők a véres harczi mezőkön,
Árvák gyámjai, szent irgalom angyalai!"

Arany János.

Az egri nőnek azonban elődje is volt, méltó elődje, a kit Arany János örökített meg *Az egri leány* czimű balladájában. Egy hős leány szerepel itt, a ki, mikor kedvesét megölik a rájuk tört rablók, kedvese omló vérének fehér keblére frecscsent cseppjétől tüzet fogott szivvel tör a gyilkosokra: gyenge szűzi karjáról csepegett a vér, mig nem ő is odarogyott szépen „kedves halottjára". Azóta az az egy csepp vér ott ég minden egri nő keblén.

A ballada tárgya nem költött, hanem való történeti tárgy I. Ulászló idejéből. Igy az egri nő még Eger ostroma előtt kiérdemelte *vitéz, dicső* nevét. A forrást Philippus Callimachus krónikája szolgáltatta,[1] ő beszéli el, hogy az említett egri nő kirántotta a körülálló katonák egyikének kardját kezéből s „mielőtt megakadályozhatták volna, majdnem valamennyiüket megsebezte", végre átdöfte saját keblét is.

Említett művek tárgya: a nők szerepe.

Az egri nőkről írott művekben az egri nőknek nem jut méltó szerep. Legnagyobb dicsőség költött alakot ér: Dobó Katiczát. Pedig az egri ostromnak történeti nőszemélyei is voltak. Igaz, hogy az epikusok nem domborították ki szerepüket, elhallgatták, mellőzték őket. Sokáig a történelem sem volt tisztában az egri nők vitézkedésének történeti alapjával. Mikor Gárdonyi Szederkényitől, Hevesvármegye történetének írójától, az egri hősnők után kérdezősködött, Szederkényi lemondólag felelte, hogy az egri ostrom történeti okmányai között nem talált reájuk vonatkozólag semmi adatot. Igen, mert Szederkényi, mint Gárdonyi mondja[2], arról az amazon legióról várt adatokat, melynek a köztudat mentő szerepet tulajdonít Eger ostromában. Ilyen azonban, mint Gárdonyi kimutatta, nem vitézkedett Eger ostromában. Dobó nejét már az év tavaszán elküldte a várból és Ferencz meg Domokos testvéreire bízta. A többi várbeli vitézek is hasonlókép cselekedtek. De voltak nők,

[1] L. Dr. Zlinszky Aladár: *Arany balladaforrásai.* (Ir. t. közl. 1909. 275 s köv. o.).
[2] *Budapesti Hirlap.* 1908. ápr. 13.

asszonyok, leányok, kiket a szükség a várba kényszerített; kinek atyja, kinek férje volt védő katona. Ők közelükben maradtak és segítkeztek a sütés-főzés munkáiban, úgyszólva személyzetét alkották a várnak. Az ostromban valószínüleg csak a végső erőfeszítésben vettek részt. A hiteles történeti adatok csak két nőnek őrizték meg nevét a vitézkedők közül; egyik elesett az ostromban, ez Vas Ferencz anyja, másik Kocsis Gáspár felesége, kiről azt mondja Dobónak Nádasdy főkapitányhoz intézett jelentése: „Margaretha consors Casparis Kochys una cum marito suo per pixidem et lapides vulnerata, merentur flor. 4., et maritus vestem".

Csodálatos, hogy a magyar egykorú történetírók alig emlékeznek meg a vitézkedő nőkről, kik bizonyára többen is voltak azon kettőnél, a kikről hiteles adat is maradt fenn. Ortelius bécsi császári történetíró sokkal bőbeszédübb, pedig neki épen nem volt érdekében szinezve adni elő a magyar eseményeket. Elmondja, hogy kővel, szurokkal, forró vizzel miként pusztították a törököt. Megemlékezik arról az asszonyról, ki, mielőtt eltakarította volna férje holttestét, elesett férjéért három török másvilágra küldésével állott boszút. Megemlékezik arról a leányról, ki mikor anyját golyó találja, kiragadja kezéből a súlyos követ s lezúdítván, két törököt üt agyon vele s még más kettőt terít le.

E szép részletek azonban, melyek gyönyörű mondának képezik alapját, nem találták meg feldolgozójukat az említett művekben. Még mindig várnak a feldolgozóra, ki méltóan megörökítse nevüket.

III.

Az egri bor.

Az egri bor

De szivesen ajkukra veszik költőink az egri bort is.[1] Az egri bornak egész kis irodalma van. Egri borral altatják el költőink honfájdalmukat, egri bortól vesznek lelkesülést, mert Dobó tüzes vére folyik benne; egri bor ontásával öntik ki a török elleni haragot, mert az egri bort török vérre is lehet magyarázni.

Vörösmarty.

E költemények között foglal helyet Vörösmarty *Egri bor* című epigrammája, mely a *Koszoru* 1830-iki évfolyamában jelent meg először. Igy hangzik:

[1] Dr. Maczky Valér: *Eger városa és a magyar irodalom.* (*Népszerű felolvasások a magyar irodalom köréből.* Eger. 1894.)

„Ittanak a hősök s egyik így pendíte: „Török vér!“
„Hagyj folyjon“ mondá hévvel az egi Dobó.
S folyt az azóta határ nélkül; s a barna pogány vér
S lelke Dobónak forr lángboraidban Eger.“

E négysoros kis költeménynek első két sora is teljes gondolatot fejez ki, teljesebbet és összefüggőbbet, mind együtt a négy sor. Az epigrammai csattanót megadja már a második sor; a még hozzáfűzött két sor csak rontja az epigrammai egyszerű szerkezetet anélkül, hogy egy nagyobb csattanóval feledtetné az összhang megbontását.

A költő megénekelte az egri bort, de nem részesült benne. Kifejezést is ad ennek 14 év mulva is a *Rossz bor*ban.

A *Rossz bor* keletkezését Gaal József meséli el. 1844. év egyik estélyén szinházban voltak, hol igen gyenge darabot adtak. Vörösmarty megunta magát s előadás közben vele együtt eltávozott. Betértek egy vendéglőbe. A vendéglős bora igen rossz volt. Másutt és ismét másutt próbáltak szerencsét, de mindenütt hasonló tapasztalatra jutottak. Keserű hangulatában ekkor írta Vörösmarty a *Rossz bor*t.

Hat versszakból áll. Megemlékezik Eger, Ménes, Somló, Tokaj boráról: egyik sem szűr a költőnek, néki rossz borral kell beérnie. Az Egerre vonatkozó harmadik versszak így hangzik:

„Mondják: Egernél híres bor terem
Verembe szűrik tán? nem ismerem,
Megénekeltem harczait, borát,
S mind e napig nem láttam áldomást.
Csapláros, méregkeverő!
Ne pislogj; egrit adj elő
Czudar biz' ez; de ám igyunk,
Hiszen magyar költők vagyunk.“

A harmadik sorban levő „harczait“ *Eger* hőskölteményre, „borát“ az *Egri bor* epigrammára céloz.

A költemény megtette hatását. Tisztelői több helyről küldtek bort a panaszkodó költőnek.

Tokajból Szemere Miklós küldött, kisérő költe- Szemere Miklós.
ményt is maga irt hozzá *Költői levél Vörösmartyhoz*[1] címmel. Költeménye kezdetén az egri dicsőségre így útal Szemere egy közbevetett mondatban:

[1] Szemere Miklós *Összes művei* (Abafi: *Nemzeti Könyvtár*. Bp. 1882 I. k.) 103 o.

„Lángborához hős Egernek,
— Hol összehányt töröktetem
A borhalom s melyet terem:
A piros nedv, török vére,
S törökfej, lóggó czégére, —
Vedd aranyborát Egernek.“

Vörösmarty költeménynyel felel a költeményre, felköszönti a borküldő vidékeket, mindenikre ürít egy poharat. Az első hely Egert illeti: Vörösmarty.

„Kit illet e pohár,
Mely kézről kézre jár?
A hős Egert, Hevesnek fiait,
Te vagy Heves, kit felköszöntök itt.“

A költemény emelkedett hangulatú, dicséri Eger földjét, fiait, csak azt fájlalja, hogy gyakran festi vér a pártok tollait.

Általában e felköszöntésekbe igen harmonikusan illeszkedik bele a hazafiság intő, féltő, majd óhajtó és buzdító hangja.

Bezzeg Petőfi nem panaszkodott, hogy néki Eger nem szür a borából. Az emlékezetes 1844-iki téli útja alkalmából, mikor a végső szükségben egy kötet költeménynyel gyalog indul Budára, hogy bemutassa azokat Vörösmartynak, az ország első költőjének, útba ejti Egert is s itt a jó egri bor mellett kedélyesen elmulat az egri kis papokkal. Az egri pár napi tartózkodás eredménye az *Egri hangok* című költemény. Ennek pedig előhangja gyanánt tekinthető az Andornakon írt *Eger mellett* című négy szakból álló, kis költemény. Petőfi.

Azon elmélkedik benne, hogy miért kell néki betérni Egerbe: először azért, mert jó bora van, aztán, mert meg akarja tekinteni Dobó várát, továbbá fel kell köszönteni Dobó megéneklőjét, végül itt verset is csinálhat. A végső szakban megismétli a praemissát, hogy csak be kell mennie Egerbe.

Betérve Egerbe, meg is írja az *Egri hangok*at. Nem Dobóról szól általában, csak egyik verse vonatkozik reá, de ez adja meg az egész költemény hangulatát:

„Ide látszik a hegy is, hol
Dobó a hír könyvibe
Nagy neve örök betűit
Török vérrel írta be.

Hejh, az volt ám még az ember
Biz az ám!
Míg olyan lesz, sok víz elfoly
A Dunán."

Az egész költemény az előbbivel függ össze. Véghez vive már az abban kifejezett szándék, a költő Egerben van és ugyancsak issza a jó egri bort. Az ablakból látszik a várhegy, hol Dobó vitézkedett. Ma már nem teremnek olyan hősök, tespedésben él a nemzet. De félre a szomorúsággal, borral kell leönteni a bút! A bor boldog jövőt varázsol az ember elé.

E gondolatok képezik a költemény csomópontjait. Milyen más Petőfi lirai gondolatmenete, mint akár a Vörösmartyé, akár az Aranyé. — Vörösmarty lírája önmagából árad és foly gazdagon, méltóságosan; a költemény medre szinültig megtelik csupa érzelemmel, annyira, hogy sem apályt sem dagályt nem lehetne előidézni benne. — Arany liráját a képzelet szövi és a gondosság alkotja egészszé; itt minden csupa művészet, sokszor még igen is logikus a gondolatok csoportosítása. — Petőfi lirájában egyik gondolat a másikból foly, nincs is mindig lélektani kapcsolat köztük; új tárgy mindjárt új képet idéz fel. A gondolatnak ez a szökellése Petőfi lírájának általában jellemző vonása. Petőfi gondolatait a tárgy, a környezet kelti fel és az irányítja.

Ferenczy Zoltán[1] Petőfi ez időbeli költeményei közt a legjobbak közé sorozza az *Egri hangok*at. Petőfi díjat is nyert vele. Frankenburg az *Életképek* 1844 folyamában pályadíjat tűzött ki az ott megjelenő legjobb költeményre. A díjat Garay János és Vachott Sándor bírálata alapján épen az *Egri hangok* nyerte el.

Zalár.

Hasonló hangokat penget Zalár is *Az egri bányakertben*,[2] mint Petőfi az *Az egri hangok*ban. *Az egri bányakertben* a francziák és a magyarok barátkozásából fakadt lelkes hangú költemény. Zalárnak is a szemébe tünik a hegy, „Hol Dobó a várt védte hajdan," épen mint Petőfinek, mikor az egri barátokkal mulatott, ő is elmereng a haza sorsán s szive neki is azért tör ki lángba:

„Oh hon, hogy boldog légy s dicső!

Legszebb része a költeménynek első 5—6 versszaka, ez a gyönyörű apotheosisa a szabad természetnek, melynek ölében most a francziákért ürítenek poharat.

[1] *Petőfi életrajza* I. k. 351. o.
[2] *Költeményei.* III. K. 79. o.

Lisznyai Kálmán is egri borral köszönti fel barát- Lisznyai.
ját, Degrét, *Degre arczképéhez*[1] című költeményében, eképen:

„Egri borral iszom érted,
Melyben Dobó lelke ég:
Melynek gyújtó mámorától
Születik a jó-reménység.
Oly szőlővesszőn termett, mely
Honfivérben gyökerezik;
Csöpjei a bút elmossák,
A csüggedező lelket edzik".

Még egy költeményben vesz alkalmat magának Lisznyai az egri bor és Dobó dicsőítésére. A *Husvéti versek*[2] negyedik költeményében a *látogatás*ban így szól barátjához:

„ . . . majd hősen elmulatunk együtt,
Belénk folyván Dobó tüzes vére;"

IV.

Az egri vitézi élet.

Az egri vitézek, az egri vitézi élet, az egri dicső- Az egri vitézi élet.
ség sem maradtak megénekeletlenül.

Legszebben dicsőiti e vitézi életet Balassa Bálint, a lángszavú dalnok, ki maga is sokat tartózkodott Egerben; az egri végvár neki is iskolája volt a fegyverforgatásban, később neje is az egri Dobó édes leánya, Dobó Krisztina lett.

*Katonaének*ében megörökíti a végbeli vitéz életét, kinek gyakorta buzdul szive ellenség ellen, örömtől lelkesedik, ha próbára indul, éjten éjjel csatát visel, „homlokán vér lecsordul" és „sok vérben fertezvén" tér meg, miért

„ . . . . . e világon
Szerte szerént vagyon
Mindeneknél jó neve".

[1] *Dalzongora*. Pest, 1858. 89. o.
[2] l. m. 232. o.

E vitézi élet képei nyilván az egri várbeli vitézekről vannak véve. *Borivóknak való ének*ében, melyben a természeti képek és a költői gondolatok gyönyörű harmoniában egyesülnek költeménynyé, a vitézekkel

„Az szép-szagú mezőt kik széllyel bejárják
Most azok is vígadnak, az üdőt mulatják".

együtt vigad ő is az „áldott szép Pünkösdnek gyönyörű idejé"-ben.

Szomoruságában sem feledkezik meg egri kedves vitézeiről. Abban a levert hangú, mélyen megható költeményben, melyben tűzbe vetésre ítéli búszerző költeményeit, bucsut mond hazájának, erdőnek, mezőnek, legelőnek, vitézeitől igy bucsuzik:

„Egriek! vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti:
Istennek ajánlva légyetek immár ti."

Ihász névtelene.

Ihász névtelene,[1] ki Alinak, a XVI. század végén élt budai basának[2], szerelmi történetét énekli meg, nem közönséges tehetséggel, szintén méltónak tart egy egri vitézt arra, hogy művét neki ajánlja.

Zrínyi.

Zrínyi is tudta, hogy mi történt Egernél. Érezte, hogy a töröknek fájt Eger még egy század mulva is. Azért *Szigeti veszedelem*ében Egert és Szigetet teszi meg a szultán bosszuja czéljának. A szultán, mikor Magyarországra indul, még akkor sem tudja, hogy az egri vitézek ellen menjen-e (II. é. 59. v. sz.). Már Egert veszi czélba (III. é. 2. 3. v. sz.), de mégis Sziget ellen fordul haragja (IV. é. 63. v. sz.), hiába jósol Kadileser Szigetre kedvezőtlenül, Egerre kedvezően:

„Mikor Egervárra hamaliát hánytunk,
Úgy mutatta, valamint kivántunk magunk,
Egervárban ülni fog az mi császárunk,
Magunk is szerencsésen mindnyájan járunk". (IV. é. 76. v. sz.)

Kerényi Fr.

Kerényi Frigyes két kis epigrammában utal Eger régi dicsőségére. Az elsőben *Eger romjain:*

„Hol hona üdvéért a hőskor vérrel adózott:
Most önön üdvéért gyenge utóda — könyörg".

[1] *Irod. t. közl.* 1893. 80. o.

[2] Ez nem azonos az Egert ostromló Alival!

maró élességgel állítja szembe a mult nagyságát s a jelen törpeségét. A hatást még fokozza a kettős ellentét: régen vérüket ontották, most könyörögnek, akkor a hon üdve volt a czél, most az önérdek.

Másik: *Az egri templomban* ellenkezőleg a bizalomnak ad kifejezést:

„Szentegyház! benned szószéket már is emeltek?
A hit fensége s szónoka vagy te magad!“

V.

Egri név, alkalmi költemények.

Az egri név Zalárban és Jókaiban talált megéneklőre. Az egri név.

Zalár: *Az egri név*[1] czimű költeményében porba hullását siratja a dicső egri névnek. Rut vásárt, gonosz csatát emleget, melyen gyalázat érte az egri szent nevet; hogy mi által, arról hallgat. Zalár.

Csak sejthető volt, hogy politikai vonatkozású e költemény. Biztosan megállapítani a költeményhez irott dátumból, Eger 1896. október 28. lehetett. E napon országos képviselőválasztás volt. Egerben a pénzügyminiszterrel szemben függetlenségi jelölt állott. Képviselővé a miniszter lett három szótöbbséggel, a *Budapesti Hirlap*[2] tudósítása szerint „legszemérmetlenebb nyilt vesztegetés“ után. Ez boszantotta hát annyira Zalárt, a függetlenségi elvek agg bajnokát, ez lett szülő oka a fentebbi szép költeménynek.

Szegény Eger! Milyen könnyen tépdesik dicsőségedet! Zalár azért siratja el az egri név pusztulását, mert az egriek nem vallottak egy politikai elvet vele, Jókai: *Csak dinnyéi termesszetek!* czimű humoros szatirája szerint azért veszett kárba régi híre, hogy Jókai.

„Még ők opponálni mernek!
Még pedig a miniszternek.
Kritizálják a dietát:
Negyvennyolczczal mért quietált?“

Szegény Eger! Vesztett pere van a politikus költők előtt, akár a miniszterrel, akár ellene tart.

[1] *Költeményei* III. k. 171. o.
[2] 1896. okt. 29. sz.

Meg kell emlékeznünk még Kállay Miklósnak legujabban megjelent *Dobó kora* című vers füzetéről, mely 20 költeményt foglal magában. E költemények mind az egri ostromra vonatkoznak, az egri ostromról nyujtanak lirai képeket. Kállay.

Az első költemény olyan invocatio féle hat versszakban, a többi 19 egy szonett koszorút alkot.

Az első szonett (*Az ostromlók*) a hosszan érkező ostromlókat mutatja be, a második a várbeliek esküjéről, harmadik az első ostromról szól. Így halad tovább az iró, az ostrom minden nevezetesebb mozzanatához hozzáfüzve a lyrai elemet. Egy-egy idillikus képet is beszö művébe a szerelmeskedő magyar vitézről s a vágytól égő, fehérkeblü szép török leányról.

Kállay költeményei a modern költészet termékeihez tartoznak. Szinte csatlakozik ahhoz az irányhoz, mely homályos képek, elmosódott hasonlatok, egy szóban sokat mondani akaró kifejezések halmozásában keres költészetet, a hatást pedig müve misztikus érthetetlenségétől várja.

Hasonlóan alkalmi költeményeket irt Dobó szobra leleplezése alkalmából (1907 aug.) Zalár József,[1] Dobó legbuzgóbb dicsőítője, és Csépányi László[2] is.

Az Egerre vonatkozó lirai és kisebb epikus, drámai és prózai költemények a lehető legszélesebb körben mozognak. Természetesen nem tárgyalják minden részletében az egri eseményeket, csak egy-egy eszmét ragadnak meg, miből kialakúl a lirai kép; az eszmék azonban a lehető legkülönbözőbb körökből vannak véve. Az egri bor, egri nő, egri lány, egri katona, egri név mind megkapja a maga dicsőitő lantosát. A központ azonban, mely körül az eszmék forognak, mindig a Dobó alakja. Az egri nőnek atyja, az egri katonának félistene, az egri nevet ő tette a dicsőség nevévé, az egri borban az ő tüzes vére foly. — A különböző eszmék a legkülönbözőbb formákban is nyertek kifejezést. Van itt sirvers, epigramma, románcz, ballada, bordal, szatira, költői elbeszélés és van ezeken kivül egy csomó versrészlet, töredék vagy egyetlen sor, melyekben Dobó mindig a vitéz, a dicső férfiú mintaképéül van felemlítve. Általános jellemzés.

* * *

Ime a Dobóra vonatkozó epikai,[3] lyrai,[4] drámai[5] és prózai[6] alko-

[1] *Magyarország.* 1907 aug.
[2] *Egri Dalünnep.* 1907.
[3] 8 darab
[4] 54 drb.
[5] 3 drb.
[6] 5 drb.
összesen 70 drb.

tások. Nem ölelik fel a hős egész életét, csak legdicsőbb tényéről, Eger vára megmentéséről számolnak be, melyen egy Ferdinánd, egy Báthori István[1] is lelkesedni tudott, pedig még életben volt a hős s a monda még nem aranyozhatta be a való tényeket.

E mondai kialakulás különben lassan halad ma is, különösen az írott költészetben. A nép képzeletében sokkal szinesebben él, különösen Dobó és az egri nők alakja, mint a költők műveiben. Vajjon miért nem követik költőink szabadabban a képzeletet a költői alakításban? Vagy tán Tinódi, az első feldolgozó realis alakítása vágta volna be útját a fántázia erőteljesebb működésének? — Hiszen mind nagynak, mind dicsőnek tüntetik fel a vitéz hőst: Vörösmarty Dobója egy megtestesült ideal, mely vakítóan tündöklik saját és környezete fényétől, Schaeseus-é gyújt, hevít és izgat, mint egy római szónok, Gárdonyié szóba áll legutolsó katonájával is, de akarata vezérével szemben is hajthatatlan, mint az aczél. E költői színezésen kivül azonban semmi mondai vonás nem látszik Dobón, azért nem is elég közvetlen alakja, mintha űrt éreznénk közte és szívünk között.

Ellenben dicső társai közül Zoltay alakjában a szerelmes vitéz szépen kezd kialakulni, talán épen Tinódi alapján, ki szintén megemlékezik szép hitveséről Zoltaynak. A dicső tettek jó része neki meg Bornemisszának, a leleményes deáknak és a mindig ifjú Pethőnek jut. Az egri nők csak ujabban kezdnek legendás alakokká válni a drámai és a prózai művekben, az epika még nagyon keveset tud róluk.

Az egri nők, Zoltay, Bornemissza stb. hűséges társai Dobónak a költészetben is, valamint hű társai voltak az 1552-iki egri ostromban is. A költészet ez ostromban örökítette meg életüket a Dobóéval együtt.

Alig van egy-két mű, a mely Dobónak az ostrom utáni életéből érint mozzanatokat. De Dobó további élete nem is lett volna gyönyörködtető a költészetben, hiszen még valóságnak is rút volt az ellene indított csúnya hajsza. Borúljon csak rá további életére a feledés fátyola, hogy dicső ténye annál fényesebben tündököljék, s ne legyen a költészetben dissonans hang, mely megzavarja a Dobó neve által mindig felkeltett hangulatot.

[1] Néki ajánlja művét Schaeseus.

Függelék.

ENCOMIUM

ARCIS AGRIAE MIRABILITER AC VERE DIVINITUS SERVATAE ANNO DOMINI M. D. LII.

Furenter oppugnatibus eam Turcis cum 150000. Barbarorum.

*

CONSCRIPTUM IN GRATIAM SUORUM PATRONORUM, MAGNIficorum Francisci Stephani, et Dominici Dobo fratrum, à Matthia Chiabai Pannonio.

Laudabunt alios alii, mea Musa Dobones
Concine, qui studiis consuluere meis.

VITEBERGAE
EX OFFICINA HÆREDUM
GEORGII RHAVV.

M. D. LVI.

ILLUSTRI AC MAGNIFICO
DOMINO, DOMINO STEPHANO DOBO
de Ruuzca, Vaivodae Transylvano, ac Siculorum Comiti,
suorum studiorum fidelissimo patrono prosperum
rerum successum precatur.

HÆC tibi pro meritis sterili nunc dantur ab arvo,
Solvisti patriae quae, Dobo, rite tuae.
Et tenui quanquam scripto hoc maiora mereris
Dantque alii factis carmina digna piis.
Non tamen est prorsus mea contemnenda voluntas,
Res cupio claras dum memorare tuas.
Magnificis dives cumulans altaria donis,
Exiguis pauper non minus ipse placet.
Cum mihi dehinc segetes hortus produxerit amplas
Carmine tunc Dominum fertiliore colam.
Interea haec animo placido vultuque sereno
Ut data sunt legito, et consule quaeso boni.

Eiusdem vestrae M. D. addictus
Matthias Chiabai.

SERVATATAE AGRIAE, PER EXCELLENTES VIRTUTE ET NOBILITATE viros D. Stephanum Dobo de Ruzca, et collegam eius Stephanum Mecceum, summos arcis praefectos, ac Casparum Petheunem, Gregogium literatum Abstemium, et Stephanum Zoltanum a Rege praesidii loco in arce constitutos, Anno M. D. LII. Encomium.

VEscitur agnarum pastor si lacte suarum,
Ne tenerum frustra paverit ille gregem,
Agricola ex fructu iacti si seminis arvo,
Tempore maturo commoda mille capit,
Percipit et miles fructus si rite laborum,
Sudori ut redeant praemia digna suo.
Denique si quis rem spe quam nutrivit amata
Ex hac se magnum sperat habere lucrum:
Hos humiles tibi nos versus, Dobo[1], iure dicamus,
Quae sunt exigui primitiae ingenii.
Nam mea te incoepit, fateor, crepitare patrono
Musa, et opem sensit semper adesse tuam.
Verum si quidquid fidi docuere magistri,
Haec eadem memori pectore fixa geram.
Si tua nuncque mihi facundia adesset Ulysseu,
Qua poteras Graios saepe movere tuos,
Orphea sique mihi cythara adsit, qua ille solebat
Saxa, hominesque feras, monstra movere locis,
Quaque φιλανθρώπους movit Delphinas Arion,
Dum periisse virum perfida turba putat.
Non tamen unius aequarem fastigia laudis,
Agria quam victrix nuper habere dedit.

[1] Az eredetiben Dabo; sajtóhiba.

Nulla sit ast nobis horum cum portio venae,
Vixque fluant sicco carmina fonte mihi,
Quid plus proficiam? nisi quod fortasse probabo
Officii accepti me memorem esse tui.
Ergo precor, coeptis, Clariarum casta dearum,
Ne arguar ingratus, turba favete meis.
Praecipue narrate mihi super omnia Musae.
Agria quam sensit clara Dobonis opem.
Istius illa viri sunt fortia facta potentis,
Qui genus antiqua stirpe Dobonis habet.
Et fratrum quanquam celebrentur nomina passim,
Atque habeat laudem frater uterque suam,
Non tamen hi virtute valent contendere tecum
Cui fratres inter sors medium esse dedit.
Ut sit virtutem in medio consistere verum,
Talis et ut virtus rara sit eximia.
Te merito Stephanum mater praesaga vocavit,
Convenit et ratio nominis ista tibi.
Factus enim patriae ingenti cum laude tuorum,
Contra hostes nuper clara corona feros.
Hancque tibi laudem fratrum non invidet ullus,
Sed cum tu vincis se superare putant.
Unanimes omni vixistis tempore fratres,
Qua virtute solet quid minus esse frequens?
Consilium alterius frater non respuit alter,
Uni quaeque placent, haec duo rite probant,
Vos numero tantum ternos natura creavit,
Semper enim vobis mens fuit una tribus.
Franciscus vos inter erat, scio, tempore maior,
Et tamen hic voluit consuluisse duos.
Consuluit Stephanum, si quis sine fratribus unquam,
Si hoc fratres laudant, dixit, et ipse probo,
Tertius a Domino accepit nomen Dominici,
Contigit et soli nomen habere patris.
Tempore posterior sed par gravitate duobus,
Consilia accipiunt te sine nulla tui.
Vestraque nunc toto fertur concordia regno,
Nam virtus fructu nulla carere potest.
Et si quis male concordes sibi pacificabit,
Exemplum, dicit, cernite quaeso trium,
Non igitur pacem frustra coluistis amatam,
Facta hinc sunt vobis nomina clara nimis.

Dicitur haec merito fratrum concordia rara,
Exercet rixas caetera turba malas.
O utinam multis virtus haec nota fuisset,
Regna starent hodie florida Pannoniae.
Ex tribus ast ego nunc Stephanum, faveant modo Musae,
Percupio tenui commemorare stylo.
Sed veluti in sylvis altae faber ambigit Idae
Quae prius e multis ligna bipenne secet.
Sic mihi virtutes Stephani numerare volenti,
Nescio quid primum posteriusve loquar.
Anne prius studium pacis, quod semper amavit,
Et legum curam iusticiaeque decus,
Anne canam iustis cum Rex hunc induit armis,
Quam se prudentem praestitit ille ducem?
Innatae potius vel mansuetudinis huius
Mirer, qua multos anteit illa viros?

ARX antiqua fuit sacris opulentaque donis,
Agria quae dicta est nomine clara suo.
Hoc Stephanus castrum divus fundaverat olim,
Pannoniae qui Rex fortis et aequus erat,
Tempore quo mille atque unum sol fecerat orbis,
Et quo pro nobis natus in orbe Deus.
Terra ferax dulcis Bacchi pinguisque farinae,
Copia magna avium copia magna ferae.
Non natura locum non ars firmarat amoenum,
Iste voluptatis sed pardisus erat.
Conditor haud voluit saevos his moenibus hostes
Pellere, nec vires exeruisse suas.
Relligiosorum coluit sed turba virorum,
Dum res Pannoniae florida stabat adhuc.
Utque sacerdotes Dominum hic in tota vocarent,
Quomodo sed faciant sunt tibi nota Deus.
Martia sed postquam nobis est bella minatus
Barbarus, et regnum coepit habere bonum,
Agria praesidio subito est munita potenti,
Pelleret ut Turcos finibus usque feros.
Et Stephani duo iam castri moderamen habebant,
Alter erat Dobo, sed Mecceus alter erat.
Non alius fuit his unquam prudentior arcis
Praefectus nec eis fortior ulus erit.

Adfuit et Caspar magna de stirpe Petheunum,
Arci praesidium Rege iubente tulit.
Et vigilantia cui nomen literaeque dederunt,
Munera nec curans dulcia Bacche tua,
Ingenii iste sui obsidio dum durat acerba,
Militiaeque dedit plurima signa bonae.
Igne volante rota multorum colla cremavit,
Ut tactum se hostis crederet igne Iovis.
Et verubus palmas Turcis candentibus ussit,
Obsessis cura et profuit arte simul.
Militi et hic pedibus pugnati praefuit omni
Tempore, quo mansit obsidionis onus.
Intererat Stephanus Zoltanus Rege iubente,
Quattuor et denos rite regebat equos.
Hi duo militiae nequidquam signa dederunt,
Nam sunt post facti praeda petita Getis.
Praevidet ah fortem certo sibi nemo futuram,
Nemoque fatatis obviat arte malis.

ET qnanquam Dobo sic arci prospexerat ante,
Miles ut obsessus nullius esset egens,
Copia non Cereris, Bacchi non defuit unquam,
Militis haec fessi membra Levare solent,
Tormentis poterant hostes arcere superbos,
Quos grave vicerunt obsidionis onus.
Cum tamen ille arcem cernit nimis esse capacem,
Exiguum ac numerum militis esse sui,
Hic socium propere mittit, qui suadeat arci
Praesidia, ut Domini tempore firma darent.
Firma darent, per quae regni servare salutem
Iam iam venturo possit ab hoste fero.
Dum petit auxilium Stephanus, responsa reportat
Quae melius multo non retulisse fuit.
Munera si castri, referunt, tam dura putastis,
Quid vos, dicite, eis implicuisse iuvat?
Fructibus ex arcis si ingentia commoda habetis,
Convenit ipsius tanta pericla pati.
Tempore tranquillo quis non est nauta beatus?
Quisve reget magnam non sine clade trabem?
Successu rerum facile est regnare bonarum,
Sic arcis custos quilibet esse potest.

Difficili nimium sed tempestate suborta,
Cunque iacent vento carbasa rupta gravi,
Cunque minas hostis praesens intentat acerbas,
Tunc opus est miseris addere rebus opem.
Casibus atque iocos tantis (quis crederetumque?)
Miscent, ac Stephanum haec verba notare iubent.
Pinguia si, referunt, frusta absumpsistis in arce,
Quae restant etiam iura vorare decet.
Quo non livor adit? vellent hi te Agria captam,
Atque Duces fortes hostibus esse datos.
Mecceus ista refert socio, qui sensit ut acta,
In Domino positas spes iubet esse ratas.
Est Deus in coelis, ait, estque potentior hoste,
Et scio non hic nos deseruisse potest.
Causa iubetque Deum nos haec sperare secundum
Patria per quorum vulnera salva manet.
Sic ait, et sociis operas partitur in horas,
Officio miles fungitur atque dato.

TUrcicus interea mittit sua bella Tyrannus,
Occupet ut sedes Agra clara tuas.
Mille et quingentos sol iam confecerat orbes,
Atque duos, et erant addita lustra decem.
Tempore ab hoc Christus nobis quo natus in orbe,
Grataque post patri victima factus erat.
Uvifer autumnus maturis non procul uvis
Hinc aberat, cunctis gaudia grata ferens.
Fecerat et messis laetum iam larga colonum,
Perceptumque dabant horrea plena cibum.
Omnibus haud pariter fuit annus iste secundus,
Attulit et multis tristia fata viris.
Nobile nam Scythicus regnum vastare Tyrannus
Institit Ungariae, et subdere colla iugo.
Et numero misit tot, quot numerantur aristae,
Dum segetes aestas reddere laeta solet.
Quot sylvis folia aut passim nascuntur opacis
Quot pisces numero aut aequora salsa tenent.
His proprium Caesar generum praefecit Ahmatum,
Hoc Duce capta Themes, hoc Duce Cialla iacet.
Defuit hic (breviter) praesentia sola Tyranni,
Vires sed totas miserat ille suas.

Candida nam veluti campos nix contegit omnes,
Sic Scythicis velis terra adoperta fuit.
Utque locusta nocens segete in crescente resedit,
Occupat illa tamen non minus omne solum:
Sic fuerant montes tentoria fixa per altos,
Imis atque etiam vallibus hostis erat.
Sed tamen invictus Stephanus tunc mansit in arce,
Invicti socii corda movente Deo.
Namque suas spes in Domino posuere potente,
Isque Tyranne minas fregit acerbe tuas.

TUrcica castra Dobo totos implentia campos
Cernit, et ad socios talia dicta refert.
Ista precor nec vos numerosa potentia Turcae,
Nec numerus noster terreat exiguus.
Namque solet Dominus paucos servare potenter,
Turbam et, quae numero, perdere, freta fuit.
Sic olim Gedeon paucis cum multa virorum
Millia truncavit fisus et ipse Deo.
Foeminea ceciditque Olofernes ille securi,
Qui orbis erat terror, totius atque tremor.
Sic funda David prosternit et ipse Gygantem,
Cum Domini robur sentit adesse sibi.
Hunc ego praesidio nobis scio rite futurum,
Quilibet ergo Deo praeside tutus erit.
Spicula pro nobis Dominus torquebit in hostem,
In bello nostras diriget ille manus.
Dixerat, et sociis cum munera laetus obibat,
Et tolerare suos aspera quaeque docet.
Non tamen est hostis vires conversus ad ullas,
Quam tentat precibus quid valeatque dolis.
Praefectis igitur promittit munera, ut arcem
Tradant, quam spes sit nulla tenere diu.
Si faciant, iusto donatos munere abunde,
Incolumes passim quolibet ire docet.
Sin minus, extorres faciam, gladioque per orbem
Persequar, et patriam flamma vorabit, ait.
Saepius haec literis hostes haec voce monebant,
Ultro si ex castro cedere forte velint.
Noverat at Stephanus reliqui norantque sodales,
Promissis quod non perfida turba staret.

Praemia proposita et suspecta fuere Tyranni,
Munera credentes nulla carere dolis.
Tutelae specie Buda est quoque capta dolose,
Sed quis id ignorat, cui tueatur eam?
Mailatus fuerat tali deceptus et arte,
Factus erat miserum mancipiumque Getae.
Sic fuerat nuper captus Lossoncius Heros,
Ornans eximium nobilitate genus.
His ergo exemplis Stephanus perdoctus abunde
Praedicat auxilium tutius esse Dei.
Nunc speramus adhuc nobis hunc Regna parare,
Et cupimus Scythico subdere colla iugo.
O domini domini quaeso ne fidite Turcis,
Nam commune fero nil habet agna Lupo.

BArbarus haec postquam frustra tentata videret
In clausos, vires exerit inde suas.
Admotis primum tormentis moenia pulsat,
Horrendum illa tonant, ista fragore ruunt.
Moenia quassa ruunt, multi truncantur in arce,
Accipiunt fortes vulnera saeva viri.
Praesens atque viris mors intentatur ubique,
Affert multimodam quaelibet hora necem.
Inde decemque novem exierant iamque ordine soles,
Obsidio fortis dum premit ista duces.
Inque locis aliquot iam moenia quassa iacebant,
Plenaque deiecto rudere fossa fuit.
Non opus, ut fuerit gradibus conscendere muros,
Cum loca Bombardae pervia facta darent.
Hostis erat numeroque frequens collectus in unum,
Stabat equo ascenso caetera turba suo.
Scilicet intrepide ut fractam pedes occupet arcem,
Servet eques captis ne sit ut effugium.
Non minus intus erat Dux at cum milite promptus,
Impetum ut excipiat perfide Turca tuum.
Auditurque virum clamor clangorque tubarum,
Jamque tremunt montes vallis et ima tonat.
Utrinque adversis igitur concurritur armis,
Quilibet et se spem qua tueatur habet.
Arma animos hosti faciunt, numerusque suorum,
Christicolae in vero spem posuere Deo.

Sed mihi quis referat Dobo quae tunc munera obivit?
Quae monet ut faciant, haec prior ipse facit.
Quisve mihi referat passim quot vulnera Turci,
Quot capiunt nostri, quam variasque neces?
Diruta certatim properat conscendere Turca
Moenia sed nostris pellere cura fuit.
Cominus hic feritur gladio, eminus ille sagitta,
Hasta necat multos, saxaque iacta viros.
Dumque aliquis nimium pugnae est intentus acerbae,
Victoremque hostis se putat esse dati.
Interea bombarda nocens cum vulnere mortem
Attulit, et victus desiit esse minor,
Usque adeo rerum est non certus quisque suarum,
Ut pereat quando se putat esse Deum.
Omnes quis numeret casus at quaeso malorum,
Tunc quibus expositus miles uterque fuit?
Pugna virosque loco hoc fortes cum detinet acris,
A muris properant pellere dumque Getas.
Parte[1] alia subito turris conscensa per hostem,
Bisque decem signa hinc protulit atque duo.
Hoc opus, hicque labor fuit, hinc depellere Turcos
Hoc misere capta est Agria pene die.
Tanta pericla Dobo non contemnenda putavit,
Auxilium lapsis rebus at ipse tulit.
Ardua magnorum auxilium res namque virorum
Poscit, at in parvis quilibet addit opem,
Ad tales igitur casus bombarda parata
Vix non e capta deiicit arce Scythas.
Praecipites multi fossas volvuntur in altas,
Nec capere arcem, quam, vivere cura minor.
Iamque diem armatus mediam consumpserat hostis
Et labor illius perditus omnis erat.
Incipit a pugna ergo suos revocare nefanda,
Ne pereat frustra caetera turba simul.
Usque adeo fuit hostis prima coitio dura,
Utrinque et fortes perdidit illa viros,
Praelia postquam sunt nostris ex hoste remissa,
Omnibus hinc coepit grata redire quies.
Turca dolet, nostri Dominum venerantur honore,
Inde fovent grato corpora fessa cibo.

[1] Az eredetiben, parta; sajtóhiba.

Qualis ubi coelum nebulis obducitur atris.
Ventorum et teritur flatibus unda maris.
Et quatitur navis misere torquentibus undis,
Praesentem intentant aspera fata necem.
Lumina quoque licet vertant homines, nihil usquam
Aspiciunt solidi quod tueatur eos.
Interea sol conspicitur fulgere serenus,
Et cohibent flatus flamina quaeque suos.
Tunc subito pelagi trux concidit ira severi,
Visa est et nautis vita redire nova.
Praesidium Domini praesens sic Agria sensit,
Dum ferus hanc propere perdere Turca studet.
Auxilia an dubitas divinitus ista venire,
Mortalis non sit cum ferat ullus opem?

NOn longam, Dobo, sed tibi fata dedere quietem,
Nam quid in humanis permanet usque ratum?
Pulvis erat sacra tormenti conditus aede,
Hoc dederant nostris Martia bella penu,
Dum male servatur, dum non prohibetur ab igne
Succenso flammam fomite corripuit.
Fit vehemens fragor, et templum cum parte revellit,
Turba iumentorum sternitur atque virum.
Hostibus et nostris haud illa putata fuerunt,
Terruit ut nostros laetus ita hostis erat.
Horrendumque simul totis clamatur in arvis,
Incipiunt omnes Alla boare suum.
Agria te captamque hostis sine viribus esse
Cogitat, inque viros scommata multa iacit.
Casibus in tantis graviter trepidatur in arce,
Namque putant magnos hostis adesse dolos.
Ac veluti variis cum agitantur carbasa ventis,
Hinc Boreae vellunt, hinc Zephyrusque ruit.
Nauta nec est certus doctam quo conferat artem
Velane contrahat, an dirigat ulterius?
Sic Dobo praesenti stupefactus et ipse periclo,
Ignorat primum frausne sit illa Getae.
Ast ubi res patuit cito se collegit, et inde
Officio fortis fungitur ipse Ducis,
Atque suos verbis socios solatur ipse, amicis,
Tristitiam vultu dissimulante tegens.

Pulveris ista licet magna est iactura cremati,
Terruit et casu non minus ipsa suo:
Non tamen hoc nobis tantum nocuisse putate,
Scilicet ut simus praeda futura Getis.
Nam solet auxiliis Dominus spoliare superbis,
Ut per eum pateat parta fuisse salus.
Vosne Dei auxilio salvos scrietis ab hoste,
Si foret externi copia praesidii?
Tutius o socii Domino sperare benigno,
Praesidio semper qui solet esse suis.
Humana quam nos et spe lactare caduca,
In qua, vos quaeso, quid solet esse ratum?
Assyrius Solymas dura obsidione premebat,
Obsessis et opes nulla salutis erat.
Hic populum Dominus mire servavit ab hoste,
Nam sibi fidentem haud deseruisse potest.
Angelus est igitur missus qui castra Tyranni
Funditus evertit, sustulit atque viros.
Fortiter ille suos nos sic defendet ab hoste,
Non bene quos socii deseruere metu.
Praeterea bona magnaque pars de pulvere restat,
Barbarus irrumpens qua excipiendus erit.
Ergo precor socii ne vos haec damna morentur,
Servandi Dominus nam tenet ipse modum.
Dixit: et his socium moestissima corda levavit,
Tristia dissimulans pectore cuncta suo.
Quod factum merito quis non miretur in orbe?
Quis non et celebret laudibus usque piis?
Nil etenim potuit fieri unquam pulchrius isto,
Nulli etiam facto maior habendus honor.
Fortia nam superat multorum facta virorum,
Et superat vires perfide Turca tuas.
Pannoniae dum res Geticis turbatur ab armis,
Non datur exemplum quod simile esse queat.
Omnia nam loca quae tentavit habere Tyrannus,
Proh dolor, haec eadem iam tenet ille manu.
Utque alia omittam loca quae sunt capta per hostem,
De quibus haec fama, ut non caperentur, erat.
Nonne Themesque vides et inexpugnabile Zolnoc,
Quam misere duris succubuere Getis.
Quae loca dum nimium sunt fortia credita cunctis,
Justo et prefectis plus tribuere suis.

Tunc subito Domini spoliati robore firmo,
Factaque sunt hosti praeda petita fero.
Agria quis contra vires te ferre Tyranni.
Dixit, et hoc Ducibus quis tribuitque tuis?
Namque tribus te unici alii vel posse diebus,
Sed sex ad summum quilibet ore canit.
Turpius et quod erat, praefectos hostibus arcem
Indigne ut pateat linquere, fama fuit.
Sed Dominus virtute ducum hoc confudit aperte,
Et puduit stultos dicere vana viros.

ET quanquam obsessos hostis sine fine premebat,
Moenia quassando nocte dieque simul.
Tempora ne clausis possent praebere quietem,
Ne foret et spacium fracta parare viris.
Aggreditur cunctis arcem tamen ipse secundo
Viribus, ut capiat, si via forte ferat.
Sublatis igitur clamoribus undique saevis,
Percita Turcarum turba furore ruit.
Non minus intus erat promptus iam miles in armis,
Excipiens vires perfide Turca tuas.
Dumque locis aliquot multum pugnatur in hostem,
Seque probat fortem quilibet esse virum.
Interea locus apparuit custode relictus,
Hac ferus in castrum Turca subire studet.
Excipit hunc primus venientem rite Sucanus,
Doctus hic et calamos stringere et arma manu.
Tunc certe sociis ad opem currentibus, hosti
Obstitit, insultus sustinuitque prior.
Et cognata sacris virtus heroica Musis,
Nec sua magnanimus excutit arma liber.
Caesar, ut in castris intentus ad arma diurno,
Nocturno chartis, tempore Caesar erat.
Inde vetustati placuit dare tuta Minerva
Arma, quia ingenio miles et arma valent.
Sic hosti, Musis bene note Sucane resistis,
Sic prima socios in statione iuvas.
Cumque diu, pugnam frustra produceret hostis,
Et numerum minui cerneret ipse suum.
Praelia tunc subito laxans in castra recurrit,
Moenia dehinc dolis aggredienda putat.

Insidiasque simul multas excogitat, hincque
Sollicitat turpi proditione duces.
Hinc tentant alii effossis penetrare cuniclis
Fidendum tenebris caetera turba putat.
Praefectos alii donis corrumpere tentant,
Si de iure Arcis cedere forte velint.

SUnt frustra haec multis hosti tentata diebus,
Nam responsa fero sunt data nulla Getae.
Militiae fuerat sancitum lege severa,
Obsessos Turcis non dare voce sonum.
Et fuerat cautum capitis formidine poenae,
Consuleret ne quis dedere tecta Scytis.
Sic etiam procul hostis erat submotus ab arce,
Intus erant docti vincere vimque dolos.
Sollicitusque fuit multum de tempore Turca,
Deinceps iam longam non patiente moram.
Frigida nam properabat hyems, quam nulla iumenta,
Nec poterant homines frigora ferre nivis.
Omnibus aggreditur postremo viribus arcem,
Ne quid inexpertum forte manere queat.
Consilia ast hostis latuerunt nulla Dobonem,
Et properat Turcis obvius ire feris.
Sed prius ipse suos paucis hortatur ad arma,
Pluribus in Domino fidere rite docet.
Ordine si duo iam vicistis praelia amici,
Quae fuerant multis hoc graviora modis,
Ne dubitate precor pugnam perferre futuram,
In qua victores nos Deus esse dabit.
Quantum animi Turcis aliunde accesserat ante,
Robore vos tantum diminuistis eis.
Non ea vis animo non tanta superbia surgit,
Postquam vos norunt quam fuit illa prior.
Iam facile est vobis solito pugnare Tyranno,
Dextera iam cuius torpet ad arma diu.
Dextera iam torpet, veniunt et ad arma coacti,
Vanaque paulatim gloria tota cadit.
Haec olim fuerit vestris memorare voluptas,
Officium patriae vos volvisse pium.
Sic ait, et vultum prae se tulit ipse serenum,
Intus sed mentem cura dolorque premunt.

Imperat ipse suis, primus sed iussa capessit,
Obiurgat pigros, laudat at ille bonos.
Confortat timidos, animosis praeit, ut omnis
Exemplo simili se velit esse virum.
Nulla fames hominem fortem non cura coërcet,
Et graviter fesso non datur ulla quies.
Sed vigili cura sociorum nocte dieque,
Res animo versat, ceu tueatur eos.
Turcica iamque sonant in castris classica passim,
Horridus erigitur clamor ad arma vocans.
Alla boant Turci, sed nostra fatigat Jesum
Turba, nec invanum iactitat ore preces.
Infestis utrinque simul concurritur armis,
Hi muros servant, Turca subire studet.
Hacque subire parat, qua moenia quassa iacebant,
Fossa erat et fracto rudere plena novo.
Se Dobo proripit huc puero comitatus et armis,
Concidit hic telis armiger ipse feris.
Cumque Dobo pugnam Turcis cum sustinet acrem,
Ipse manum est factus saucius atque pedes.
Non tamen hinc prius abscedit quam deicit hostem,
Atque facit sociis omnia tuta suis.
Hostis ubi hinc deiectus erat, convertitur illuc,
Qua putat ingressum forte patere sibi.
Turris erat comportato de cespite facta,
Hac ferus in castrum scandere Turca parat.
Ocia at hic etiam miles non segnia agebat,
Nec tenuit fortes alea blanda manus.
In statione sua sed erat iam promptus ad arma,
Promptus erat saevis obvius ire Getis.
Hic vero exoritur magnorum saeva virorum
Pugna, ac nusquam alibi Martia bella forent.
Res geritur saxis, resonatque fragoribus aër,
Virtutis meminit quilibet atque suae.
Sollicitat Turcam dulcis ceu praeda ferocem,
Sic animos nostris vita salusque dabant.
Aurea Budensis signa hic amissa Tyranni,
Strataque sunt circum corpora multa virum.
Cum pueris matres pars militiaeque fuere,
Saxa ferunt alii, caetera turba iacit.
Omnis et exequitur partes sibi rite tributas,
Quilibet officio fungitur atque dato.

Non iam aggrediar tenui pertexere versu,
Quae Dobo tunc patriae praestitit ipse piae,
Fortia nec numero reliquorum facta Ducumque,
Gesta nec enumero militis inde boni.
Occiduis citius nam sol consurget ab undis,
Virtutes Stephani quam numerare queam.
Promptior Ister erit fluxum mutare priorem,
Quam satis enumerem fortia facta Ducum.
Ipse lupus citius teneris sibi parcet ab agnis,
Quam numerem laudes militis ipse boni.
Non sunt his Ithaci maiora vel Herculis acta,
Quam celebris per quae tu Agria salva manes.
Quis vetuit muros hostem transire patentes?
Principis ingenium, militis inde labor.
Quis potuit tandem insultus tam ferre frequentes,
Quos hostis pariter nocte dieque dabat?
Magnamino haec Stephano potuerunt parva videri,
Debita cum patriae redderet officia.
Non igitur Turcae victoria parta superbo,
Somnia nec duris vera fuere Getis.
Rebus at infectis tristes in castra recurrunt,
Dantque simul turpi saucia terga fugae.
Et quamvis clausos pressit sine fine Tyrannus,
More lupi clausas circumeuntis oves.
Ter tamen invasit castrum omni milite Turca,
(Et iacuit murus) terque repulsus erat.
Sic patuit murus binis ternisve quadrigis,
Ut pariter iunctis ire daretur equis.
Haec ego, crudelis postquam discesserat hostis,
Lustravi coram lumine cuncta meo.

OMnia cunque sub arce hostis tentasset acerbus,
Cunque nihil, virtus proficeretque dolus
Caesaris his referunt generum indulsisse querelis,
Dedecus ac propter sic lacrymasse novum.
Ac queritur primum Budensis vana fiusse
Dicta, quibus suasit castra movenda sibi.
Nonne, ait, huic arci ponebas nomen ovile?
Praefectos solitus nonne vocare boves?
Nonne fuit fama abs te sparsa, quod arma videntes
Isti non tolerent obsidionis onus?

Nonne pudet virtutem horum minuisse virorum,
Ignota haec prorsus si fuit ante tibi?
Nullius est hostis temnenda potentia parvi,
Is quam quid valeat tu prius ista scias.
Namque negocia saepe facessit spretus et hostis,
Funditur a paucis magnaque saepe manus.
Et facile absentem verbo irritare dicaci,
Vincere praesentem ast hoc opus hicque labor.
Turba viros nobis haec se satis esse probavit,
Et, se magnanimos exhibuere, Duces.
En ego qui in mundo domui iam multa virorum
Millia, multa mihi sunt loca capta simul.
Non tamen occurri Ducibus tam fortibus unquam,
Non cum tam forti milite resque fuit,
Agria quam tenuit de te male caula vocata,
Arcis quae merito nomen habere potest.
Namque quaterdenis clauduntur ab usque diebus,
Jamque fere captos vincere nemo potest.
Adde quod ingentem induxi mihi Caesaris iram,
Cuius placandi non datur ulla via.
Quid de sumptibus hic absumptis dicet avarus?
Pulveris expensas quomodo quaeso feret?
Parva queror, periere Duces cum milite fortes,
Qui propugnabant Caesareunque caput.
Caesaris et quantum longo iam tempore crevit
Gloria, te tantum diminuisse puta.
I nunc virtutem verbis prosterne superbis,
Et victos dictis re quoque quaeso cape.
Haec lacrymans questus, tentoria fixa revelli
Mandat, et hinc propere castra movenda iubet.
Viribus et fractis tandem pudefactus abibat,
Solvens sic fortes obsidione viros.
Servati tantum semper valet ordinis usus,
Consensus tantum militis atque Ducis.
En arcem enque Duces bello quos Turca peristi,
Anne paras turpi vincere quaeso fuga?
Sic capient arces illi sic regna parabunt,
Fidentes domino qui nihil esse putant.
Maxima tunc Ducibus redierunt gaudia nostris,
Seque putat natum quilibet esse recens.

AC veluti caeco detentus carcere cum quis
Participem lucis se cupit esse novae:
Sic cupit et miles deserta videre Getarum
Castra, et concesso lumine posse frui.
Panduntur portae, iuvat ire per arva relicta,
Castra notis dirimit quilibet atque suis.
Hic Ali tendebat, sed ibi tendebat Ahmatus,
Saepius in castrum hinc machina torta fuit.
Saepius hinc glomerata Scytharum turba ruebat,
Hic solitus diro consilio esse locus.
Talia narrantes optata pace fruuntur,
Ocio et optato quo caruere diu.
Et meritas domino grates cuncti ore sonabant,
Gratia dicentes sit tibi summe Deum,
Qui populum eripis ex saevorum fauce leonum,
Votaque coram te nostra valere Facis.
Sic dominus sibi fidentes defendit ab hoste,
Sic duro auxilium tempore saepe tulit.
Di faciant ut sint plures hoc tempore tales,
Qui patriam servent sanguine ab hoste suam.
Quam speciem quaeso Ungariae nunc esse putares,
Si foret a Scythicis Agria capta dolis?
Urbes quisve in ea salvas mansisse videret,
Agria si Stephani non valuisset ope?
Pannoniae pars quae tandem nunc salva maneret,
Si potuit durus victor abire Getes?
Quam miseram speciem matrum cum prole cadentum
Vidisses multos, mancipia, atque viros.
Vidisses alios vinctis post terga lacertis,
Respicere at frustra rura laremque suum.
Quanque senes multos gladio cecidisse superbo,
Infantum miseris corpora fixa modis.
Virginibus castis hostem eripuisse pudorem,
Atqui servitii quis genus omne sciat?
Agria non sola est igitur servata potenter,
Auxilio domini, viribus inde Ducum.
Tota sed Ungariae tellus servatur[1] ab hoste,
Quo nihil in toto saevius orbe fuit.

[1] Az eredetiben servatut; sajtóhiba.

IUre igitur domino grater persolvimus ipsi
Primum, qui Stephano pectora firma dedit.
Iure etiam efferimus magnis iam laudibus, omni
Tempore cordatos magnanimosque Duces.
Laudibus est dignis celebrandus miles, et ille,
Pannoniae cuius sanguine parta salus.
Convenit ergo patres, pueri, castaeque puellae,
Et matres domino ut carmina sancta sonent.
Sit tibi summe pater, nato et cum flamine sancto
Gratia, qui servas numine cuncta tuo.
Quique tuae fidei addictos non deseris unquam,
Quique pia nostras suscipis aure preces.
Firma, Deus, fac ut Ducibus sint pectora nostris,
Da valeant hostes vincere rite feros.
Perpetua ut liceat nobis da vivere pace,
Te celebrent verum carmina nostra Deum.

IN ZOILUM.

LIvidus, ut vidit mea carmina, Zoilus, inquit,
Non sunt ista satis carmina digna legi.
Confiteor non sunt tibi, cui dum vita maneret,
Carmina Moeonides nulla probata dedit.
Sed te ne macera, multis non scripsimus ista,
Musa scit haec domino nostra placere suo.
Huic ego si placeo satis est, tua gaudia sannae
Fine carent, in me at nil ea iuris habent.

FINIS.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET SZEGED

POLGÁRI ISK. TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA SZEGED

TARTALOM:

Oldal.

Dobó István és az egri ostrom.

I. Dobó István a történelemben — — — — — — — — 3
II. Tinódi: *Eger vár viadaljáról való ének* — — — — — — 6
III. Tinódi: *Egri históriának summája* — — — — — — — 13
IV. Zsámboki János: *Rerum ad Agriam anno MDLII. gestarum brevis narratio* — — — — — — — — — — — — 15
V. Chiabai: *Encomium arcis Agriae* — — — — — — — 20
VI. Schaeseus: *Res ad Agriam gestae MDLII.* — — — — — 23
VII. Vörösmarty: *Eger* — — — — — — — — — — — 28
VIII. *Hercules Christianus sive Stephanus Dobo* — — — — — 39
IX. Gárdonyi: *Egri csillagok* — — — — — — — — — 41
X. Donászy: *Szigetvár és Eger hősei* — — — — — — — 45

Eger a magyar költészetben.

I. Dobó a kisebb költeményekben — — — — — — — 49
II. Az egri nők — — — — — — — — — — — — — 53
III. Az egri bor — — — — — — — — — — — — — 60
IV. Az egri vitézi élet — — — — — — — — — — — 66
V. Egri név, alkalmi költemények — — — — — — — 66

Függelék. Chiabai *Encomium arcis Agriae* — — — — — 69